

Indira Kasapović

**Podsticanje djece na čitanje u biblioteci,
vrtiću i porodici**

Zenica, 2011.

Indira Kasapović:
Podsticanje djece na čitanje u biblioteci, vrtiću i porodici

Izdavač: Opća biblioteka u Zenici

Za izdavača: Midhat Kasap

Edicija: *Biblion*, knjiga 1.

Urednik: Slavica Hrnkaš

Lektor i korektor: Željko Grahovac

Recenzenti: doc. dr. Ivanka Stričević

doc. dr. Senada Dizdar

DTP: Edina Hajdarević

Štampa: Meligraf Zenica

Knjiga je štampana uz podršku Ministarstva za obrazovanje, nauku,
kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

028.5(497.6)(047.1)

KASAPOVIĆ, Indira

Podsticanje djece na čitanje u biblioteci,
vrtiću i porodici / Indira Kasapović. - Zenica :
Opća biblioteka, 2011. - 150 str. : graf. prikazi
; 21 cm. - (Edicija *Biblion* ; knj. 1)

Bibliografija: str. 137-143.

ISBN 978-9958-9050-5-6

COBISS.BH-ID 18768390

*Mom sinu Maku,
koji me nadahnjuje svaki dan.*

SADRŽAJ

Predgovor.....	7
Uvod.....	9

PODSTICANJE DJECE NA ČITANJE

Podsticanje čitanja i kreiranje odgovarajućih programa:

neke nedoumice.....	13
Razvojne osobine djeteta za usvajanje vještine čitanja.....	22
Buđenje interesa i razvoj motivacije za čitanje.....	27
Uloga igre u podsticanju čitanja.....	32
Zaključno razmatranje.....	35

UTICAJ SREDINE NA ČITANJE KOD DJECE

Uloga porodice i predškolske ustanove u

podsticanju čitanja.....	39
Uloga dječje biblioteke u podsticanju čitanja.....	43
Uloga školske biblioteke u podsticanju čitanja.....	46
Kurikulumi, oblici rada i kompetencije.....	48
Zaključno razmatranje.....	56

ISTRAŽIVANJE ZASTUPLJENOSTI PROGRAMA PODSTICANJA ČITANJA NAMIJENJENIH DJECI U DOBI OD 3 DO 10 GODINA U NARODNIM I ŠKOLSKIM BIBLIOTEKAMA ZENIČKO-DOBOJSKOG KANTONA

Metodologija istraživanja.....	61
Uvod – opći okvir istraživanja.....	61
Ciljevi i zadaci istraživanja.....	64
Polazišne pretpostavke istraživanja.....	66
Uzorak.....	67
Metode istraživanja.....	68
Instrumenti.....	71
Postupak.....	74
Rezultati istraživanja.....	75

Studija slučaja I. – JU „Opća biblioteka“ Zenica	
Opći podaci o biblioteci	72
Aktivnosti, građa i usluge biblioteke namijenjene djeci	77
Čitalački programi za djecu	80
Analiza sadržaja zakona i standarda	84
Analiza sadržaja časopisa „Bosniaca	87
SWOT analiza JU „Opća biblioteka“ Zenica	
i mjere za rješenje	88
Zaključno razmatranje	94

Studija slučaja II. – Biblioteka OŠ „Mak Dizdar“ Zenica	
Opći podaci o školi i biblioteci	97
Oblici rada školske biblioteke	98
Analiza sadržaja godišnjeg plana i programa	100
Analiza sadržaja nastavnih planova i programa	101
Analiza sadržaja zakona o osnovnoj školi, pedagoških i standarda za školske biblioteke	106
Analiza sadržaja časopisa „Didaktički putokazi	108
SWOT analiza biblioteke OŠ „Mak Dizdar“ Zenica	
i mjere za rješenje problema	111
Zaključno razmatranje	114

MODEL RADA NA PODSTICANJU DJECE NA ČITANJE	117
ZAKLJUČAK	126
LITERATURA	137
PRILOZI	
Obrasci za studiju slučaja	145
Popis slika i tablica	149

Predgovor

Problem podsticanja djece na čitanje nije novi, ali u promijenjenim društvenim okolnostima izazvanim razvojem znanosti i informacijsko-komunikacijskih tehnologija, on dobiva drugu dimenziju i postaje dio globalnog problema. Podsticanje djece na čitanje proizlazi iz koncepta odgoja za cjeloživotno učenje u kontekstu razvoja pismenosti informacijskog društva. U situaciji kada se sve fokusira na obrazovanje i učenje, kada jedna od glavnih zadaća razvijenih društava uz informacijsko opismenjavanje postaje podsticanje čitanja, sve vrste biblioteka i odgojno-obrazovnih ustanova trebale bi imati posebno osmišljene programe stimuliranja čitanja namijenjene svim dobnim skupinama u okviru svojih programa rada. Nesumnjivo je da bi najdjelotvornije rješenje bilo da takvi programi budu integralni dio obaveznog odgojno-obrazovnog procesa, odnosno vrtićkog i školskog kurikulumuma, kao i nacionalnog obrazovnog kurikulumuma. Najbolji rezultati postizali bi se zajedničkim radom i međusobnom saradnjom različitih ustanova, uz stručnu pomoć na svim razinama odgoja i obrazovanja kroz sve predmete koji se izučavaju, jer čitanje nije povezano samo uz jezik i književnost kako se obično misli, nego uz sve znanosti i umjetnosti. Podsticanje čitanja nije isto što podučavanje čitanja, ali je ono takođe složena pedagoško-psihološka aktivnost koja zahtijeva poznavanje niza općih i specijalnih pedagoških, psiholoških, didaktičkih i metodičkih znanja i vještina. Stoga je kreiranje i realizacija programa podsticanja djece na čitanje ozbiljna i kompleksna zadaća koja, kako se pokazuje, podrazumijeva interdisciplinarni pristup i kroskurikularnu realizaciju saradnjom više faktora.

Međutim, u literaturi na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku nedostaju konkretnije preporuke i obuhvatnija istraživanja povezani s podsticanjem čitanja, kao i znanstveno utemeljeni i stručno evaluirani

programi koji bi mogli poslužiti kao model za izradu bibliotečkih i drugih obrazovnih programa kojih je dio podsticanje čitanja. Takođe, nedostaje terminološko, teorijsko i metodološko utemeljenje ove važne odgojno-obrazovne aktivnosti, koja u informacijskom društvu postaje jedna od ključnih za razvoj koncepcije cjeloživotnog učenja. Stoga se ovim radom nastoji aktuelizirati ovaj problem kojim se škole, biblioteke, vrtići i roditelji tradicionalno bave, ali i povećati svjesnost o teorijskim i praktičnim problemima vezanim uz podsticanje i proces čitanja. Namjera je pridonijeti uviđanju važnosti njegove uloge i složenosti podsticanja čitanja, ukazujući na neka tamnija i praznija mjesta kojima se u literaturi i praksi nije posvetila primjerena pažnja, te dati putokaz za neka moguća rješenja. Nadamo se da će ovaj rad podstaknuti na razmišljanje i pomoći u donošenju boljih i efikasnijih rješenja.

Uvod

Sva pitanja vezana uz odgoj i obrazovanje djece i mladih među najvažnijima su za društva koja se nastoje uključiti u globalnu zajednicu zasnovanu na znanju i informacijama. S razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija i ogromnom produkcijom informacija, pitanje podsticanja na čitanje djeteta od najranije dobi i razvoj kulture čitanja ne gubi na značaju kao što se može činiti, nego postaje aktuelnije nego ikada prije. Uz to, u posljednje vrijeme ističe se potreba ispunjavanja prava djeteta na stjecanje vještina i navika potrebnih za informacijsku pismenost, cjeloživotno učenje, kulturu, zabavu i lični razvoj. O podsticanju čitanja govori se takođe u kontekstu akademskih diskusija o cjeloživotnom učenju i informacijskoj pismenosti u kojima bi biblioteke i škole trebale igrati važnu ulogu. Iako je davanje podstreka u čitanju zajednička zadaća roditelja, škole, vrtića i cijele zajednice, to prije svega utječe na promjene u pristupu biblioteka i odgojno-obrazovnih ustanova prilikom osmišljavanja odgovarajućih programa i usluga.

Savremena filozofija odgoja djeteta utemeljena na novijim psihološkim spoznajama i potrebama modernog društva usmjerena je na dijete i razvijanje njegove individualnosti, kreativnosti i autonomije. Ona podrazumijeva hrabrenje i podsticanje djeteta od najranije dobi u svakom pogledu, pa tako i u čitanju. Cilj podsticanja čitanja jeste uvođenje u svijet knjige i čitanja, pažljivo i bez prisile, djelujući tako da dijete zavoli čitanje i uživa u njemu cijeli život, da se koristi tom sposobnošću i vještinom u razne svrhe, što je veoma kompleksna i odgovorna zadaća. Čitanje nije samo jedna od njegovih prvih kompetencija, nego ono utječe na razvoj djetetove ličnosti tako da je poboljšava i formira (Stričević, 2007.). Zato je važno pitanje ko stimulira čitanje i na koji način, uz pomoć kojih strategija i metoda,

kao i to šta trebaju znati osobe koje odgajaju djecu i buduće čitaoce. Podsticanje na čitanje jeste, za razliku od podučavanja i poučavanja u vještini čitanja čiji je cilj da dijete nauči čitati i da čita s razumijevanjem, dugotrajna aktivnost koja uključuje odgoj, njegovanje motivacije i stvaranje navike, jačanje volje i unutarnje potrebe i interesa za čitanje, otklanjanje prepreka i prevladavanje teškoća, odnosno ono zahtijeva strpljenje i upornost pa i odgovarajuće kompetencije onoga ko vodi tu aktivnost. Ono ima slične, ali mnogo šire ciljeve i zadaće od same poduke u čitanju. Podsticanje djeteta na čitanje je dakle pedagoška aktivnost koja obuhvata niz komponenti, a odgoj, kao i obrazovanje, ne može biti intuitivan i kampanjski posao.

U prvom dijelu ove knjige ističe se potreba konceptualnog zasnivanja podsticanja čitanja kao odgojno-obrazovne aktivnosti i navode neke uočene teškoće povezane s time. Da bi se kreirali odgovarajući programi podsticanja čitanja i djelotvorno stimuliralo čitanje nužno je definirati pojmove i aktivnosti, te imati u vidu ciljanu skupinu, njene osobine i motive koji je pokreću. Motivacija je najvažnije pitanje svih vrsta učenja i vježbanja, pa se moraju imati u vidu najbolji načini i sredstva za buđenje i razvoj motivacije, te metode otkrivanja i vođenja interesa kojima se treba služiti. Igra je najznačajniji oblik društveno-kognitivnog života djeteta i njena se uloga ne smije zanemariti prilikom učenja i razvoja poželjnih navika. Samo organiziran, sveobuhvatan i dobro osmišljen rad na podsticanju djeteta na čitanje poduprt programom u čijoj izradi i provedbi učestvuje šira zajednica skupa sa porodicama, školama, bibliotekama, vrtićima i drugim ustanovama i stručnjacima koji brinu o djetetu - može biti učinkovit i dati trajno dobre rezultate. U drugome dijelu govori se o velikoj ulozi sredine i odgovornosti osoba koje učestvuju u odgoju djeteta na njegov uspjeh u čitanju. Da bi se djetetu pružio odgovarajući pravilan i svestran odgoj čiji je važan dio čitanje, najprije odrasli moraju njegovati pozitivan stav prema čitanju

i imati odgovarajuća znanja i kompetencije. Roditelji, odgajatelji i ostali moraju i sami biti spremni na stalno učenje i razvijanje svojih kompetencija jer su oni odgovorni za stvaranje kvalitetne i podsticajne okoline za razvoj vještine čitanja u djeteta, o čemu ovisi njegova uspješnost u početnom čitanju, njegova vještina čitanja u odrasloj dobi, te koliko će mu čitanje tokom cijeloga života biti izvor znanja i užitka.

U empirijskom dijelu rada istražuje se uz pomoć dvije studije slučaja zastupljenost programa podsticanja čitanja namijenjenih djeci u dobi od 3 do 10 godina u narodnim i školskim bibliotekama Zeničko-dobojskog kantona, te se dokazuje da ove biblioteke uglavnom ispunjavaju tradicionalne zadaće podsticanja djece na čitanje bez odgovarajućih programa, i da djeci nije posvećena primjerena pažnja koja im se pridaje u novijoj znanstveno-stručnoj literaturi. Uzroci takvog stanja, kako je pretpostavljeno, povezani su prije svega sa nezadovoljavajućim tretmanom biblioteka ustanovljenim u važećim kantonalnim i federalnim dokumentima i propisima, kojima je potrebna temeljita revizija u dijelu koji se odnosi na biblioteke. Rezultati dobiveni studijama slučajeva i analizama sadržaja prikazani su kroz izvještaje o slučajevima i SWOT analizu. Među najvažnijim uzrocima su: za školske biblioteke – neodgovarajući tretman i marginalizacija uloge biblioteke u kantonalnim i federalnim zakonsko-pravnim propisima i nastavnom planu i programu, a za narodne biblioteke – zastarjeli kantonalni i državni zakon i standardi za tu vrstu biblioteka. Date su mjere za moguća rješenja i plan za poboljšanje stanja u istraživanim bibliotekama. Na temelju rezultata istraživanja i odgovarajućih znanstvenih i stručnih spoznaja iznesenih u teorijskom dijelu, kreiran je model rada na podsticanju čitanja među djecom pod nazivom „Čitamo svaki dan. Jer želimo više.“ koji može poslužiti za izradu učinkovitog bibliotečkog i drugih programa podsticanja čitanja namijenjenih djeci koji uključuju međusobnu saradnju i partnerstvo školskih i narodnih

biblioteka, saradnju sa vrtićima i porodicama, te drugim ustanovama i osobama koje se brinu o djeci.

Ovo istraživanje moglo je biti prošireno istraživanjem o stimuliranju čitanja u vrtićima i porodicama, čime bi se dobila još detaljnija slika, ali već i ono što je ponuđeno može podstaknuti druge istraživače da i sami proširuju temu ili je obrađuju s drugih aspekata. Fokuserali smo se na biblioteke, jer je obrada ove teme bila namijenjena prije svega stručnoj bibliotečkoj zajednici, ali je zbog imperativa međusobne saradnje i zajedničkog rada, proširena na porodice i zainteresirane stručnjake iz oblasti odgoja i obrazovanja. Roditeljima, odgajateljima, bibliotekarima i učiteljima potrebna je takođe stručna pomoć, podrška i podsticanje u razvijanju pedagoških kompetencija, kroz savjetovališta, tribine, tečajeve, radionice i igraonice, ali i kroz čitanje odgovarajuće literature. Za sve njih, kao podjednako važne faktore u cijelom odgojno-obrazovnom procesu, prema sličnom konceptu mogu se izraditi i provoditi primjereni programi podsticanja čitanja i razvoja pismenosti.

PODSTICANJE DJECE NA ČITANJE

Podsticanje čitanja i kreiranje odgovarajućih programa: neke nedoumice

Svako konstruktivno promišljanje o nekoj temi, aktivnosti ili pojavi, započinje definiranjem pojmova ili barem utvrđivanjem u kojim se okvirima i kojim alatom treba služiti u donošenju određenih zaključaka. Ali čini se da je u ovome slučaju mnogo toga još nejasno. Ako se krene samo od pretpostavke da postoji načelno slaganje o važnosti i korisnim učincima čitanja, i ako se zna da se u bibliotekama i školama izvode raznovrsne aktivnosti kojima se navodno razvija sklonost prema čitanju - sve izgleda jednostavno i nedvosmisleno. Međutim, ako se pokuša dublje proniknuti u ono što se najčešće razumijeva kao podsticanje i promocija čitanja, moguće je otvoriti niz pitanja na koja nema dovoljno preciznih odgovora na kojima bi se gradila odgovarajuća praksa. U prilog tome govori činjenica da, iako se sve češće govori o potrebi za podsticanjem čitanja kod djece, u literaturi još uvijek nedostaju stručno evaluirani i znanstveno utemeljeni odgojno-obrazovni programi koji bi se kontinuirano provodili uz očekivane pozitivne i mjerljive rezultate. Istina je da programi nisu najvažniji u cijelom procesu, ali bez njih je svaka aktivnost prepuštena pojedinačnoj volji i invenciji pa i neizvjesnom ishodu. Formalni nastavni programi poduke u čitanju tradicionalno su dio školskih kurikuluma, ali oni više nisu dovoljni.

U kontekstu naglašavanja potrebe cjeloživotnog učenja i razvoja društva koje uči, naglasak se u bibliotekama prenosi sa izgradnje zbirke na obrazovanje korisnika i razvoj usluga za različite skupine, te na prava svih korisnika na informaciju. Kao nužnost se u takvoj situaciji nameće aktivan i kontinuiran posredničko-saradnički rad bibliotečkog osoblja

koji mora biti planiran i poduprt odgovarajućim programom. Budući da se sve fokusira na obrazovanje i učenje, tako i biblioteka više nije isključivo kulturna nego informacijska ustanova koja sve više preuzima i edukativnu funkciju, odnosno elemente odgojno-obrazovnog rada. Kada je riječ o bibliotečkim programima podsticanja čitanja, moguće je izdvojiti neka pitanja uz koja se vežu stanovite nedoumice. Među prvima je pitanje postoji li uopće neki već određen, posebno kreiran i znanstveno-stručno utemeljen program obrazovanja korisnika i razvoja pismenosti po kojem bibliotekari mogu dugoročno realizirati aktivnost podsticanja čitanja, kao što je naprimjer školski obrazovni program, ili se pod tim najčešće misli na povremene priredbe, projekte i druge kulturne aktivnosti biblioteke. To je oduvijek bilo najvažnije polje i svrha djelovanja svih vrsta biblioteka, ali u promijenjenim društvenim okolnostima ono dobiva još veći značaj. Uz to se vežu pitanja treba li čitanje uopće kontinuirano podsticati kod određenih skupina i zašto, koja je za tu svrhu metodologija rada odgovarajuća, koji su za to primjereni sadržaji i ciljevi koje treba realizirati. Konačno, pitanje je koja su specijalna stručna znanja i vještine za izvođenje ovih zadaća, jer je doista riječ o ciljanom i stručnom odgojno-obrazovnom radu koji pretpostavlja određene kompetencije. Ako se problem promatra u širem kontekstu, postavlja se pitanje da li bi se ova aktivnost trebala realizirati kao sastavni dio vrtičkog i školskog kurikuluma ako se žele postići trajniji efekti. Takav zajednički i saradnički rad koji se temelji na odgovarajućem programu što uključuje više komponenti donosi određeni uspjeh. Na ova i neka druga pitanja važno je dati relevantne odgovore da bi se mogli kreirati i realizirati učinkoviti bibliotečki programi podsticanja čitanja namijenjeni svim dobnim skupinama, a posebno djeci kao naosjetljivijoj korisničkoj skupini koja je tek u novije vrijeme dobila primjerenu pažnju u stručnim krugovima. Jasno je da sve biblioteke moraju za svaku vrstu aktivnosti izraditi poseban plan i program koji se temelji na najvažnijim međunarodnim i lokalnim

dokumentima i smjernicama, te na poslanju i ciljevima konkretne biblioteke, ali sve to treba biti usklađeno sa standardima struke i utemeljeno na odgovarajućim znanstvenim spoznajama.

Smjernice za razvoj biblioteka i bibliotečkih usluga međunarodne stručne udruge tretiraju neke aspekte ovoga problema i neki primjeri dobre prakse u svijetu pokazuju kako treba djelovati, ali stručna literatura bavi se uglavnom samo promocijom čitanja i obrazovanjem korisnika za informacijsku pismenost (Kasapović, 2009.). Kada je riječ o obrazovanju korisnika školskih biblioteka u „IFLA/UNESCO Smjernicama za školske biblioteke“ navodi se da bi se obrazovanje trebalo izvoditi kroz određene dobro osmišljene i uravnotežene kurseve odgovarajućeg obima za nastavnike i učenike koji se realiziraju progresivno kroz stupnjeve i nivoe, te da su glavne nastavne oblasti bibliotečkog obrazovanja znanje o biblioteci, vještine traženja informacija i motivacija za korištenje informacija (IFLA/UNESCO, 2005.) U tim smjernicama ponuđen je i model programa za stjecanje vještina učenja i informacijske pismenosti. Ali time je dato samo djelomično rješenje jer je riječ samo o vještinama učenja i prikupljanja informacija. Ponekad se međutim u starijoj literaturi nalaze neka dublja promišljanja o načinima podsticanja čitanja, nego u novijoj koja ostaje na površini problema ili ga osvjetljava samo s jednog stajališta (Todorović, 1977.). Ipak, i jedna i druga najčešće se zadržavaju na edukaciji korisnika za bibliotečku i informacijsku pismenost ili na intuitivnom pristupu kojim se općenito afirmira čitanje kao korisna navika i preporučuje bibliotekarima promicanje čitanja kao stalna aktivnost. U literaturi na bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku tako nedostaju ne samo cjeloviti odgojno-obrazovni bibliotečki programi koji uključuju podsticanje čitanja, nego se ne definiraju dovoljno jasno ni pojmovi i aktivnosti povezani s njegovanjem motivacije za čitanje, niti se daju djelotvorne preporuke i odgovori o tome kako i na koji

način podsticati djecu na čitanje, kako ih motivirati, kako otkrivati, usmjeravati i razvijati interese za čitanje, kako pratiti i vrednovati učinke te aktivnosti, i tako dalje.

Šta je čitanje, kakva je to aktivnost i šta ona obuhvata? Koja je relevantna definicija čitanja? Koje su „vrste čitanja”? Iako su brojna istraživanja o čitanju u svijetu i postoje mnoge organizacije i udruge koje se bave isključivo promidžbom čitanja, nema jedinstvene definicije i „podjele” čitanja. Kakvu god kategorizaciju čitanja izabrali s obzirom na njegovu svrhu, na stepen angažmana intelekta ili mašte, format materijala, sklonosti, ili prema drugim osnovama, čini se da ona ne dohvata bit čitanja, ali i da ga možda nije potrebno ni moguće strogo razdvajati, jer je čitačka vještina jedinstvena i temeljna za sve tipove čitanja. Možda bi samo u školskim uslovima trebalo razlikovati obavezno i slobodno čitanje, te književno (povezano sa književnostima i jezicima) i informacijsko čitanje (povezano sa znanstvenim informacijama iz predmeta koji se izučavaju) (Lasić-Lazić, Laszlo, Boras, 2008.). Neki autori smatraju da je savremeni pojam čitanja obuhvaćen u pojmu pismenosti, a da je pismenost cjeloživotni proces učenja čitanja i pisanja koji uključuje stalno produblјivanje i usavršavanje znanja nakon što se savlada mehaničko čitanje i pisanje (Gorman, 2006.). Ako je tako, kako onda pravilno i djelotvorno podsticati čitanje? Koje su biblioteke najodgovornije za njezino izvođenje? Koje su prijetnje čitanju? M. Gorman smatra da je najveća prijetnja čitanju „apismenost” masa (onih koji su pismeni ali ne žele da čitaju) uspavanih tehnologijom koja se najčešće koristi u svrhu jeftine zabave. On vjeruje da upravo biblioteke imaju važnu i nezamjenjivu ulogu u podsticanju i razvijanju čitanja, ali su mnoge od njih propustile ispuniti tu ulogu koliko su mogle.

Čini se da je mnogo „mitova“ i predrasuda povezano upravo s čitanjem, što ometa izgradnju ispravnog stava prema učenju čitanja i podsticanju na čitanje. Neki autori navode da su među najvećim zabludama tvrdnje da je učenje čitanja prirodan proces i da će sva djeca na kraju naučiti čitati samo ako im se da dovoljno vremena (Wren, 2004.). Često se ističe da je dovoljno da djeca budu okružena raznovrsnim pisanim materijalima pa će s vremenom naučiti čitati prirodno kao što uče govorni jezik, koji se inače veoma razlikuje od pisanog. Protiv takve tvrdnje govore neki podaci prema kojima je, pored najboljih nastojanja američkog društva u pravcu razvoja pismenosti, i dalje ogroman broj odraslih osoba nepismen, a gotovo četvrtina učenika četvrtog razreda osnovne škole ne posjeduje ni osnovne vještine čitanja. Učenje čitanja nije nimalo lako i zahtijeva određene upute od najboljih i najvještijih učitelja, a podsticanje na čitanje čini se još težim i sofisticiranijim poslom. Kod podsticanja čitanja, za razliku od podučavanja čitanja koje se izvodi frontalno, grupno i u parovima primjenom raznih nastavnih metoda u okviru nastavnog procesa, uz postupnost i sistematičnost najvažniji je izbor adekvatnog podsticaja u interaktivnom i interpersonalnom procesu, pa pristup mora biti individualiziran kao što su individualne mogućnosti, interesi i želje svakog pojedinačnog djeteta. Napredovanje u čitanju i njegovanje motivacije za čitanje uključuje i suočavanje s raznim preprekama i poteškoćama, te je potrebno uložiti napor i jačati volju za njihovo savladavanje.

Čitanje nije samo primanje informacija iz pisanog teksta nego mnogo više od toga (Stričević, 2007.). To je sposobnost koja je potrebna u korištenju svih medija, a ne samo u interakciji sa štampanim tekstom. Ono predstavlja jednu od temeljnih kompetencija za cjeloživotno učenje i uspjeh u školi, jer su čitačke vještine neophodne za napredovanje u obrazovanju. Takođe, čitanjem se dijete humanizira i osamostaljuje, razvija se i obogaćuje njegova osobnost, primajući zapisanu mudrost

i iskustvo ono stječe vlastito iskustvo i znanje o stvarima, pojavama i ljudima koji mu inače možda nikada ne bi bili dostupni. Međutim, djelotvorno podsticati čitanje kao tako značajnu aktivnost, a nemati na umu pitanja *kako* i *koga*, nemati svijest o svrsi i ciljevima, nemati instrumente i sredstva za postizanje ciljeva, te tako voditi računa o uspješnosti – nije moguće. Riječ je dakle o kompleksnom problemu, čija artikulacija i izvođenje odgovarajućih zaključaka nužno nameće interdisciplinarni pristup.

Svi odgojno-obrazovni ciljevi izvode se tradicionalno kroz nastavni proces utemeljen na određenim didaktičko-metodičkim načelima, uz stručno pedagoško vođenje učenika/odgajnika od strane pedagoga/predavača, koji realizira određene programske sadržaje. Ako se žele postići pozitivni efekti u bilo kojoj odgojnoj aktivnosti, potrebno je poznavati barem osnovne mehanizme i osobine toga procesa. Podsticanje čitanja obuhvatnija je i šira aktivnost nego što se obično misli. Iako nije riječ o podučavanju čitanja koje je integralni dio obrazovnog kurikulumu, ipak se radi o složenoj pedagoško-psihološkoj aktivnosti koja od izvođača i kreatora traži poznavanje niza općih i specijalnih pedagoških, psiholoških, didaktičkih i metodičkih znanja i vještina. Takva aktivnost trebala bi biti sastavni dio ukupnog odgojnog procesa koji ima svoj tok, zakonitosti, ciljeve i sredstva, a nikako nešto kampanjsko, kratkotrajno i prepušteno pojedinačnoj volji. Radi postizanja mjerljivog uspjeha mora se djelovati na osnovu određenih planova, programa i sadržaja utemeljenih na znanstveno-stručnim spoznajama i odgovarajućoj metodologiji koja će postepeno dovoditi do cilja, te pratiti tok napredovanja i vrednovati rezultate. Inače, stimuliranje čitanja može se smatrati i jednom od pedagoških metoda u procesu buđenja i razvijanja interesa za učenje kod djece. Općenito, podsticanje, hrabrenje i podrška, te postepeno razvijanje trajne motivacije za čitanjem i učenjem, neki su od načina odgoja zdrave i

društveno angažirane ličnosti koji bi trebao biti obavezan i obavezujući za sve one koji sudjeluju u tom procesu.

Svaka uspješna odgojno-obrazovna aktivnost pretpostavlja određene kompetencije osoba za izvođenje toga zadatka. Ako se od bibliotekara očekuje da stimuliraju čitanje i odgajaju budućega čitaoca, oni bi morali biti bibliotekari-pedagozi, a konkretna aktivnost mogla bi biti subordinirana *bibliopedagogiji*. Taj izraz je u upotrebi u slovenskom školskom bibliotekarstvu, a na prostoru ostalih zemalja regije taj se termin slabo koristi. Prema jednoj definiciji, bibliopedagogija je odgoj i obrazovanje s knjigom i za knjigu, a u novije vrijeme češće se navodi da je bibliopedagogija planirani, namjenski pedagoški rad s učenicima za upotrebu biblioteke, bibliotečke građe i informacijskih izvora (Steinbuch, 2008.). Ovo je jedna od mogućih definicija, ali ona još uvijek ne uključuje aktivnost podsticanja čitanja i djelovanje bibliotekara u smjeru razvijanja čitalačkih navika i interesa učenika, te neke druge aspekte. Takođe, takvu bi aktivnost trebalo ne samo stručno voditi, nego pratiti i vrednovati, jer su odgoj i obrazovanje uvijek ciljane djelatnosti koje moraju donijeti određene uspjehe i rezultate. Kako pratiti i vrednovati rezultate te voditi evidenciju o tome, jedno je od važnih pitanja u cijelom procesu. Izbor modela rada s „odgajanicima“ postaje značajan aspekt problema, jer savremena pedagogija sugerira modelski pristup odgoju i nudi nekoliko modela, od kojih je neki uz prilagodbe moguće primijeniti u radu s djecom u biblioteci (Stevanović, 2001.).

Sporno je između ostalog i to da li bi ovako složenu aktivnost trebao realizirati „renesansno obrazovan“ bibliotekar koji posjeduje interdisciplinarna znanja ili usko specijaliziran bibliotekar-pedagog. To je naročito važno kada je riječ o djeci i mladima jer su to posebno osjetljive skupine. Moguće je da bi rad na stimuliranju čitanja bio još

efikasniji ako bi program čitanja obuhvaćao biblioterapeutski rad i druge oblike savjetodavnog rada s najmlađim korisnicima, jer je biblioterapija zasigurno primjenjiva u toj osjetljivoj dobi. I konačno, ako prihvatimo da postoje dva osnovna tipa čitanja s obzirom na njegovu namjenu – funkcionalno i čitanje iz užitka (Stričević, 2007.) – možemo li tvrditi da bi se morali razlikovati program a možda i metoda podsticanja čitanja radi užitka i onaj iz funkcionalnog čitanja, odnosno, da bi trebalo jedan da izvodi dječji, a drugi školski bibliotekar jer sadržaji i ciljevi rada sigurno bi bili različiti? Možda bi se bibliopedagogija mogla služiti specijalnom metodom koja bi bila svojstvena samo njoj, nekom vrstom majeutičke metode u sokratovskom smislu?

Za otkrivanje uzroka nedovoljne pažnje posvećene podsticanju čitanja i nedostatka bibliotečkih programa, možda je indikativno to da se u literaturi i javnom govoru ponekad može primijetiti neka vrsta personificiranja biblioteke kao ustanove i zbirke informacijskih izvora, kao da se smatra da biblioteka može bez odgovarajućeg osoblja, njegove stručnosti i djelotvornog angažmana, obavljati tu zadaću samim svojim postojanjem. Govori se o ulozi biblioteke, utjecaju biblioteke, aktivnostima biblioteke, i tako dalje, a ne o ulozi i utjecaju bibliotečke djelatnosti ili bibliotekara. Tome se može prigovoriti da, analogno tvrdnji da posjedovati knjige i čitati ih nije isto, postojanje biblioteke i dostupnost njezinog sadržaja ne osigurava automatski i načitanost njezinih korisnika. Istina je da je dobro opremljena biblioteka i pristup raznim materijalima i izvorima informacija stimulatívna okolina za razvoj kulture čitanja, ali je radi demistificiranja i depersonificiranja biblioteke neophodno isticati da sama biblioteka sa svojim zbirka i uslugama predstavlja tek materijalnu osnovu za eventualno buđenje interesa za čitanje i prvu stepenicu u nekom obuhvatnijem radu s aktuelnim i potencijalnim korisnicima bibliotečkih usluga. Za učinkovito podsticanje čitanja potreban je kompetentan, primjereno

educiran i motiviran kadar koji će postepeno, na osnovu odgovarajućeg programa, djelovati prema određenim ciljevima.

Nesporno je da biblioteke nisu osamljena ostrva nego, pripadajući nacionalnoj bibliotekoj i obrazovnoj mreži, one čine dio kulturnog i obrazovnog sustava jedne zemlje. One stoga ne mogu učinkovito samostalno djelovati, nego im je nužno partnerstvo zajednice (Stričević, 2008.). Isto tako, razvijanje pozitivnog stava prema čitanju trebalo bi biti dio politike razvoja kulture pismenosti cijele zajednice i jedan od prioriteta u njezinom sustavu vrijednosti. Ako društvo smatra da je čitanje dobro i poželjno, da je vrijednost samo po sebi, da se njime postiže zajednička korist i napredak, ako razvija mehanizme podsticanja svojih članova raznim oblicima javnog djelovanja i pristupom raznovrsnim materijalima, onda će biti lakše i jednostavnije njegovati te vrijednosti kod pojedinaca, a pogotovo kod djece i mladih. Iz svakodnevnog života razvidna je potreba za kontinuiranom realizacijom atraktivnih nacionalnih i lokalnih kampanja koje podstiču čitanje kod svih članova zajednice i svih dobnih skupina, čime se postiže neka vrsta reklamiranja čitanja. Međutim, za biblioteke i njihove djelatnike sve to ipak nije dovoljno, ako istovremeno nema i odgovarajućeg ulaganja u obrazovanje bibliotekskog kadra, u bibliotečke zbirke i usluge.

U savremenom informacijskom, umreženom i multikulturnom društvu obrazovanje, kojega je čitanje važan dio, postepeno zauzima sve značajnije mjesto u ljudskom životu, a tradicionalna podjela života na razdoblja djetinjstva i mladosti posvećene školovanju, zrelo radno doba i umirovljenje, više ne odgovara zahtjevima budućnosti (UNESCO-ovo Međunarodno povjerenstvo za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće, 1998.,109). Danas niko ne može očekivati da će u mladosti steći početni fundus znanja koje će mu potrajati za cijeli život, jer brze promjene koje se događaju u svijetu zahtijevaju da se znanje stalno

osavremenjuje. Time pitanje kada početi s obrazovanjem postaje izlišno, jer koncept cjeloživotnog učenja podrazumijeva da učenje traje čitav život – od ranog djetinjstva do duboke starosti. Imperativ cjeloživotnog obrazovanja nameće imperativ preispitivanja mjesta i uloge savremenih biblioteka, te nove oblike rada svim vrstama biblioteka. Međutim, bez jasnijeg i obuhvatnijeg definiranja i razgraničavanja pojmova i aktivnosti povezanih s podsticanjem čitanja kod djece, što je samo prvi korak prema kreiranju bibliotečkih programa, nije moguća niti organiziranija aktivnost kojom se mogu ostvariti određeni ciljevi. Naravno, to ne treba biti prepreka da se čitanje kao korisna i vrijedna aktivnost promovira i podstiče u porodici, vrtiću, školi, bibliotekama, udrugama i drugim društvenim skupinama, u užoj i široj zajednici koja učestvuje u razvijanju kulture čitanja i pismenosti u skladu sa zahtjevima modernog građanskog društva.

Razvojne osobine djeteta za usvajanje vještine čitanja

Savremeno koncipirani bibliotečki programi, kao i drugi programi namijenjeni djeci, podrazumijevaju dobro poznavanje općih razvojnih i psihofizičkih osobina djeteta. Oni moraju imati uvid u potrebe i mogućnosti djeteta, da bi se u skladu s njima mogli planirati odgovarajući podsticaji i briga za njegov razvoj. Primjereno utjecati na razvoj znači poznavati opće razvojne osobine i tok razvoja djeteta kako bi se moglo znati šta podržati, šta podsticati i šta očekivati u određenoj dobi djeteta (Starc,...[etc.], 2004., 8). Takođe, potrebno je znati kakve se teškoće mogu javiti, kako ih rješavati, kako otklanjati loše navike i savladavati prepreke, kako otkrivati i ublažavati posljedice eventualnih poremećaja i nedostataka, kako otkrivati i pristupati nadarenosti, i tako dalje. Konačno, svako bavljenje djetetom traži i praćenje napredovanja u razvoju i vrednovanje vlastitog utjecaja na dijete.

Najvažniji djetetov zadatak u početnom obrazovanju jeste usvajanje vještine čitanja, čije savladavanje otvara vrata za mogućnosti kasnijeg učenja. Psiholozi čitanja ističu da je čitanje veoma složena psihička aktivnost koja ovisi o nekoliko sposobnosti i vještina koje se postepeno razvijaju. Učenje čitanja nije samo učenje jezika, pa je riječ o zahtjevnom i dugotrajnom procesu. Ono što se obično naziva čitanjem jeste zadnja faza u nizu onih koje je potrebno savladati (Čudina-Obradović, 1996., 43). Koje je pravo vrijeme za početak učenja čitanja? Ranije nije postojala saglasnost u vezi s pitanjem koja je životna dob najpogodnija za učenje čitanja, pa se tvrdilo da je za početak usvajanja vještine čitanja potrebna spremnost, odnosno mentalna zrelost djeteta koja se dostiže sa 6,5 godina, a pristalice učenja M. Montessori smatrali su da je optimalna dob za početak učenja čitanja između 4,5 i 5,5 godina (Žiropađa, 2010.). Novija psihološka istraživanja pokazuju da je za pravilan razvoj čitačke vještine potrebna priprema koja započinje od najranije dobi djeteta i koja podrazumijeva razvoj tzv. predčitačkih vještina (Čudina-Obradović, 1996., 9). Riječ je dakle o procesu koji ima nekoliko faza i koji traje nekoliko godina. Neki savremeni psiholozi naglašavaju da za razvoj vještine čitanja nisu dovoljne opće misaone vještine nego su potrebne neke specifične vještine među kojima su najčešće: poznavanje slova, razlikovanje lijevog i desnog, kontrola pokreta očiju, svijest o riječima kao posebnim simbolima i fonološka svjesnost (Žiropađa, 2010.).

Međutim, već od rođenja bebe počinju stjecati znanja i vještine koje će pridonijeti razvoju čitanja i učenju jezika. Kao što je govor krajnji proizvod dugog učenja jezika a ne njegov početak, iako djeca ne počnu govoriti prije nego što napune prvu godinu (Howe, 2002., 14), tako ni čitanje ne počinje nego završava djetetovim samostalnim čitanjem. Bebe kojima roditelji redovno pričaju i čitaju nauče komunikacijske vještine na kojima se gradi jezik u „predjezičnim fazama“ znatno prije nego što

počnu govoriti, pri čemu roditeljsko podsticanje može imati značajne pozitivne učinke. U skladu s ovim spoznajama, glavna odgovornost za početni razvoj vještine čitanja i stava prema čitanju prelazi sa učitelja, za kojega se ranije smatralo da je najodgovorniji za poduku iz čitanja na porodicu i odgojne institucije (Maleš, Stričević, 2005.), a mijenjaju se i bibliotečke usluge u kojima se ukida donja dobna granica korisnika i osmišljavaju posebni programi koji uključuju porodice i bebe.

Iako je još daleko do formalne nastave učenja čitanja i pisanja, s podsticanjem i podukom treba početi od najranije dobi. O tome govore i IFLA-ine „Smjernice za knjižnične usluge za bebe i malu djecu“ u kojima se naglašava da pričanje priča i čitanje naglas u prva 24 mjeseca djetetovog života pozitivno utječe na razvoj mozga (IFLA/UNESCO, 2007.). Za pravilno i primjereno stimuliranje čitača-početnika potrebno je poznavati razvoj nekih psihičkih funkcija koje su značajne za učenje čitanja, te metode i postupke koje je najbolje primijeniti. Međutim, teškoću predstavlja to što nema slaganja u vezi s podjelom na dobne skupine i faze u ovladavanju vještinom čitanja, kao što je slučaj naprimjer u tjelesnom i sportskom odgoju. Većina autora navode da se ta vještina najbolje usvaja i automatizira u periodu između treće i desete godine života. M. Čudina-Obradović smatra da se predčitačke vještine usvajaju od 3. do 7. godine života djeteta, a čitačke vještine se usavršavaju i automatiziraju do 10. djetetove godine (Čudina-Obradović, 1996., 20).

Razvojna psihologija ovu životnu dob dijeli na dvije kategorije: predškolsku dob od 3 do 6 godina i školsku dob djeteta od 7 do 12 godina (Hwang, Nilsson, 20002., 32). Razvoj djeteta opisuje se s više različitih aspekata: fizičkog, kognitivnog i perceptualnog, te psihosocijalnog ili socioemocionalnog. Za čitanje su značajne karakteristike kognitivnog i socioemocionalnog razvoja, iako se karakteristike ne mogu promatrati

izolirano. Dijete do kraja treće godine toliko razvije govor da može bez teškoća izražavati svoje želje i osjećaje, oblikovati misli i razgovarati, tj. dovoljno je zrelo da može nastupati kao individua i stupati u svjestan kontakt s drugim ljudima. Tada prelazi u razdoblje predškolskog djeteta, sve više se socijalizira, njegova inteligencija naglo se razvija, a samostalnost je sve veća. U tom periodu svoga razvoja dijete proširuje krug ljudi s kojima stupa u dodir, te tako znatno proširuje iskustva, sposobnost opažanja i zaključivanja. Polazak u školu označava početak nove etape u kojoj se dijete privikava na sustavan rad i na saradnju u kolektivu sebi jednakih. Navikava se na pravila života u zajednici, stječe sistematizirano znanje o svijetu i životu i usvaja osnovne socijalne vještine. Plansko učenje unapređuje misaone funkcije djeteta, osposobljava ga za logično mišljenje i zaključivanje, obogaćuje njegov intelekt apstraktnim pojmovima i uveliko proširuje njegov rječnik.

Dijete se lakše prilagođava svojoj okolini što brže stječe razne motorne navike kojima se snalazi u životnoj sredini. Navike su automatizirane radnje koje se u djetinjstvu postepeno formiraju da bi se održale manje ili više tokom cijeloga života. Prve navike se javljaju same od sebe, bez većeg udjela procesa učenja, ali što su navike složenije dijete u sve većoj mjeri mora primjenjivati učenje, vježbu i oponašanje drugih da bi ih steklo. Takve navike koje su više rezultat učenja nego spontanog rasta djeteta su govor, čitanje i pisanje. Na stjecanje vještina i navika mnogo utječe i stimuliranje, a poznato je da su pohvala, priznanje i nagrada najbolji podsticaj na vježbu kod djece (Howe, 2002., 106). Metoda podučavanja i načini podsticanja razvoja neke vještine utječe na to koliko će učenje biti uspješno.

Dijete ne uči novu radnju odjednom nego postepeno, a učenje brže napreduje što je veće zadovoljstvo koje dijete postiže naučenom radnjom. Ako osjećaj ugone, odnosno pohvala, priznanje ili neki drugi oblik

zadovoljstva nastupa neposredno poslije završenog čina, učenje će brže napredovati nego u slučaju kada dijete mora izvjesno vrijeme čekati da osjeti korist od svoga novog ponašanja. Jedna nedavna studija pokazala je da pažljivo odabrana nagrada, kao što je npr. knjiga, može podržavati a ne „potkopavati“ motivaciju za čitanje (Gambrell, Marinak, 2009.). Podsticanje čitanja vezano je uz savladavanje prepreka i dugotrajno navikavanje na ulaganje napora, te jačanje volje i samopouzdanja. Ako dijete osjeti uspjeh i ugodu neposredno nakon ulaganja truda ono će jačati svoje samopouzdanje i emocionalnu stabilnost te graditi pozitivan stav prema čitanju. U procesu učenja veoma je važno svjesno ponavljanje onoga što se uči jer ponavljanje učvršćuje novi proces u živčanom sustavu koji se ispoljava novom aktivnošću organizma. Motivacija za učenje u početku najčešće proizlazi iz potrebe djeteta da se identificira s okolinom, najprije s njenim odraslim članovima, a onda i sa svojim vršnjacima, odnosno s nešto starijom djecom. Tek u kasnijem djetinjstvu javljaju se u psihi djeteta uz emocionalne još i intelektualne motivacije za učenje, to jest interes za određeni sadržaj učenja (Howe, 2002., 107).

Bibliotekari i stručnjaci koji kreiraju programe podsticanja čitanja namijenjene djeci trebali bi imati na umu neke najvažnije psihološke i pedagoške činjenice povezane s čitanjem u širem smislu. Međutim, pitanje je u kojoj bi mjeri bibliotekar trebao obraćati pažnju ne samo na opća psihofizička i razvojna obilježja dobi kojoj je namijenjen program, nego i individualna psihološka svojstva „svojih“ korisnika, kao što su: specifične sklonosti i interesi, stupanj intelektualne i emocionalne zrelosti, stupanj razvoja čitačke vještine i navika, kulturne, porodične i socijalne prilike, eventualni deficiti i teškoće povezane s čitanjem, i tako dalje. I bibliotечki programi bi možda trebali voditi računa o dinamičkoj prirodi svakog pojedinačnog djeteta, o njegovom prošlom iskustvu, o crtama njegove ličnosti, stupnju inteligencije i sposobnostima, o

sveukupnoj sredini u kojoj se razvija, te posebno o njegovim interesima, potrebama i željama, općenito o onome što je zajedničko svoj djeci, ali i onome po čemu se individualno razlikuju, da bi ih se moglo motivirati i pravilno voditi.

Buđenje interesa i razvoj motivacije za čitanje

Neki napredni psiholozi tvrdili su i ranije ono na čemu se u novije vrijeme insistira, da se temelj pravilnog odgoja djeteta svodi na jednostavne zahtjeve: neprestano hrabrenje i stimuliranje, te topao osjećajni odnos prema njemu, poštovanje njegove ličnosti i prihvaćanje njegove individualnosti (Košiček, Košiček, 1967., 43). Pojedini autori čak smatraju da djeca rastu i napreduju od ljubavi i podrške (Howe, 2002., 106). U svakom slučaju, danas se svi slažu da su stalno hrabrenje i podsticanje djeteta bitni činioci napredovanja u procesu učenja jer je dokazano da što ih se više hrabri djeca brže i bolje uče. Međutim, uspjeh u učenju ne ovisi od bilo kakvog podsticaja, nego od podsticaja koji odgovara dobi i psihološkoj strukturi ličnosti djeteta. Takođe, kako ističu psiholozi motivacije, podsticanje ne smije biti kampanjski posao, nego studiozan i sistematičan rad praćen planskom opservacijom ponašanja odgajnika ili učenika (Babić, 1977., 47).

Djelotvoran bibliotečki program podsticanja čitanja namijenjen djeci pretpostavlja odgovore na neka važna pitanja: koje su potrebe i interesi koji motiviraju dijete na čitanje, koje ciljeve ono želi postići, koja je to aktivnost bibliotekara koja treba izazvati motivaciju, razviti interes za čitanje i naviku čitanja kod djece. Tako dolazimo do pitanja motivacije koje je zasigurno jedno od najznačajnijih. Motivacija je *conditio sine qua non* svakog učenja pa tako i čitanja. Neka su istraživanja pokazala da je motivacija ključni faktor u uspješnom čitanju (Gambrell, Marinak, 2009.) Psiholozi ističu da dijete mora biti motivirano da bi

učilo, da se u učenju bolje napreduje ako je subjekt motiviran, te da je problem motivacije centralni, kako u pedagoškoj psihologiji, tako i u metodikama pojedinih predmeta koji se izučavaju u školi (Rakić, 1977., 12). Radi postizanja uspjeha u podsticanju učenja i čitanja potrebno je poznavati faktore koji utječu na motivaciju, te sredstva za razvoj motivacije i njihov utjecaj na uspjeh. Šta je to što motivira dijete na učenje? Koji su to najvažniji motivi koji utječu na dječje ponašanje? Kako i u kojoj mjeri možemo utjecati na buđenje i razvoj interesa za čitanje? Kojim načinima i sredstvima? Mnogo je različitih pristupa u savremenim psihološkim istraživanjima i različitim pedagoških metoda od kojih su neke primjenjive na konkretnom primjeru.

Kada se uzme u obzir da su ciljevi podsticanja čitanja da čitačka vještina postane navika čitanja, odnosno da se razvije unutarnja potreba i interes za čitanje, da se razvijaju efikasne strategije čitanja s ciljem sve boljeg razumijevanja, kritičkog prosuđivanja i estetskog uživanja, onda se nameće kao nužno stručno pedagoško vođenje. Motivacija i interesi su pojmovi koji se često upotrebljavaju u diskusijama na temu čitanja. U bibliotekarstvu se rade istraživanja o čitalačkim potrebama, interesima i navikama, ali ipak nije posvećena odgovarajuća stručna i znanstvena pažnja samoj motivaciji i ostalim pojmovima vezanim uz nju, kao što su stavovi, želje, težnje, htijenja i aspiracije, te pitanjima kao što su načini buđenja interesa, te usmjeravanja, vođenja, jačanja i razvijanja motivacije za čitanje. Sve su to komponente procesa pedagoškog vođenja značajne za podsticanje čitanja i njegovanje motivacije na čitanje u koji bi one trebale biti uključene.

Psiholozi pokušavaju preciznije definirati pojam interesa pod kojim podrazumijevaju onaj interes koji je manifestiran, odnosno interes koji se dobiva na osnovi upitnika. Interesi su povezani s motivacijom u širem smislu, te s pojmom afekta, odnosno osjećanja, emocije, čudi

i temperamenta. Navodi se da je interes uvjetovan emocionalnom privlačnošću nekog objekta ili aktivnosti, dok nastavnici pod interesom najčešće podrazumijevaju buđenje i održavanje pažnje. Preporučuje se da kada se njeguju interesi treba djelovati tako da se ugodna emocionalna iskustva vezuju uz nastavne sadržaje, methodske postupke i slobodne aktivnosti. Tada se dolazi do pitanja mjere odnosno jačine interesa i održavanja primjerenog intenziteta. Svi se u novije vrijeme slažu da se interesi trebaju početi njegovati od najranije dobi, a intelektualni interesi mogu se razvijati samo postepenim i upornim radom odgajatelja, učitelja i roditelja.

Kako nastaju interesi za čitanje? Savremena škola nedovoljno se bavi ovim problemom, pa se otvara prostor za posebne oblike rada biblioteke i bibliotekara. Jedno od najtežih pitanja u školskim uvjetima jeste upravo kako razvijati i bogatiti interese, kako ih usmjeravati i voditi. Nažalost, na ova pitanja nema općepriznate formule ni u školskoj praksi koja ima dugu tradiciju obrazovanja i odgoja, iako ima pojedinačnih nastojanja pedagoga i nastavnika da se interesi za pojedine predmete iskoriste prema daljem produbljivanju i širenju. Postupci i tehnike kojima treba usmjeravati i ostvariti takva kretanja još nisu dobro proučeni, ali sigurno je da u podsticanju čitanja važnu ulogu igra izbor primjerenog podsticaja kao sredstva za ostvarenje odgovarajućih ciljeva, odnosno razvijanje unutarnje motivacije za čitanje. Preporučuje se primjena nekih podsticaja kod mlađe djece kao što su priznanja, pohvale, nagrade ili drugi oblici izazivanja zadovoljstva i ugone kojima se postupno gradi pozitivan stav iz kojeg će se kasnije razviti unutarnja motivacija i potreba za čitanjem. Kada se nastava i odgojni rad u školi nastoje učiniti interesantnijim naglašava se i značaj uloge ličnosti nastavnika. Nastavnici kojima se učenici dive i koje poštuju, s kojima se identificiraju, čine da učenici stječu neposrednije interese za određeni predmet (Rakić, 1977., 128). S ciljem razvijanja interesa, nastavnik

odnosno pedagog/odgajatelj bi trebao opažati i usmjeravati kretanje interesa učenika. Ova i druga iskustva i spoznaje psihologije motivacije i školske pedagogije, moguće je prenijeti na neke oblike pedagoškog rada u bibliotekama.

Međutim, treba imati na umu da se i uz najbolja nastojanja može dogoditi da se ne napreduje u razvoju vještine i interesa za čitanje ili da se usporeno napreduje. Eventualno zaostajanje u učenju čitanja kasnije bi se moglo razviti u nemotiviranost, slab interes, odbojnost ili averziju prema čitanju. Neki autori govore o „Matejevom efektu”, kojim se označava pojava da dobri čitači s vremenom postaju sve bolji a loši sve lošiji (Žiropada, 2010.). Budući da je čitanje proizvod tri faktora: različitih djetetovih sposobnosti i specifičnih vještina, zanimljivosti i atraktivnosti materijala za čitanje, te metoda podsticanja i podučavanja, može se pretpostaviti da se među njima kriju i razlozi zaostajanja u čitanju i odbojnosti prema čitanju. Nije moguće pouzdano znati uzrok neuspjeha ili slabog uspjeha bez određenih testiranja, jer su uzroci odbojnosti prema čitanju individualni i ovise o nekoliko faktora. Psiholozi su ranije isticali da kod pravilnog određivanja individualne spremnosti djeteta na učenje čitanja treba paziti na to da je mentalna zrelost značajan faktor, te da su istraživanja pokazala da prijevremeni početak učenja čitanja kod djece koja zaostaju u duševnom razvoju izaziva jaku frustraciju (Rakić, 1977., 21). Smatralo se da ako dijete suviše rano počne s vježbanjem neke aktivnosti za koju nije spremno odnosno dovoljno zrelo, ono gubi prirodni entuzijazam za nju kada dođe u razvojni nivo za vježbanje te aktivnosti. Ta mišljenja danas su napuštena.

Novija objašnjenja uzroke averzije prema pisanom tekstu povezuju sa emocionalnom reakcijom na početni neuspjeh u dešifriranju (dekodiranju) riječi ili sa nezanimljivošću aktivnosti (Čudina-

Obradović, 1996., 46). Međutim, sigurno je da i načini podsticanja i podučavanja kao i drugi stimulansi iz okoline igraju veliku ulogu u kasnijem stavu prema čitanju i uspjehu u čitanju. Svoj stav prema čitanju dijete počinje graditi prije nego što počne samostalno čitati, a njegov afinitet ovisi najčešće o stavu roditelja i podsticajima iz okoline. Ako nema takvih stimulansa i ako dijete dođe u dodir s knjigom i čitanjem tek kada oni postanu dio školskih zadaća, gotovo je sigurno da će čitanje za njega biti samo obaveza (Stričević, 2007.). Iz tog stava obično proizlazi i kasnija odbojnost prema čitanju. Takođe, značajno je da prema nekim procjenama svaki osmi ili deveti pojedinac među onima koji imaju teškoća s čitanjem ima specifičan poremećaj koji se označava kao razvojna disleksija (Žiropađa, 2010.). Sve to ukazuje na ozbiljnost i odgovornost koju sa sobom nosi podsticanje čitanja, jer od odraslih u velikoj mjeri ovisi uspjeh i zanimljivost aktivnosti čitanja.

Malo dijete ne može stvarati slike i predodžbe u svijesti jer se sposobnost zamišljanja situacija razvija kod većine djece tek između osme i devete godine života, pa mu je potrebno da se pomaže svim raspoloživim sredstvima da bi shvatilo smisao teksta (Čudina-Obradović, 1996., 47). Zato je od velikog značaja izgled i sadržaj prvih tekstova za čitanje koje bi trebalo pažljivo birati prema strogim estetskim i sadržajnim kriterijima. Oni moraju biti jednostavnog jezika, uz mnogo ponavljanja, zanimljivog sadržaja, dinamičnog zbivanja, s vrijednom porukom i potpomognuti bogatim ilustracijama. Čim se djetetove spoznajne sposobnosti razvijaju, treba ga sve više podsticati na samostalno zamišljanje onoga o čemu se govori i stvaranje cjelovite a ne samo vidne predodžbe. Radi izgradnje bogatoga predodžbenog života djetetu treba osigurati što više neposrednog iskustva sa stvarima i bićima, upozoravajući ga na njihova svojstva. Bez osjetilnog iskustva dijete će se oslanjati samo na vizualnu pojavnost i njegov doživljaj bit će siromašan.

Problem kako uopće motivirati djecu da ulažu napor i trud u neku aktivnost koja nije na prvi pogled jednostavna i zabavna, te kod koje uspjeh i zadovoljstvo ne dolaze “sad i odmah”, kakav je slučaj sa drugim aktivnostima koje su dostupne savremenom djetetu – danas je aktuelniji nego ikada prije. Ali sigurno je da nema gotovih rješenja. Za osobe koje brinu o odgoju djeteta to je ponekad izazov, jer moraju uložiti mnogo više mašte i potruditi se da djetetu čitanje bude privlačno i zabavno nego u slučaju kada je riječ o igranju igračkama, videoigricama, *shoppingu* ili gledanju televizijskog programa. Čitanje je međutim složena i zahtjevna misaona aktivnost za nečitača, početnika i nevještog čitača koja kasnije donosi obilnu dugoročnu korist i zadovoljstvo. Učenje i vježbanje čitanja odnosi se na učenje pisanoga jezika čija su struktura i zakonitosti drukčiji od usmenoga jezika kojim se služimo u svakodnevnoj komunikaciji, što dodatno čini složenom aktivnost čitanja. Ranije se mislilo da je primarno zadatak škole da kod djeteta razvije naviku da ulaže trud u razumijevanje tekstova i da mu pruži znanje o načinima kako da to postigne, ali se još uvijek u školi ne posvećuje dovoljno pažnje razvoju efikasnih postupaka i strategija čitanja s razumijevanjem, shvatanjem smisla i zaključivanjem radi uspješnog učenja. Zato se otvara prostor za preuzimanje inicijative i djelovanje roditelja, odgajatelja, biblioteka i drugih stručnjaka i izvanškolskih institucija kroz razne oblike neformalnog učenja.

Uloga igre u podsticanju čitanja

Kako dijete uči, kako najlakše i najbrže usvaja nova znanja i vještine? Da li je ono predisponirano za namjerno učenje ili mu je primjerenije spontano učenje kroz neku ugodnu aktivnost koja odgovara njegovim trenutnim potrebama i interesima, te njegovoj životnoj dobi i razvojnom stupnju? Da li na isti način i iste sadržaje uče sva djeca koja pripadaju jednoj odgojnoj skupini ili postoje neke razlike među

njima? Proces, elementi, načini i strategije učenja djeteta, vrlo su široka i kompleksna tema kojom se bave psihološke teorije. U novije vrijeme često se upotrebljava krilatica „učenje kroz igru“ kao zahtjev da se odgoj i obrazovanje učine prijatnijima i primjerenijima predškolskom i djetetu rane školske dobi. Međutim, uloga igre i igrolikih aktivnosti u razvijanju predčitačkih vještina i razvijanju pozitivnog stava djeteta prema čitanju nije dovoljno istaknuta u diskusijama na ovu temu.

Igra je termin koji se često neodređeno koristi, pa se lako može izgubiti iz vida njegovo pravo značenje. Ona je dugo smatrana samo načinom ispunjavanja vremena do dolaska pravih i ozbiljnih obaveza, a ne značajnom potrebom djeteta. Sada postoji mnogo različitih definicija igre i objašnjenja njene višestruke vrijednosti za pravilan razvoj djeteta. Ističe se da je igra za djecu nešto potpuno drukčije nego za odrasle osobe – ona je osnovni i najbitniji oblik života i aktivnosti uz pomoć koje ono komunicira s okolinom i prilagođava je svojim potrebama (Stevanović, 2001., 272). Ona treba biti prilagođena djetetovim aktuelnim potrebama i interesima, njegovoj životnoj dobi i razvojnom stupnju, usklađena s mogućnostima, ciljevima i potrebama kulturne sredine u kojoj se odvija. Odrasli moraju njegovati pozitivan stav prema važnosti dječje igre, stvarati uslove za igru i biti spremni da sudjeluju u njenom odvijanju.

Igra je dobra za dijete zbog toga što ispunjava mnoge različite funkcije. Ona ima psihološki, pedagoški i socijalni značaj. Neki savremeni psiholozi tvrde da je za djecu do 10 godina starosti najzdravije da se što više igraju jer je to najbolje za njihov tjelesni, psihički i društveni razvoj, te da igra predstavlja faktor koji povećava njihovu sposobnost djelotvornog učenja (Juul, 1996., 173). Znanje djeteta o sebi samome i drugima počinje u igri kao važnom obliku interakcije s drugim osobama (Hwang, Nilsson, 2002., 175). Stoga igra može biti efikasno

sredstvo odgoja i metoda ranog obrazovanja djeteta, jer igrajući se ono stječe znanja i uči ponašanja (Stevanović, 2001., 267). Dokazano je da motivacija aktivnostima koje su nalik na igru daje mnogo bolje odgojne efekte od drugih metoda koje se koriste u odgoju djeteta. Budući da se u djetinjstvu isprepliću igra, rad i učenje, dokazano je da se bolji rezultati postižu ako se učenje i rad izvode uz pomoć aktivnosti koja uključuje elemente igre, zato što je dijete više motivirano za zadatke koje ispunjava u igri.

Međutim, igra može poslužiti samo kao početna motivacija, jer bi u suprotnom mogla postati samoj sebi cilj i ne bi imala odgojno-obrazovni efekt. Bit podučavanja i učenja kroz igru je povezivanje znanja sa životom, što je jedan od najvažnijih zahtjeva u razvijanju i vođenju interesa za učenjem. Igra koja ima svrhu učenja čitanja i razvijanja navike čitanja treba biti stručno planirana, vođena i usmjeravana ka određenom cilju, ali tako da ne izgubi svojstva spontanosti i zabave koja su glavna obilježja igre. U klasifikacijama igara navode se među ostalim didaktičke igre kojima se proširuje i bogati dječje znanje, gdje spadaju igre riječima i simboličke, odnosno igre uloga (Stevanović, 2001., 276). One mogu biti pogodne za razvijanju predčitačkih vještina i podsticanje interesa za čitanje.

Podsticanje djeteta na čitanje vezano je uz razvoj njegovih spoznajnih sposobnosti kao što su promatranje, slušanje, doživljavanje predmeta i pojava u prirodi, umjetnosti i životu, opažanje, razmišljanje, maštanje, sanjarenje, kritičko prosuđivanje i raspravljanje o doživljenom – a sve je to moguće kroz igru i igrolike aktivnosti. Kroz igru treba osigurati djetetu uslove da izražava svoje misli i osjećaje slobodno, s povjerenjem i iskrenošću. Zanimljivo je da neki psiholozi navode da je uloga inteligencije naročito upadljiva kod čitanja, koje takođe smatraju vrstom igre, naglašavajući da se rani interes za čitanje i sposobnost čitanja javlja češće kod djece s visokim koeficijentom inteligencije (Herlok, [s.a.],

369). Prema tim nalazima, vrlo bistra djeca provode više vremena u čitanju i raspolazu širim čitalačkim interesima nego djeca s prosječnom inteligencijom, uživajući u čitanju rječnika, atlasa, enciklopedija, knjiga o prirodnim znanostima i drugih, a odbijajući bajke, grubi avanturizam i misterije.

Koje su zadaće biblioteka i drugih ustanova povezane s ovim i drugim važnim spoznajama? Ovdje su naznačeni samo neki, ali postoje još mnoga značajna pitanja o kojima bibliotekari i drugi stručnjaci moraju voditi računa pri kreiranju i realizaciji odgovarajućih djelotvornih programa za djecu. Biblioteke su različite kao i kulturne zajednice u kojima djeluju, ali njihova misija i vodeći principi uvijek su i svuda isti. Podsticanje čitanja i razvoj kulture pismenosti danas se nameće kao važan integralni dio kurikuluma namijenjenih svim dobnim skupinama i svim razinama odgojno-obrazovnog procesa, od vrtićkih do visokoškolskih. U tome poslu značajna je uloga biblioteka i bibliotekara. Biblioteke svih vrsta mogu imati vlastite programe podsticanja čitanja, ali je učinkovitije kada su oni obavezni dio programskih sadržaja nekog stupnja odgojnog procesa.

Zaključno razmatranje

S razvojem informacijsko-komunikacijskih tehnologija i ogromnom produkcijom informacija, pitanje podsticanja na čitanje djeteta od najranije dobi ne gubi na značaju kao što se može činiti, nego postaje aktuelnije nego ikada prije. Cilj podsticanja čitanja jeste uvođenje u svijet knjige i čitanja, pažljivo i bez prisile, djelujući tako da djeca zavole čitanje i uživaju u njemu cijeli život, da se koriste tom sposobnošću i vještinom u razne svrhe. To je veoma složena i odgovorna zadaća. Podsticanje čitanja obuhvatnija je i šira aktivnost nego što se obično misli. Iako nije riječ o formalnom podučavanju čitanja, ipak se radi

o kompleksnoj pedagoško-psihološkoj aktivnosti koja od izvođača i kreatora zahtijeva poznavanje niza općih i specijalnih pedagoških, psiholoških, didaktičkih i metodičkih znanja i vještina, pa je i kreiranje odgovarajućeg bibliotečkog i drugih programa ozbiljna zadaća koja uključuje više komponenti. Takva aktivnost trebala bi biti sastavni dio ukupnog odgojno-obrazovnog procesa koji ima svoj tok, zakonitosti, ciljeve i sredstva, a nikako nešto kampanjsko, kratkotrajno i prepušteno pojedinačnoj volji. Radi postizanja mjerljivog uspjeha mora se djelovati na osnovu određenih planova, programa i sadržaja utemeljenih na znanstveno-stručnim spoznajama i odgovarajućoj metodologiji koja će postepeno dovoditi do cilja, te pratiti tok napredovanja i vrednovati rezultate. Bibliotekari i stručnjaci koji kreiraju i realiziraju programe podsticanja čitanja namijenjene djeci od najranije dobi trebali bi ne samo dobro razumjeti dijete nego i biti u stanju primijeniti odgovarajuća sredstva za razvoj motivacije. Biblioteke svih vrsta mogu imati vlastite programe podsticanja čitanja, ali je učinkovitije kada su oni obavezni dio vrtićkog ili školskog kurikuluma. Međutim, vezano uz to, još mnoga pitanja čekaju zadovoljavajuće odgovore.

Učenje čitanja veoma je složen, zahtjevan i dugotrajan proces, uz koji su ponekad povezane i teškoće. Novija psihološka istraživanja pokazuju da je za pravilan razvoj čitačke vještine potrebna priprema koja započinje od najranije dobi djeteta i koja podrazumijeva razvoj tzv. predčitačkih vještina. Neki autori navode da se čitačka vještina najbolje usvaja i automatizira u periodu između treće i desete godine života. U skladu s ovim spoznajama, glavna odgovornost za početni razvoj vještine čitanja kao i za ispravan stav prema čitanju prelazi sa učitelja, za kojega se ranije smatralo da je najodgovorniji za čitanje, na porodicu, biblioteke i odgojne institucije. Na stjecanje vještina i navika mnogo utječe stimuliranje, a pohvala, priznanje i nagrada najbolji su podsticaj na vježbu kod djece. Dijete ne uči novu radnju odjednom,

nego postepeno, a učenje brže napreduje što je veće zadovoljstvo što ga dijete postiže naučenom radnjom. Ako osjećaj ugone, odnosno pohvala, priznanje ili neki drugi oblik zadovoljstva nastupa neposredno poslije završenog čina, učenje će brže napredovati. Stalno hrabrenje i podsticanje djeteta bitni su činioци napredovanja u procesu učenja, jer što ih se više hrabri djeca brže i bolje uče. Međutim, uspjeh u čitanju ne ovisi od bilo kakvog podsticaja, nego od podsticaja koji odgovara dobi i psihološkoj strukturi ličnosti djeteta. Podsticanje kao odgojna metoda ne smije biti kampanjski nego studiozan i sistematičan rad jer se iz vanjskih podsticaja treba razviti unutarnja motivacija, što je zahtjevan i sofisticiran posao.

Kada se uzme u obzir da su ciljevi podsticanja čitanja da čitačka vještina postane navika čitanja, da se razvije unutarnja potreba i interes za čitanje, da se razvijaju efikasne strategije čitanja s ciljem boljeg razumijevanja, kritičkog prosuđivanja i estetskog uživanja, onda je nužno stručno pedagoško vođenje koje uključuje postupke kao što su buđenje interesa, razvijanje i usmjeravanje motivacije za čitanje. Interes je uvjetovan emocionalnom privlačnošću nekog objekta ili aktivnosti. S tim u vezi, preporučuje se da kada se njeguju interesi treba djelovati tako da se ugodna emocionalna iskustva vezuju uz nastavne sadržaje, methodske postupke i slobodne aktivnosti. Budući da je čitanje proizvod tri faktora: razvoja različitih djetetovih sposobnosti i specifičnih vještina, zanimljivosti i atraktivnosti materijala za čitanje, te metoda podsticanja i podučavanja, može se pretpostaviti da se među njima kriju i razlozi zaostajanja u čitanju i odbojnosti prema čitanju. Dijete svoj stav prema čitanju počinje graditi puno prije nego što počne samostalno čitati, a njegov afinitet ovisi najčešće o stavu roditelja i stimulansima iz okoline. Velika je važnost prvih tekstova za čitanje, koje bi trebalo pažljivo birati prema strogim estetskim i sadržajnim kriterijima. Oni moraju biti jednostavnoga jezika, uz mnogo ponavljanja, zanimljivog sadržaja,

dinamičnog zbivanja, s vrijednom porukom i potpomognuti bogatim ilustracijama.

Igra je za dijete osnovni i najbitniji oblik njegova života i aktivnosti uz pomoć koje ono komunicira s okolinom i prilagođava je svojim potrebama. Igra koja ima svrhu učenja čitanja i razvijanja navike čitanja treba biti stručno planirana, vođena i usmjeravana ka određenom cilju, i to tako da ne izgubi svojstva spontanosti i zabave. Motivacija aktivnostima koje su nalik na igru daje mnogo bolje odgojne efekte od drugih metoda koje se koriste u odgoju djeteta. Podsticanje djeteta na čitanje vezano je uz njegov kognitivni i socioemocionalni razvoj, odnosno uz podsticanje na promatranje, slušanje, opažanje, doživljavanje predmeta i pojava u prirodi, umjetnosti i životu, razmišljanje, maštanje, sanjarenje, kritičko prosuđivanje i raspravljanje o doživljenom. Kroz igru djetetu treba osigurati uslove da slobodno, s povjerenjem i iskrenošću, izražava svoje misli i osjećaje.

UTICAJ SREDINE NA ČITANJE DJECE

Uloga porodice i predškolske ustanove u podsticanju čitanja

Djetetov razvoj je složena pojava kroz koju se prelamaju razni utjecaji, među kojima su i okolinski, koji su posljedica odgoja i učenja u određenom socijalnom kontekstu. Temeljne životne navike djetete stječe od svoje najranije dobi u krugu porodice. Neki savremeni psiholozi tvrde da ono najvažnije djeca dobivaju od svojih roditelja tokom prve tri do četiri godine života, a tokom sljedećih šest do sedam godina odgoj, osobni primjer, te kvaliteta života koju im roditelji pružaju takođe imaju velikog utjecaja (Juul, 1996., 234). Sredina u kojoj se djetete razvija i raste podrazumijeva i ostala mjesta gdje ono boravi, uključujući i druge osobe koje dolaze u kontakt s njime. To su: predškolske ustanove (vrtići, domovi za nezbrinutu djecu, i dr.), šira porodica, rođaci i prijatelji, škola, ali i biblioteke. Da bi se djetetu pružio odgovarajući pravilan i svestran odgoj čiji je važan dio čitanje, najprije odrasli moraju njegovati pozitivan stav prema čitanju i razvijati svoja znanja i kompetencije. Roditelji, odgajatelji i ostali odgovorni su za stvaranje kvalitetne i podsticajne okoline za razvoj vještine čitanja u djeteta, o čemu ovisi njegova uspješnost u početnom čitanju, njegova vještina čitanja u odrasloj dobi, te konačno i to koliko će mu čitanje tokom cijeloga života biti izvor znanja i užitka. Značajno je da oni sami čitanjem i svojom spremnošću na učenje djetetu daju primjer korištenja i odašiljanja pisanih obavijesti, uživanja u pričama i zanimljivostima o kojima čitaju, organizirajući čitačko ozračje i svakodnevno čitajući djetetu i s djetetom (Čudina-Obradović, 1996., 32).

Djetetu treba omogućiti da shvati kako je pisana riječ izvor obavijesti, znanja i pomoći u raznim životnim situacijama, ali i izvor užitka i zabave, tako što će biti okruženo osobama koje pišu, čitaju i pisanjem komuniciraju s drugima i što će biti uključeno u jednostavne pisane aktivnosti koje su mu razumljive, zabavne i imaju jasan cilj. Svakodnevno čitanje djetetu koje se odvija uz osjećaj povezanosti, topline i zajedničkog uživanja u priči omogućit će mu da to spozna i da takav užitak postane njegova stalna potreba. Međutim, učinkovito zajedničko čitanje nije ono u kojem je odrasli čitač a dijete samo pasivni promatrač i slušalac, nego je to interpersonalna aktivnost u kojoj se moraju poštovati neka pravila, jer je cilj da se u djetetu razvija ljubav prema knjizi i čitanju, te njegove govorne i spoznajne sposobnosti. Prilikom čitanja nužno je kroz razgovor obraćati pažnju na uočavanje poruke i otkrivanje smisla pisanog teksta, što se najbolje postiže samostalnim prepričavanjem priče i dramatizacijom priče. Atmosfera čitanja treba biti opuštena, ugodna, topla, roditelj/odgajatelj smiren i opušten, a najpodsticajnija je metoda dijaloškog čitanja u kojemu je čitanje oblik razgovora, koji s vremenom postaje sve složeniji i bogatiji (Čudina-Obradović, 1996., 35). Takva interakcija nije samo dobit s emocionalnog stajališta i djetetovog mentalnog razvoja, nego ono kroz taj čin uči kako funkcioniraju knjige (šta je stranica, red, riječ, slovo, početak i kraj i sl.), kako funkcioniraju priče (oblik priče, uloga likova, odnos imaginarnog i stvarnog života, i sl.) i kako koristiti jezik u procesu mišljenja (Stričević, 1999.), odnosno shvata bit komunikacije s pisanim tekstom i njegovu strukturu.

Čitanje djetetu u najranijoj dobi jednako je važno za njegov razvoj kao i briga o njegovim osnovnim potrebama, što su pokazala neka istraživanja u svijetu. Posljednjih godina pod utjecajem te spoznaje realizirani su raznovrsni projekti podsticanja čitanja djeci od trenutka njihova rođenja među kojima je kampanja pod nazivom „Rođeni za

čitanje“ (*Born to Read*) koja se iz Amerike proširila u mnoge zemlje svijeta (Stričević, 2006.). Pored toga, uočena je povezanost između porodične pismenosti i djetetovog uspjeha u čitanju, pa se realizira niz različitih programa za razvijanje porodične pismenosti, posebno brojnih u SAD-u, Velikoj Britaniji i Kanadi. Ovi programi imaju nekoliko zajedničkih značajki: edukacija djece rane dobi za kasniji uspjeh u školi, edukacija odraslih o odgoju djece i važnosti razvijanja pismenosti kod djece, te radionice za razvoj pismenosti za djecu i odrasle (Petr, 2005.). U Hrvatskoj se posljednjih godina više pažnje posvećuje istraživanju i podsticanju porodične pismenosti, s naglaskom na djecu predškolske dobi i njihove roditelje, te se ističe utjecaj porodičnog konteksta na čitalačku kulturu djeteta. Između ostalih, značajni su npr. projekti „Istraživanje čitateljskih interesa i informacijskih potreba djece i mladih” (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH, 2004.) i „Čitajmo im od najranije dobi“ (Komisija za knjižnične usluge za djecu i mladež Hrvatskog knjižničarskog društva, 2005.). Voditeljica potonjeg projekta I. Stričević u materijalima za roditelje navodi „deset zlatnih pravila“, odnosno 10 općih preporuka kako bi se postiglo da dijete zavoli čitanje i razvije vještinu čitanja, među kojima su: razgovor sa djetetom, slušanje i poštovanje djeteta, svakodnevno čitanje naglas, stvaranje rituala čitanja, čitanje različitih poruka u svakoj prilici, stvaranje modela roditelja koji čita, pisanje i zapisivanje pisanih poruka pred djetetom, poklanjanje knjiga i ograničavanje gledanja televizijskog programa i igranja elektroničkih igrica. Međutim, najvažniji faktori koji djeluju na dječju motivaciju za čitanje, razvoj čitalačkih vještina i čitalačku kulturu, kako su pokazala znanstvena istraživanja, jesu podsticaji roditelja i njihova zainteresiranost za čitanje djetetu, model roditelja koji i sami čitaju i izloženost djeteta materijalima za čitanje.

Posljednjih godina promijenjena je uloga predškolskih ustanova i dječjih vrtića u odgoju djeteta, te oni dobivaju drugu funkciju od ranije

pretežno zaštitno-socijalne funkcije. Prema novim koncepcijama, vrtići sa svojim programima trebaju biti usmjereni na dijete, njegujući humanistički pristup odgoju kojem je cilj da se odgoji slobodno, samostalno i stvaralačko dijete, pri čemu se respektiraju njegovi interesi koje odgajatelj prepoznaje i svojim odgojnim postupcima afirmira, proširuje i neprekidno obogaćuje (Stevanović, 2001., 25). Fokus se prenosi sa programskih sadržaja koje treba realizirati radi pripreme za školu na dijete, njegove specifične potrebe, individualne interese i aktualne želje, a planiranje aktivnosti ima samo orijentacijski karakter. Tradicionalna uloga odgajatelja mijenja se u smislu da on postaje voditelj i pomagač u igri, učenju i razvoju djeteta. Programski sadržaji su samo sredstvo za postizanje određenih ciljeva, a glavni oblik i metoda aktivnosti je igra kojom se najpotpunije realiziraju odgojni sadržaji. Odgajatelji treba da otkrivaju i slijede dječje interese, ali i podstiču razvoj novih interesa izborom odgovarajućih sadržaja, sredstava i interkomunikacijskih stvaralačkih veza (Stevanović, 2001., 25). U koncipiranju i realizaciji pojedinih programskih sadržaja, uz odgajatelje, mogu učestvovati i stručnjaci za pojedina područja, među kojima svoje mjesto mogu naći roditelji i bibliotekari, jer se naglašava saradnja sa roditeljima i zajednicom, te timski rad. Svi oni podjednako su odgovorni za stvaranje kvalitetne i podsticajne djetetove okoline za čitanje.

U stvaranju kvalitetnog čitačkog ozračja važno je da roditelji/odgajatelji svojim primjerom učine da biblioteka postane djetetu blisko i poznato mjesto od njegove najranije dobi, tako što će dijete voditi sa sobom dok oni za sebe izabiru knjige, ali birajući i za dijete kvalitetne slikovnice i drugo dječje štivo na dječjem odjelu uz pomoć bibliotekara. Za stvaranje trajne navike čitanja značajno je odvajanje posebnog mjesta, vremena i prostora. Poželjno je da se aktivnost čitanja odvija uvijek u isto vrijeme i na istom mjestu, a da za te svrhe postoji

i organiziran prostor, kao što je kutić za čitanje sa odgovarajućim materijalom u dječjoj sobi ili u vrtiću.

Uloga dječje biblioteke i bibliotekara u podsticanju čitanja

Važnost uloge dječjeg bibliotekara i biblioteke u podsticanju čitanja i razvoju rane pismenosti, za one koji se bave ovom problematikom i prate savremena zbivanja u društvu, danas je neupitna, ali ovakvo shvatanje još uvijek nije dovoljno zaživjelo u praksi i često nema odgovarajuće mjesto u svakodnevnom radu biblioteka. U javnosti je takođe malo poznato da bibliotekar može dati značajnu pomoć u tom smislu. To su pokazali i neki rezultati spomenutog projekta „Istraživanje čitateljskih interesa i informacijskih potreba djece i mladeži” koje je provedeno 2004. godine. Naime, rezultati istraživanja pokazali su između ostaloga da biblioteka nije prepoznata kao podrška odgoju, te da je potrebno više poraditi na promicanju bibliotečkih službi i usluga (Jelušić, 2005.). Iz toga se zaključuje da bi izravan rad s djecom i roditeljima, njihovo informiranje i educiranje u pogledu važnosti čitanja u porodici, savjetodavna uloga, pomoć i podrška roditeljima i odgajateljima, trebali biti imperativ u svakodnevnom radu savremenih dječjih bibliotekara.

Definiranju značaja i uloge posebnih bibliotečkih programa i usluga za porodice i djecu pridonio je UNESCO-ov „Manifest za narodne biblioteke“ iz 1994. koji je dao jasne odredbe o ulozi ovih biblioteka kao vitalnoj snazi u obrazovanju, kulturi i obavještanju. Narodne biblioteke postaju mjesno obavijesno središte, koje svojim korisnicima omogućuje neposredan pristup svim vrstama znanja i obavijesti. Kao prva zadaća narodnih biblioteka navodi se stvaranje i jačanje čitalačkih navika u djece od rane dobi, a među ostalim zadaćama su: podsticanje mašte i kreativnosti djece i mladih ljudi, te podupiranje i sudjelovanje

u programima razvijanja pismenosti namijenjenih svim dobnim skupinama i iniciranje tih programa kada je potrebno. Zadnjih godina dodatno je promijenjena uloga narodnih biblioteka prepoznavanjem mladih i djece kao posebnih korisničkih skupina, te objavljivanjem smjernica za bibliotečke usluge za ove skupine.

Djeca i mladi tretiraju se posljednjih desetljeća od strane međunarodne bibliotečke zajednice kao posebne korisničke skupine kojima su potrebne posebne usluge i programi. U IFLA-inim „Smjernicama za bibliotečke usluge za djecu“ objavljenim 2003. godine kao prva zadaća biblioteke navodi se pružanje mogućnosti djeci da osjete „radost čitanja i uzbuđenje otkrivanja znanja i djela mašte“ osiguravanjem širokog izbora građe i aktivnosti. Ističe se da djecu treba ohrabrivati da se koriste bibliotekom od malih nogu, a uslugama za djecu treba pridavati jednaku važnost i tretirati ih kao usluge za odrasle, što je za mnoge sredine i dječje biblioteke još uvijek futuristički zahtjev. Dječje biblioteke namijenjene su ne samo djeci predškolske i školske dobi i njihovim roditeljima, odgajateljima i učiteljima, nego i bebama i maloj djeci, kao i njihovim roditeljima i drugim članovima porodice. To je rezultiralo potrebom da se izrade „Smjernice za bibliotečke usluge za bebe i malu djecu“ 2007. godine (Stričević, East, 2007.). Među glavnim ciljevima ovih biblioteka je da svakom djetetu osigura ispunjavanje prava na razvoj vještina i navika čitanja. Među uslugama se navode organiziranje poduke za stjecanje vještina neophodnih za snalaženje u biblioteci i informacijsko opismenjavanje, promicanje čitanja, pomaganje djeci pri odabiru građe, uključivanje djece u odabir građe i razvoj bibliotečkih usluga, organiziranje kreativnih programa i pričanje priča, te educiranje roditelja, odgajatelja i učitelja.

U skladu s preporukama, u dječjem bibliotekarstvu dogodile su se brojne promjene koje se ogledaju u drukčijem pristupu korisnicima,

promjenama u građi i opremi, programima i aktivnostima za djecu, te kompetencijama (osobnim karakteristikama, sposobnostima, znanjima i vještinama) koje bibliotekari koji rade s djecom trebaju posjedovati (Stričević, 2001.). Prenošenjem fokusa sa potreba korisnika na prava svih korisnika na informaciju, pismenost, cjeloživotno učenje, kulturu, zabavu i lični razvoj u kontekstu društva koje uči, prošireno je i promijenjeno polje djelovanja dječjih biblioteka. U radu s korisnicima ukinuta je donja dobna granica za djecu, odnosno značajno je pomaknuta s ranijih 7 godina na period od rođenja, što je uslovalo i prepoznavanje roditelja kao ciljane korisničke skupine, odnosno kao posrednika između biblioteke i djeteta. Komunikacijsko-tehnološke promjene usloville su promjene u građi i opremi koja se preporučuje za davanje na korištenje u dječjim bibliotekama, od šampanih materijala (knjiga, časopisa, kataloga, brošura), do neknjižne građe (igračaka, audio i videokaseta, CD-ova i DVD-ova, kompjuterskih programa i elektroničkih igri) i pristupa mreži i bazama podataka. Naravno, za neknjižnu građu potrebna je i odgovarajuća prateća oprema. Sve ovo mijenja izgled prostora dječjih biblioteka, za koji se preporučuje da bude privlačan i zanimljiv, s obiljem poruka i mobilnim namještajem koji se može prilagoditi različitim svrhama (Stričević, 2001., 8).

Za razumijevanje širine prostora djelovanja dječje biblioteke i bibliotekara značajan je stav nekih autora koji smatraju da je podsticanje čitanja osnovni i nimalo jednostavan zadatak dječjih biblioteka. Bibliotekar treba posjedovati niz sposobnosti, među kojima prije svega psihološku nadarenost, odnosno sposobnost procjenjivanja individualne prirode svakog malog čitaoca pojedinačno, te njegovo pravilno usmjeravanje i uspješno vođenje kroz svijet knjige (Milunović, 2003.). Prema tom mišljenju, biblioteke za djecu imaju ne samo veoma važnu ulogu u djetetovom razvoju, nego su one za njega čak psihološki bitnije od škole i predškolske ustanove, te imaju svoju ulogu u prevenciji asocijalnog i antisocijalnog ponašanja djece.

Uloga školske biblioteke i bibliotekara u podsticanju čitanja

Psiholozi ističu da je upravo čitanje najvažnije među svim stečenim znanjima koja su ključna za uspjeh u školi i životu izvan škole (Howe, 2002., 22). Smatra se da postoje bliske veze između učenja, čitanja i razumijevanja, a tokom najvećeg dijela našeg života često ovisimo o sposobnosti učenja iz onoga što čitamo (Howe, 2002., 117). Već sedamdesetih godina prošloga stoljeća neki autori su isticali, imajući na umu odlučujući značaj čitanja za uspješnu nastavu i učenje uopće, da u programima unapređivanja čitanja moraju učestvovati svi nastavnici u osnovnoj školi, a ne samo nastavnici maternjeg jezika, te da je osnovna škola najpozvanija institucija koja treba organizirati pomoć učenicima u čitanju (Kobola, 1977., 190). Sugerirana je i izrada posebnog programa unapređivanja čitanja, prije koje bi na osnovi ankete trebalo steći uvid u razinu čitalačke vještine i sposobnosti učenika. U tom programu trebali bi se naći i sljedeći zadaci: stvaranje određenih povoljnih okolnosti za čitanje nabavkom literature iz različitih područja, vježbanje i razvijanje brzine čitanja na različim materijalima, te razvijanje čitalačkih interesa upoznavanjem tih interesa i njihovim korigiranjem podsticanjem učenika na čitanje literature (Kobola, 1977., 192). Ovo bi bili i zadaci školskog bibliotekara, ali se ne navodi eksplicitno njegova uloga u ovim aktivnostima, iako je danas jasno da je školska biblioteka u savremenoj školi važno mjesto na kojem se podstiče i unapređuje čitanje, te stvara trajna navika i potreba za čitanjem.

U „Manifestu za školske biblioteke“ koji je objavljen 2000. godine, među temeljnim zadaćama školske biblioteke navodi se podsticanje trajnih čitalačkih navika i uživanja u čitanju i učenju. Prema IFLA/UNESCO „Smjernicama za školske biblioteke“ iz 2005. godine, među dužnostima školskog bibliotekara su promocija programa

čitanja i podsticanje čitanja kao kulturna funkcija školske biblioteke, a bibliotekar treba biti partner u učenju i djelovati tako da savjetuje a ne da podučava u tradicionalnom smislu. Uz ostale, uloga bibliotekara je da predvodi kampanje za čitanje i promociju književnosti, medija i kulture namijenjenih djeci. U vezi s metodom podučavanja i saradnjom među nastavnicima i bibliotekarima, značajna je konstatacija o nekim nastavnicima i njihovom izboru metoda koja se u ovim smjernicama opisuje kao negativna pojava. Navodi se da neke tradicionalne metode vide udžbenik i nastavnika kao najvažniji izvor znanja, te da u slučaju kada se takvo shvatanje kombinira s nastavom iza zatvorenih vrata učionice i strogim nadzorom nad učeničkim aktivnostima – biblioteka ostaje izvan vidokruga kao važna pomoć pri dolaženju do informacija. Time je istaknut jedan od možda najvažnijih uzroka slabe saradnje između nastavnika i bibliotekara, zbog čega mnoge školske biblioteke ostaju marginalizirane. „Smjernice za školske biblioteke“ napisane su veoma detaljno i ambiciozno, iako se u petom poglavlju s naslovom „Promidžba biblioteke i čitanja“ ne govori posebno o čitanju, nego samo o obrazovanju korisnika i stjecanju vještina učenja i informacijske pismenosti, kao najvažnijim zadaćama školske biblioteke.

Značajno je da se u preporukama naglašava važnost međusobne saradnje u pružanju usluga i korištenju resursa između školske i dječje biblioteke. „Smjernice za bibliotečke usluge za djecu“ iz 2003. god. ističu da su škole važni partneri, te da školska biblioteka podupire obrazovni proces, a da je dječja usmjerena na samoobrazovanje i čitanje iz razonode. „Smjernice za školske biblioteke“ navode i primjere saradnje među kojima je „zajedničko čitanje i promocija pismenosti“. Prostor za saradnju školskih i dječjih biblioteka u podsticanju čitanja kod najmlađih korisnika otvara se i iz spoznaje da je velikim dijelom riječ o istim korisnicima, da se poslanja i ciljevi ovih dviju vrsta biblioteka u mnogo čemu podudaraju, te da iz takve saradnje mogu proizaći bitno

bolji rezultati obje ustanove (Stričević, Štefiček, 2008.). Takvu saradnju trebalo bi i formalno ozvaničiti nekom vrstom pismenog ugovora o partnerstvu, kojim bi se obavezivale obje strane. Neophodnost saradnje nameće se također iz same kategorizacije čitanja s obzirom na svrhu ove aktivnosti, po kojoj se razlikuje čitanje iz užitka i funkcionalno čitanje (čitanje radi informisanja i obrazovanja) i prema kojoj bi se mogle podijeliti uloge školske i dječje biblioteke. One se, kao što je već rečeno, ne mogu razdvojiti, jer nema jednoga čitanja bez drugoga, a obje vrste biblioteka trebale bi osigurati građu i usluge za obje „vrste čitanja“.

S tim u vezi, M. Gorman vjeruje da ako djeca redovito odlaze u mjesnu narodnu biblioteku, a na raspolaganju im je i dobra školska biblioteka, ne samo da ranije nauče čitati, nego nauče voljeti čitanje iz čega se rađa ljubav koja će trajati cijeli život (Gorman, 2006.). On, za razliku od drugih autora, tvrdi da zapravo visokoškolske biblioteke imaju najvažniju ulogu u promicanju prave pismenosti, te da nastavni programi visokih škola i fakulteta moraju biti usmjereni na čitanje najboljih tekstova koje svijet može ponuditi. Gorman smatra da bi biblioteke svih vrsta trebale imati kontinuirane programe događanja, izložbi, klubova, rasprava i predavanja radi promicanja i podsticanja čitanja po uzoru na Centar za knjigu Kongresne biblioteke u Washingtonu.

Kurikulumi, oblici rada i kompetencije

Podsticanje čitanja i razvoj „potpune pismenosti“ trebalo bi biti integralni dio kurikuluma namijenjenih svim dobnim skupinama i svim razinama odgojno-obrazovnog procesa, od vrtićkih do visokoškolskih. U tom poslu značajna je uloga biblioteka i bibliotekara kao i međusobna saradnja svih faktora. Biblioteke mogu imati vlastite

programme podsticanja čitanja namijenjene djeci, ali je efikasnije kada su oni obavezni dio programskih sadržaja neke od razina odgojno-obrazovnog procesa.

U hrvatski nastavni plan i program za osnovne škole 2006. godine ugrađen je program rada školske biblioteke od 15 nastavnih tema. Naglašeno je da je savremena školska biblioteka informacijsko, medijsko i komunikacijsko središte škole, te da je nosilac djelatnosti školske biblioteke školski bibliotekar čija se djelatnost sastoji od neposredne odgojne-obrazovne djelatnosti, stručno-bibliotečke, te kulturne i javne djelatnosti (Lasić-Lazić, ...[et al.], 2006.). Međutim, u tom programu kao jedna od zadaća školskog bibliotekara navodi se da on treba „stvoriti od učenika pravog čitatelja koji će s oduševljenjem i radošću osjetiti književno djelo“, te da je školska biblioteka „mjesto gdje se učenik uvodi u svijet knjige i čitanja“, ali ne i na koji način treba postići tako visoke i složene zahtjeve. O podsticanju čitanja ne govori se eksplicitno kao o posebnoj aktivnosti, nego se samo navodi kao potrebno da se posebna pažnja posvećuje „odgoju aktivnog čitatelja, motivaciji za izvanškolsko čitanje i estetskom doživljavanju, te slobodnom pristupu informacijama“. O razvojnim potrebama i individualnim interesima učenika, te načinima otkrivanja, vođenja i razvijanja motivacije i navike čitanja, kao ciljnoj odgojnoj djelatnosti s određenim metodama i postupcima – nema ni riječi, kao niti o još nekim aspektima toga kompleksnog rada. Moguće je, iako nije dovoljno jasno istaknuto, da se aktivnost podsticanja čitanja podrazumijeva u okviru svih ostalih aktivnosti koje biblioteka poduzima i koje su navedene: radionice, književni susreti, čitalački klubovi, izložbe, promocije, takmičenja, izrade biltena... Upravo se u tom „podrazumijevanju“ općenito često kriju nedorečenosti, nedovoljno jasne i neprecizne formulacije, nedovoljno poznavanje stvari pa i nesuglasice. Međutim, mnogo je učinjeno već i samim time što je program rada školske biblioteke ušao u nacionalni kurikulum, a sve ostale stvari mogu se naknadno dograđivati.

Slovenski bibliotekari u novije vrijeme takođe rade na osavremenjivanju kurikuluma osnovnih i srednjih škola, izradivši prijedlog novog bibliotečkog programa koji nazivaju *Knjižnično informacijsko znanje* (KIZ), čiji je naglasak na međupredmetnom povezivanju sadržaja vezanih uz bibliotečku djelatnost (Steinbuch, 2008.). Značajno je upravo to kroskurikularno povezivanje različitih predmeta sa djelatnošću i izvorima iz školske biblioteke, kao najbolji način uključivanja biblioteke i njene djelatnosti u nastavni proces koristan za sve strane. Međutim, čini se da ni ovdje nemamo ništa više od podsticanja i razvijanja informacijske pismenosti.

U dostupnoj stručnoj literaturi na hrvatskom/srpskom/bosanskom jeziku namijenjenom školskom bibliotekaru ne nalaze se posebni programi za podsticanje čitanja. Neki autori nedovoljno precizno govore o razvijanju čitačkih i drugih vještina učenika i usmjeravanju učenika u skladu s njihovim interesima (Pešaković, Todosijević, [s.a.]). Pojedini autori među osnovnim zadacima školske biblioteke ističu da ona treba naučiti učenika da u knjizi traži savjetnika i učitelja za svoje lične i opće probleme, a to će se postići tako što će bibliotekar „na najrazličitije načine stvarati u učenika trajne navike da sami traže knjigu, da se znaju njome, ali i cjelokupnim knjižničnim fondom koristiti“ (Blažeković, Furlan, 1993., 9). Najčešće se prilično neodređeno navode iste ili slične aktivnosti bez detaljnijeg analiziranja, istraživanja ili konkretnijih preporuka. U takvoj situaciji konkretan rad na podsticanju čitanja ostavljen je kao stvar lične prosudbe bibliotekara o tome šta je i kako najbolje činiti u skladu s datim okolnostima.

Međutim, jedan primjer predstavlja značajan pionirski pokušaj da se u program obaveznog odgojnoga rada u školi unese podučavanje učenika da primijene racionalne metode i postupke učenja, među kojima je nešto detaljnije opisana značajna uloga biblioteke. To je knjiga

pod naslovom „Razvoj sposobnosti učenja: navike i tehnike čitanja i samostalnog učenja“ koja je po nekim stavovima bila ispred svoga vremena pa je i danas aktuelna (Jovanović-Ilić, 1977.). U ovoj knjizi se ne samo naglašava važnost ranog razvoja vještine čitanja za samostalno učenje, te važnost upotrebe biblioteke i rada u biblioteci i čitaonici za strategije i tehnologiju učenja, nego se u njoj nudi koncipiran program poduke u učenju i čitanju u koji je ugrađen bibliotečki program koji se naziva „program za prilagođavanje na rad u biblioteci“. Taj priručnik namijenjen je učiteljima, nastavnicima, školskim pedagogima i direktorima škola. Polazeći od tvrdnje da je učenik „subjekt odgojno-obrazovnog procesa“ (što je ranije često ponavljana floskula koja i danas vrijedi kao stavljanje naglaska na učenika a ne na sadržaj programa), autorica ističe potrebu i značaj podučavanja učenika za samostalan rad i učenje, te nudi program „učenje učenja“, koji bi se trebao primijeniti na cjelokupno trajanje osnovnog obrazovanja, pa čak i ranije. Prvi korak u realizaciji programa bio bi da učitelji ocijene sposobnosti i vještine učenika u vezi sa samostalnim učenjem, odnosno da postave „dijagnozu stanja“, a potom da pripreme korektivne programe i materijale za grupe i pojedince. Ističe se značaj motivacije, te navodi da učenici postepeno trebaju steći sljedeća uvjerenja i stavove: da proces obrazovanja nikada ne završava, da postupci koje primjenjujemo učeći podstiču živost i jačaju psihičke funkcije, da efikasne tehnike i metode učenja treba trajno vježbati, da učenici mogu i sami pratiti razvoj svojih navika i svoj uspjeh u radu, te da dobre radne navike omogućuju da se za kraće vrijeme nauči više i bolje (Jovanović-Ilić, 1977., 25).

Posljednjih desetljeća u skladu sa svim navedenim promjenama razvijaju se slobodniji oblici i metode rada s djecom, koji su orijentirani na aktivniju ulogu djeteta i izražavanje njegovih interesa i sklonosti. Preporučuju se interaktivne, participativne i saradničke metode, te radionički tip rada (Stričević, 2001.). Rezultat toga je veće bogatstvo

i raznovrsnost programa za djecu, a u međunarodnim smjernicama preporučuju se sljedeće aktivnosti u radu s djecom: pričanje priča, lutkarske predstave, igre, dramatizacije, likovne aktivnosti, izložbe, razgovori o knjigama, grupe i klubovi za rasprave, informativni programi o raznim temama, susreti s poznatim osobama, predstave (scenske, dramske, muzičke), saradnički programi s drugim ustanovama u lokalnoj zajednici, radionice (s naglaskom na druženje, socijalizaciju, kreativno izražavanje, razvoj kritičkog mišljenja i dr.). Međutim, bez postojanja osmišljenog programa i plana prema koji se realiziraju ove aktivnosti ne može se postići trajniji cilj povremenim aktivnostima.

Iako su se u posljednje vrijeme dogodile značajne promjene u isticanju i zadovoljavanju prava djece kao posebne korisničke skupine, ipak je nedovoljno učinjeno na afirmaciji i jačanju pedagoške uloge dječjeg bibliotekara. Ona je oduvijek bila značajna, a u novije vrijeme postaje još važnija. U literaturi se nalazi vrijedan stariji primjer isticanja odgojne funkcije dječje biblioteke i bibliotekara kao odgajatelja koji mora biti ne samo dobar pedagog, već i psiholog i sociolog, te angažirani društveni djelatnik (Todorović, 1977., 37). Autor knjige „Pedagoška funkcija biblioteka, muzeja i arhiva i oblici saradnje sa školama: priručnik za nastavnike, bibliotekare, muzeologe i arhiviste“ smatra da bibliotekar mora zajedno sa školom i roditeljima „češćim planskim i smišljenim intervencijama koje nikada ne smiju dobiti karakter prinude, omogućiti djetetu da za duže vrijeme zadovoljava potrebu za knjigom“ i to na sadržajima koji nalaze „najkraći put do njegova srca pa će se ono sve češće odazivati na njegove utjecaje“ (Todorović, 1977., 37). Objašnjavajući složenost rada bibliotekara u dječjoj biblioteci on naglašava da bibliotekar-pedagog mora nastojati da dobro upozna svoje mlade čitaoce razgovarajući s njima, podstičući ih, povremeno vodeći bilješke i razgovarajući s nastavnicima i roditeljima, provodeći i odgovarajuće ankete. Bibliotekar bi trebao biti pokretač i organizator

brojnih aktivnosti djece u biblioteci koje su vezana uz knjigu: izložbe, čitalačke grupe i klubovi, literarni sastanci i predavanja. Međutim, čini se da za ovako brojne i odgovorne dužnosti bibliotekari na ovim prostorima još uvijek nisu primjereno obrazovani, jer se u obrazovanju bibliotekara naglasak uglavnom stavlja na savladavanje „usko stručnih“ bibliotečkih znanja i vještina. Nigdje u literaturi nisu ovako konkretno i detaljno opisani oblici odgojnog rada dječjeg bibliotekara od kojih su neki i danas primjenjivi i svježiji. Autor čak anticipira, iako ga eksplicitno ne navodi, biblioterapeutski rad s djecom kada govori o upoznavanju svakog djeteta pojedinačno.

Budući da je uloga savremene biblioteke i bibliotekara sve više odgojno-obrazovna, te da su bibliotekari posrednici i saradnici u pronalaženju i vrednovanju informacija, neophodno je da se i oni sami educiraju o tome kako educirati. Bibliotekar ima ne samo posredničko-saradničku, nego i dugoročno važnu ulogu u pomaganju korisnicima da postanu samostalni u čitanju i stjecanju znanja, posebno kada su u pitanju mlađi korisnici. Međutim, tome se posvećuje nedovoljna pažnja. Da bi prenosili znanje, podučavali i instruirali druge, bibliotekari moraju biti educirani o tradicionalnim i savremenim metodama podučavanja i odgoja u okviru programa bibliotečkih studija ili putem seminara i treninga. O tome da su bibliotekari nedovoljno educirani za ovu zahtjevnu ulogu govore neki autori koji smatraju da s pojavom elektroničke biblioteke pedagoška funkcija bibliotekara postaje sve važnija (Rapple, 2009.). Rapple ističe da se fakulteti za obrazovanje bibliotekara uspješno suočavaju s izazovom njihove pripreme da koriste i usvoje tehnološka i elektronička pomagala, ali ih ipak neadekvatno pripremaju da prenesu ovo znanje. On sugerira da je potrebno napraviti nove programe studija bibliotekarstva koji bi sadržavali obrazovanje iz pedagogije. Kada je riječ o radu s djecom, ova znanja i vještine bibliotekara postaju još važnije.

Sve promjene koje su se dogodile u užem i širem kontekstu biblioteka odražavaju se i na „profil” savremenog bibliotekara za djecu od kojega se sada očekuju mnogo složenije kompetencije. Od dječjeg i školskog bibliotekara traži se veoma širok raspon osobina, sposobnosti, vještina i znanja, za koje nije sigurno na koji način i gdje se stežu, te ko ih i na koji način vrednuje. U IFLA/UNESCO „Manifestu za školske biblioteke” iz 2000. godine nisu navedene definirano potrebne kompetencije školskog bibliotekara, nego se samo kaže da postoje opća znanja o građi, biblioteci, informacijskom menadžmentu i poučavanju koja su neophodna ukoliko školski bibliotekar želi učinkovito razvijati i obavljati bibliotečku djelatnost, te da u rastućem informatičkom okruženju školski bibliotekar mora planirati i znati koristiti različite informacijske vještine, te u tome poučiti nastavnike i učenike i zbog toga se stalno stručno usavršavati.

IFLA/UNESCO „Smjernice za školske biblioteke“ iz 2005. godine definiraju i precizno nabrajaju potrebne kvalitete i vještine školskog bibliotekara, iako su još uvijek nedovoljno precizirana pedagoška znanja i vještine:

- sposobnost da pozitivno i bez predrasuda komunicira sa djecom i odraslima
- sposobnost sagledavanja potreba korisnika
- sposobnost za saradnju s pojedincima i grupama, unutar i izvan školske zajednice
- poznavanje i razumijevanje kulturne raznolikosti
- poznavanje teorije i metodologije učenja
- posjedovanje informacijskih vještina i vještina korištenja informacija
- poznavanje materijala koji čine bibliotečku zbirku i načina na koji im se pristupa,
- poznavanje književnosti, medija i kulture namijenjenih djeci

- poznavanje i praktična znanja u oblasti upravljanja i marketinga
- poznavanje i praktična znanja u oblasti informacijskih tehnologija.

Značajno je da se u ovim smjernicama decidirano ističe da bogatstvo i kvaliteta bibliotečkih usluga zavise od kadrovskih potencijala u školskoj biblioteci i izvan nje, te da je zbog toga od ogromne važnosti da osoblje bude dobro obučeno i veoma motivirano, da ga ima u dovoljnom broju u odnosu na veličinu škole i njezine posebne potrebe u pogledu bibliotečkih usluga. Navodi se da školski bibliotekari trebaju biti stručno obučeni i kvalificirani i da imaju dodatno obrazovanje iz teorije i metodologije učenja.

U „Smjernicama za bibliotečke usluge za djecu“ iz 2003. godine u poglavlju „Bibliotečko osoblje“ nabrajaju se vještine i potrebna znanja, te ističu „poželjne vještine“:

- entuzijazam
- dobre komunikacijske vještine, sposobnost saradnje s pojedincima i timskog rada, te sposobnost rješavanja problema
- sposobnost povezivanja i saradnje
- poduzetnost, prilagodljivost i otvorenost za novo
- sposobnost analiziranja korisničkih potreba, planiranja, rukovođenja i procjenjivanja usluga i programa
- želja za usvajanje novih vještina i profesionalni razvoj.

Od dječjih bibliotekara, prema tim smjernicama, očekuje se još da poznaju i razumiju:

- dječju psihologiju i razvoj
- teorije razvoja čitanja i promocije čitanja
- umjetničke i kulturne mogućnosti
- sadržaje u knjigama za djecu i na drugim medijima.

I. Stričević navodi opširnije i preciznije osobine i sposobnosti koje se očekuju od osoblja dječjih biblioteka, podijeljene na: socijalne kompetencije, profesionalne kvalifikacije, upravljačke sposobnosti, znanje o metodama i strategijama i osobne vještine (Stričević, 2001.). Među znanjima o metodama i strategijama je i znanje kako promicati čitanje i medijsko obrazovanje, za koje se može pretpostaviti da podrazumijeva pedagoška znanja i vještine, a među profesionalnim kvalifikacijama navodi se i posjedovanje znanja iz dječje i razvojne psihologije.

Međutim, i pored svega, moguće je tvrditi da nikakvo stručno znanje i sposobnosti ne mogu nadomjestiti nedostatak ljubavi prema bibliotečkom poslu, ustrajnosti u poslu odgajatelja i nedostatak emocionalne topline prema djeci tamo gdje toga nema, jer učinkovito djelovanje rezultat je tog „čarobnoga“ spoja.

Zaključno razmatranje

Djetetov razvoj je složena pojava kroz koju se prelamaju razni utjecaji, među kojima su i okolinski koji su posljedica odgoja i učenja u određenom socijalnom kontekstu. Temeljne životne navike djetete stječe od svoje najranije dobi u krugu obitelji. Da bi se djetetu pružio pravilan i svestran odgoj, čiji je važan dio čitanje, najprije odrasli moraju njegovati pozitivan stav prema čitanju i imati odgovarajuća znanja i kompetencije. Roditelji, odgajatelji i ostali moraju i sami biti spremni na stalno učenje i razvijanje svojih kompetencija jer su oni odgovorni za stvaranje kvalitetne i podsticajne okoline za razvoj vještine čitanja u djeteta, o čemu ovisi njegova uspješnost u početnom čitanju, njegova vještina čitanja u odrasloj dobi, te koliko će mu čitanje tokom cijeloga života biti izvor znanja i užitka. Djetetu treba omogućiti da shvati da je pisana riječ izvor obavijesti, znanja, pomoći u raznim životnim

situacijama i izvor užitka i zabave tako što će biti okruženo odraslima koji pišu, čitaju i pisano komuniciraju sa drugima, ali tako što će ono samo biti uključeno u jednostavne pisane aktivnosti koje su mu razumljive, zabavne i imaju jasan cilj. Svakodnevno čitanje djetetu koje se odvija uz osjećaj povezanosti, topline i zajedničkog uživanja u priči, omogućit će mu da to spozna i da takav užitak postane njegova stalna potreba.

Tradicionalna uloga odgajatelja u vrtićima i predškolskim ustanovama promijenjena je u smislu da on postaje voditelj i pomagač u igri, učenju i razvoju djeteta uz pomoć programskih sadržaja koji postaju samo sredstvo za postizanje određenih ciljeva. Glavni oblik i metoda aktivnosti su igra i igrolike aktivnosti, kojima se najpotpunije realiziraju odgojni sadržaji. Odgajatelji treba da otkrivaju i slijede dječje interese, ali i podstiču razvoj novih izborom odgovarajućih sadržaja, sredstava i interkomunikacijskih stvaralačkih veza.

Djeca se posljednjih desetljeća tretiraju od strane međunarodne bibliotečke zajednice kao posebne korisničke skupine kojima treba pružiti posebne usluge i programe. Među glavnim ciljevima dječje biblioteke u IFLA-inim „Smjernicama za bibliotečke usluge za djecu“ jeste onaj da se svakom djetetu osigura pravo na razvoj vještina i navika čitanja. Među uslugama se u tim smjernicama navode organiziranje poduke za stjecanje vještina neophodnih za snalaženje u biblioteci i informacijsko opismenjavanje, motiviranje čitanja, pomaganje djeci pri odabiru građe, uključivanje djece u odabir građe i razvoj usluga, organiziranje kreativnih programa i pričanje priča, te educiranje roditelja, odgajatelja i učitelja. U skladu s preporukama, u dječjem bibliotekarstvu dogodile su se brojne promjene koje se ogledaju u drukčijem pristupu korisnicima, promjenama u građi i opremi, programima i aktivnostima za djecu, te kompetencijama koje bibliotekari koji rade s djecom trebaju posjedovati.

Psiholozi ističu da je upravo čitanje najvažnije među svim stečenim znanjima koja su ključna za uspjeh u školi i životu. Prema IFLA/UNESCO „Smjernicama za školske biblioteke“, među dužnostima školskog bibliotekara su promicanje programa čitanja i podsticanje čitanja, a bibliotekar treba biti partner u učenju i djelovati tako da savjetuje, a ne da podučava u tradicionalnom smislu. Smjernice naglašavaju važnost međusobne saradnje u pružanju usluga i korištenju resursa – „Smjernice za bibliotečke usluge za djecu“ ističu da su škole važni partneri jer školska biblioteka podupire obrazovni proces, a da je dječja biblioteka usmjerena na samoobrazovanje i čitanje iz razonode, dok „Smjernice za školske biblioteke“ navode i primjere saradnje među kojima su zajedničko čitanje i promocija pismenosti.

Biblioteke svih vrsta mogu imati vlastite programe podsticanja čitanja namijenjene djeci, ali je efikasnije kada su oni obavezni dio kurikuluma neke od razina odgojno-obrazovnog procesa. Međutim, u dostupnoj literaturi na hrvatskom/srpskom/bosanskom jeziku navode se nedovoljno jasno isti ili slični sadržaji i aktivnosti kojima se navodno podstiče i razvija čitanje, pri čemu je ipak prepušteno bibliotekaru da odluči o tome što je i kako najbolje činiti u skladu s datim okolnostima. Posljednjih desetljeća razvijaju se slobodniji oblici i metode rada s djecom koji su orijentirani na aktivniju ulogu djeteta i izražavanje njegovih interesa i sklonosti, te se u skladu s tim preporučuju interaktivne, participativne i saradničke metode, kao i radionički tip rada. Iako su se u posljednje vrijeme dogodile značajne promjene u isticanju i zadovoljavanju prava djece kao posebne korisničke skupine, nije dovoljno učinjeno na afirmaciji i jačanju pedagoške uloge dječjeg bibliotekara. Sve promjene koje su se dogodile u užem i širem kontekstu biblioteka odražavaju se na „profil“ savremenog bibliotekara za djecu od kojega se sada očekuju mnogo složenije kompetencije. Od dječjeg i školskog bibliotekara traži se veoma širok raspon osobina, sposobnosti,

vještina i znanja. Međutim, i pored svega moguće je tvrditi da nikakvo stručno znanje i sposobnosti ne mogu nadomjestiti nedostatak ljubavi prema bibliotekarskom poslu, ustrajnosti u poslu odgajatelja i nedostatak emocionalne topline prema djeci tamo gdje toga nema, jer učinkovito djelovanje rezultat je svega nabrojanoga.

ISTRAŽIVANJE ZASTUPLJENOSTI PROGRAMA PODSTICANJA ČITANJA NAMIJENJENIH DJECI U DOBI OD 3 DO 10 GODINA U NARODNIM I ŠKOLSKIM BIBLIOTEKAMA ZENIČKO- DOBOJSKOG KANTONA

Metodologija istraživanja

Uvod – opći okvir istraživanja

Savremena bibliotečka djelatnost u Bosni i Hercegovini ne može se promatrati izvan općeg konteksta u kojem se ona nalazi, a koji podrazumijeva ukupnost političkih, ekonomskih i socijalnih prilika, kao i zakonsko-pravni okvir za konkretnu djelatnost. Aktuelna situacija u Bosni i Hercegovini veoma je složena i zamršena, te kao takva nepovoljna za razvoj bibliotekarstva i sam rad biblioteka i bibliotekara. Politička rascjepkanost zemlje i komplicirana struktura vlasti u kojoj se prepliću, preklapaju i razdvajaju polja i razine nadležnosti u odlučivanju, otežavaju oporavak bosanskohercegovačkog bibliotekarstva i njegovo postavljanje na čvrste osnove. Općim okvirnim sporazumom za mir u BiH i Ustavom BiH iz 1995. godine, ovaj sektor pripao je u nadležnost entiteta, odnosno Ustavom Federacije u nadležnost kantona. Tako je u Republici Srpskoj centraliziran i ujednačen kulturno-obrazovni sustav u kojem su biblioteke, za razliku od Federacije u kojoj svaki kanton taj sektor uređuje prema svom ustavu i zakonima. Situaciju u bosanskohercegovačkom bibliotekarstvu, barem kada je riječ o zakonsko-pravnim osnovima, najbolje ilustriraju brojke koje govore da su „na snazi“ sljedeći propisi:

- 7 neusklađenih, neodgovarajućih i neprimjerenih zakona o bibliotečkoj djelatnosti (entitetskih i kantonalnih)
- 4 nevažeća, zastarjela i neprimjenjiva standarda za četiri tipa biblioteka
- niz zastarjelih podzakonskih akata, pravilnika, statuta i neujednačenih pravila koja se odnose na rad biblioteka i bibliotekara (Rešidbegović, 2005.).

Dakle, zakonsko-pravna regulativa kojom se uređuje bibliotečka djelatnost postoji, ali ona nije odgovarajuća. Potrebna joj je temeljita revizija i usklađivanje sa važećim međunarodnim standardima i smjericama, te precizno definiranje mjesta i uloge biblioteka i bibliotečke djelatnosti u znanstvenoj infrastrukturi, obrazovanju i kulturi u skladu s razvojem i potrebama savremenog društva.

Zeničko-dobojski kanton jedan je od deset u Federaciji BiH, nalazi se u središnjem dijelu BiH na površini od 3.343 kvadratnih kilometara i broji oko 400.000 stanovnika (Turistička zajednica ZDK, 2009.). Sastoji se od 12 općina u kojima je 10 javnih (narodnih) biblioteka, te 63 osnovne škole, od čega je u Zenici 18 osnovnih škola (Vlada ZDK, 2009.). Općina Zenica, na površini od 500 kvadratnih kilometara, ima oko 130.000 stanovnika, industrijski je i administrativni centar Kantona. Zenica ima 12 srednjih škola i univerzitet sa 7 fakulteta (Općina Zenica, 2009.) Bibliotečka djelatnost regulirana je kantonalnim *Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti*, donesenim 1999. godine, koji je usklađen sa *Ustavom Zeničko-dobojskog kantona* i republičkim *Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti* iz 1995. godine. Kada je riječ o bibliotekama osnovnih škola, koje spadaju u prilično uređen obrazovni sustav, njihova djelatnost regulirana je *Zakonom o osnovnoj školi Zeničko-dobojskog kantona* i Pedagoškim standardima za osnovnu školu. Među ostalim zakonskim propisima, značajni bi bili standardi za rad narodnih i

školskih biblioteka, ali nikada nije usvojen „Prijedlog bh standarda“ za sve tipove biblioteka iz 2001. godine koji je trebao biti zajednički za oba entiteta, nego su još uvijek važeći standardi iz 1995. godine. Takođe, za biblioteke osnovnih škola značajni su nastavni planovi i programi, a trenutno je aktuelan Okvirni nastavni plan i program iz 2006. godine.

Stručna aktivnost bibliotekara u ovom kantonu odraz je ukupnog stanja u društvu – svedena je uglavnom na održavanje postojećih resursa i ispunjavanje osnovnih zadaća. Stoga je bilo kakav rad u pravcu promjene ka boljem stanju dobrodošao. Koliko nam je poznato, nije rađeno slično istraživanje na ovu temu, pa se nismo mogli poslužiti ranijim iskustvima i podacima. Ovo će istraživanje biti prvo ove vrste, sa svim nedostacima i prednostima, ali se nadamo da će podstaknuti na neku dublju i sveobuhvatniju aktivnost koja bi mogla voditi ka poboljšanju stanja u bibliotekama i bibliotečkoj djelatnosti Zeničko-dobojskog kantona. Naravno, problem kojim smo se ovdje prije svega bavili, a to je uloga biblioteke u podsticanju djece na čitanje, jeste samo jedan aspekt širokog polja djelovanja biblioteka, ali smo nastojali da ga prikazemo u širem kontekstu s kojim je uzročno-posljedično povezan.

Kako bismo ustanovili da li se realiziraju programi podsticanja čitanja za djecu u školskim i narodnim bibliotekama Zeničko-dobojskog kantona, a ako ne šta je tome mogući uzrok, napraviti ćemo presjek stanja kroz:

1. „pisane“ dokumente, odnosno ono što je deklarativno utvrđeno i normirano, te
2. primjere iz prakse, odnosno ono što se doista provodi u praksi.

U analizi zakonsko-pravnih i drugih akata istražiti ćemo kakav je tretman narodnih i školskih biblioteka i koja im je uloga data u

podsticanju djece na čitanje, te naznačiti ono što je dobro i jasno utvrđeno, ali i ono što je nedovoljno, nejasno i na neodgovarajući način formulirano. Kroz primjere iz prakse naglasit ćemo ono što je opće, zajedničko i bitno za odnosne vrste biblioteka i njihov rad na podsticanju čitanja, ali i ono što ih razlikuje od drugih, te utvrditi da li i na koji način ove biblioteke realiziraju svoje zadaće. Rezultati koje dobijemo nakon prikupljanja i analize podataka poslužit će za donošenje odgovarajućih zaključaka, preporuka i izgradnju modela.

Ciljevi i zadaci istraživanja

Poznajući opću situaciju i aktuelni kontekst na ovom području, krenut ćemo od glavne pretpostavke – da se ne izvede posebni programi podsticanja čitanja namijenjeni djeci u dobi od 3 do 10 godina u narodnim i školskim bibliotekama Zeničko-dobojskog kantona, te ćemo pretpostaviti moguće uzroke tome. Pretpostavljamo da je najvažniji uzrok prije svega u neodgovarajućem tretmanu biblioteka, bibliotečke djelatnosti, bibliotekara i njihovog odgojnoga rada u važećim kantonalnim i federalnim zakonskim propisima, standardima i nastavnim programima. To je, izgleda, i jedan od glavnih uzroka za općenito teško stanje u bibliotekama, njihovu društvenu marginaliziranost i, konačno, nedovoljnu motiviranost i stručnost bibliotekara za složenije oblike rada. Naravno, biblioteke i bibliotekari ispunjavaju svoje tradicionalne zadaće u radu s djecom na promociji čitanja, jer su takve zadaće nešto što se oduvijek podrazumijevalo i intuitivno vezivalo uz biblioteke, ali ipak je najčešće riječ o djeci starijeg uzrasta koja su već ovladala vještinom čitanja. Smatramo, međutim, da je podsticanje čitanja upravo kod djece nečitača i početnika potrebno na primjereniji i savremeniji način učiniti svakodnevnom praksom na temelju odgovarajućeg savremeno koncipiranog programa.

Zanimat će nas i da li se u spomenutim dokumentima navode konkretnije bilo kakvi načini podsticanja čitanja iz užitka i razonode, kulture, zabave i ličnog razvoja, čitanja kao sredstva učenja i jedne od temeljnih vještina informacijske pismenosti. Pretpostavljamo da je jedan od uzroka nezastupljenosti ove teme taj što se niti stručni časopisi njome ne bave u dovoljnoj mjeri, te je sljedeći korak utvrditi kolika je zastupljenost teme podsticanja djece na čitanje u stručnim časopisima.

Ciljevi našega istraživanja su:

1. utvrditi da li i kojim programima i oblicima rada narodne biblioteke realiziraju podsticanje čitanja djece u dobi od 3 do 10 godina
2. utvrditi da li i na koji način osnovnoškolske biblioteke realiziraju programe podsticanja čitanja namijenjene učenicima nižih razreda
3. utvrditi stanje, moguće uzroke nezastupljenosti ovih programa i na osnovi dobivenih rezultata predložiti mjere za rješavanje problema u konkretnim primjerima te općenito poboljšanje stanja.

Na primjerima iz prakse istražiti ćemo kako i na koji način narodne i školske biblioteke ispunjavaju ovu svoju zadaću, imaju li i u kojem obliku čitalačke programe i posebne usluge za djecu pomenute dobi, koji su najveći problemi i nedostaci u njihovoj realizaciji, te na osnovi dobivenih rezultata istraživanja predložiti neka rješenja za poboljšanje stanja. Zato će zadaci istraživanja biti da se ustanovi:

1. da li i na koji način biblioteke ispunjavaju svoje zadaće u podsticanju čitanja djece i koji su najveći problemi u radu biblioteka povezani s time

2. da li su zastupljeni, u kojem obliku i kakvi su programi podsticanja čitanja za djecu od 3 do 10 godina, odnosno nižih razreda, u osnovnoškolskim i dječjim bibliotekama Zeničko-dobojskog kantona
3. ako su zastupljeni, koji su najveći problemi i nedostaci u njihovoj realizaciji, a ako ne koji su uzroci tome.

Ostale uzroke nezadovoljavajućeg stanja u bosanskohercegovačkom bibliotekarstvu, koji takođe utječu na ono što je bilo predmet našega istraživanja, nećemo istraživati. Svakako da problemi kao što su nepostojanje državne ili federalne stručne udruge bibliotekara i uopće odsustvo bilo kakve ozbiljnije saradnje među bibliotekarima dvaju entiteta, neriješen status Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, nepostojanje stručnog časopisa iz bibliotekarstva, nedostatak stručnih skupova i seminara, nedovoljna briga za sustavno obrazovanje kadra koji radi u bibliotekama, i konačno veoma slabo finansiranje biblioteka i bibliotečke djelatnosti – utječu na rezultate našega istraživanja, ali oni nisu bili predmet naše analize, iako ih se treba imati u vidu pri ocjeni ukupnog stanja.

Polazne pretpostavke istraživanja

U istraživanju polazimo od glavne hipoteze:

- u narodnim bibliotekama i bibliotekama osnovnih škola u Zeničko-dobojskom kantonu nema kontinuiranog, planskog i organiziranog podsticanja čitanja i razvijanja čitačkih vještina i navika djece predškolske i rane školske dobi prema posebnim programima za podsticanje čitanja namijenjenim djeci u toj dobi.

Sljedeće hipoteze su uzročno-posljedično povezane s glavnom:

- Nije odgovarajući tretman ove važne zadaće biblioteka, ali i samih biblioteka i bibliotečke djelatnosti, u važećim zakonima, standardima, nastavnim planovima i programima te stručnim časopisima.
- Biblioteke ispunjavaju uglavnom svoje tradicionalne zadaće u radu s djecom starijeg uzrasta koja su ovladala vještinom čitanja, a rad na ranom razvoju vještine i sklonosti čitanju djece nije prepoznat kao jedan od glavnih zadataka savremene biblioteke.
- Osiguravanju prava djeci na stjecanje vještina i navika čitanja kao korisnicima usluga narodnih biblioteka i biblioteka osnovnih škola Zeničko-dobojskog kantona nije posvećena odgovarajuća pažnja koja im se pridaje u novijoj znanstveno-stručnoj literaturi i međunarodnim dokumentima i smjernicama, te u skladu s potrebama savremenog informacijskog društva.

Uzorak

Za uzorak ćemo uzeti po jednu narodnu i osnovnoškolsku biblioteku koje ćemo istraživati kao studije slučaja. Riječ je o najvećoj biblioteci i najvećoj školi po broju korisnika i opremljenosti fondova u Zeničko-dobojskom kantonu, te smatramo da se mogu dobiti značajni pokazatelji koji su indikativni za kretanja u kantonu. Za uzorak stručnih časopisa odabrat ćemo „Bosniacu“, iako je to glasilo Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine. Drugi časopis koji tretira djelatnost školskih biblioteka na promatranom području jeste časopis „Didaktički putokazi“ koji izlazi četiri puta godišnje i bavi se temama iz oblasti bosanskohercegovačke nastavne prakse i teorije. Razlog za odabir Zeničko-dobojskog kantona, odnosno, njegovog administrativnog centra Zenice kao promatranog geografskog područja, leži u tome što je sektor kulture i obrazovanja u nadležnosti Kantona, te su oni gotovo

potpuno samostalni u donošenju zakonskih normi i propisa. Smatramo da je i u ostalim kantonima u Federaciji BiH slična situacija, te da je rezultate i spoznaje do kojih ćemo doći moguće primijeniti i izvan promatranoga područja.

Metode istraživanja

Da bismo dokazali hipoteze, poslužiti ćemo se kombinacijom sljedećih kvalitativnih metoda i postupaka:

- metodom studije slučaja (*case study method*)
- analizom sadržaja, i
- SWOT analizom.

Metoda studije slučaja u novije je vrijeme u frekventnoj upotrebi u društvenim istraživanjima. Savremeni metodolozi o studiji slučaja govore kao o metodi pomoću koje se dolazi do spoznaja o nekoj pojavi na razini deskripcije i eksplanacije (Mesihović, 2003., 160). Studija slučaja pomaže istraživaču da shvati i razumije pojavu koju istražuje, te se logičkom analizom nastoje objasniti uzrok nastanka, karakter, dinamika i manifestne forme pojave koja se ispituje, a pomoću ove metode dobija se veliki broj različitih informacija o nekoj pojavi (Mesihović, 2003., 161). Međutim, u metodološkoj literaturi koja je bila dostupna, primjetna su neka neslaganja u definiranju i vrednovanju metode studije slučaja – od toga da je riječ o metodi koja „nije u pravom smislu te riječi znanstvena“ (Žugaj, Dumičić, Dušak, 2006., 110), do toga da „rezultati istraživanja mogu poslužiti obogaćivanju teorije novim pojmovima“ (Mesihović, 2003., 161). Takvi gotovo suprotni pristupi, kao i nedovoljno precizni opisi samog provođenja studije slučaja, mogu djelovati zbunjujuće na istraživača. Takođe, u literaturi nismo imali primjer obrasca za studiju slučaja.

U dokazivanju naših hipoteza bilo je moguće odabrati drukčije metode i instrumente, kao što je npr. anketno ispitivanje, ali smo smatrali da ćemo upravo kroz studiju slučaja dobiti mnogo detaljniju sliku s više različitih podataka koji mogu poslužiti za izradu modela, po kojem bi narodne i školske biblioteke mogle raditi na podsticanju čitanja djece u dobi od 3 do 10 godina. Međutim, za kompletnu studiju slučaja u bibliotečkoj djelatnosti nismo imali dostupan primjer koji bi nam mogao pomoći i kojim bismo se poslužili kao uzorom za provođenje naše studije slučaja, pa su odatle mogući i neki propusti ili nedostaci. Primjeri iz drugih znanosti i djelatnosti kao što je ekonomija, pokazuju ogromne međusobne razlike u izradi i prikazivanju rezultata studije slučaja. Ni za ostale primijenjene metode i postupke nismo imali dostupan sličan primjer koji bi poslužio kao uzor, što je ustvari predstavljalo pravi izazov u radu.

Analiza sadržaja takođe je empirijska metoda, a za razliku od kvantitativne, kvalitativnom analizom sadržaja otkriva se i evidentira prisutnost određenog sadržaja i utvrđuju se njegova kvalitativna svojstva (Žugaj, Dumičić, Dušak, 2006., 113). Budući da naša studija slučaja prikazuje aktuelnu stvarnu situaciju u kojoj je potrebno ne samo naznačiti probleme, nego i nakon prikaza rezultata predložiti odgovarajuća rješenja, unutar studije slučaja poslužiti ćemo se i SWOT analizom¹. SWOT analiza dolazi iz ekonomske sfere i služi kao jedan od instrumenata menadžeru u kreiranju strategije poduzeća, a u novije vrijeme koristi se i kao alat u upravljanju neprofitnim organizacijama (Sabolović-Krajina, 2002.). Ona pomaže u formuliranju ciljeva ukazujući na prioritete na koje treba usmjeriti aktivnosti i pomaže u planiranju budućeg djelovanja biblioteke. U ovom slučaju ona određuje sljedeće korake:

1 SWOT je akronim engleskih riječi: S - *Strengths* – snage, jake strane; W – *Weaknesses* – slabosti; O – *Opportunities* - mogućnosti, prilike; T - *Threats* – opasnosti, prepreke.

- definiranje jakih strana koje omogućuju povoljniju poziciju za postizanje dugoročnih i kratkoročnih ciljeva
- otkrivanje slabih strana koje ometaju biblioteku da postigne svoje ciljeve
- razmatranje pogodnosti i mogućnosti za poduhvate u koje bi se mogli upustiti
- izbjegavanje prepreka i opasnosti, odnosno onih utjecaja koji mogu ugroziti napore u ostvarivanju ciljeva (Denijel, 2004.).

Kroz naše studije slučaja prikazat ćemo:

- jedan tipičan slučaj koji može biti reprezentativan za sve ostale školske biblioteke, kao što je biblioteka Osnovne škole „Mak Dizdar“ u Zenici
- jedan zanimljiv slučaj, koji na prvi pogled predstavlja odstupanje od uobičajenog, kao što je Javna ustanova Opća biblioteka u Zenici, ali koji ipak ostaje u okvirima tipičnog za narodne biblioteke.

Ovo je deskriptivno-eksplanatorni tip studije slučaja u kojem ćemo uz pomoć jednakog obrasca pokušati opisati i ilustrirati stanje, naznačiti probleme i nedostatke, te pronaći uzroke problema i ponuditi rješenja. Za tu svrhu izradili smo obrazac studije slučaja (Prilog 1) koji je jednak za oba promatrana slučaja. Izvori podataka bit će zakonski propisi, standardi, godišnji planovi i izvještaji, nastavni planovi i programi za osnovne škole, stručni časopisi, usmeni slobodni intervjui s voditeljima biblioteka, njihove bilješke i zapisi, te izravno promatranje. Uz pomoć analize sadržaja istražiti ćemo zastupljenost naše teme i njen tretman u pisanim izvorima, kao i općenito tretman biblioteka i bibliotečke djelatnosti radi utvrđivanja uzroka njene nezastupljenosti ili nedovoljne i neodgovarajuće zastupljenosti. Radi donošenja određenih zaključaka interpretirat ćemo nalaze analize, uspoređujući ih kada je to potrebno

sa nekim drugim sličnim izvorima. Nastojat ćemo da naše studije slučaja osvijetle najznačajnije aspekte i predoče dovoljno relevantnih podataka za stvaranje cjelovite slike. Izradit ćemo SWOT analizu za obje promatrane biblioteke kako bismo mogli ponuditi najbrža i najefikasnija rješenja za izlazak iz problema.

Instrumenti

Obrazac za studiju slučaja služi kao instrument za prikupljanje podataka, a može poslužiti i kao vodič za slijed izvještaja o studiji slučaja. Kao pomoć i uzor poslužio nam je obrazac za studiju slučaja koji je već primijenjen u jednom istraživanju² (Prilog 2). Drugih uzora niti prethodnoga iskustva u provođenju studije slučaja nismo imali. Naš obrazac formuliran je tako da bude primjenjiv za nešto širu upotrebu nego što je stvarna situacija u kojoj je primijenjen, jer poznavajući od ranije uslove rada promatranih biblioteka i uzimajući u obzir ciljeve i zadaće našeg istraživanja, on bi se mogao svesti na samo nekoliko pitanja. Međutim, on je kreiran prema zamišljenim i za istraživanje boljim uslovima u kojima su programi podsticanja čitanja namijenjeni djeci već zastupljeni, te je potrebno prikupiti detaljnije podatke o njihovoj kvaliteti. Pitanja su postavljena samom istraživaču, a ne osobama koje intervjuiramo, i prilagođena su našim uslovima tako što su uglavnom tipa da/ne, ali uz potpitanja u slučaju potvrdnoga odgovora. U slučaju negativnoga odgovora potrebno je utvrditi uzrok, razlog tome.

Moguće je da će se ovakvo rješenje nekome učiniti nepotrebno preopširnim, ali smo našom studijom željeli dobiti što više raznolikih podataka, jer je naglasak na utvrđivanju mogućih glavnih uzroka i prikazu ukupnoga stanja, a ne na opisivanju postojećih programa čitanja. Njegova primjena ipak je u našoj situaciji ograničena, budući

² Autor tog obrasca je I. Stričević.

da bi većina odgovora, kako pretpostavljamo, bila negativna od šestog, a eventualno već i od četvrtog pitanja. Glavnina obrasca definirana je prije prikupljanja podataka, ali je obrazac testiran i dopunjavan tokom pripreme i provođenja terenskog ispitivanja, te kroz formuliranje posebnih pitanja za intervjuirane osobe. On je poslužio i kao vodič za formuliranje tih pitanja. Za obje studije poslužili smo se istim obrascem, jer iako je riječ o različitim tipovima biblioteka smatramo da je problematika ista i da je moguća primjena jedinstvenog obrasca.

Najprije ćemo dati opći okvir o samoj instituciji (osoblje, prostor, oprema, organizacija, korisnici, zbirke, finansiranje), ali i naznačiti glavne probleme, te istaći ono što je dobro u radu biblioteke (pitanje br. 1). Potom ćemo ukratko navesti sve stalne i povremene aktivnosti i usluge namijenjene djeci koje organizira biblioteka (pitanje br. 2), te naznačiti nedostatke i probleme u njihovoj realizaciji (pitanje br. 3). Ukoliko takvih aktivnosti nema, potrebno je utvrditi uzroke takvom stanju. Sljedeće je pitanje bitno za naše istraživanje, a to je – da li se izvode stalni i povremeni programi i drugi oblici rada na podsticanju čitanja djece i kakvi su, odnosno, koji su pristup i metoda rada primjenjeni i da li su pri njihovom osmišljavanju konsultirani stručnjaci – pedagozi i psiholozi (pitanje br. 4). Ako je odgovor negativan, navest ćemo razlog, a ako je potvrđan značajno je reći na čiju je inicijativu došlo do tih aktivnosti, ko ih izvodi, ko finansira i koje su im prednosti i nedostaci (pitanje br. 5). Naša ciljana skupina su djeca u dobi od 3 do 10 godina koja tek usvajaju čitačke vještine, pa je sljedeće pitanje o zastupljenosti programa posebno za tu skupinu i šta oni sadrže (pitanje br. 6), a ako je odgovor negativan potrebno je navesti uzrok. U slučaju kada su takvi programi prisutni, nužno je utvrditi kakav je odziv djece i roditelja i da li je biblioteka prepoznata kao pomoć u odgoju i obrazovanju djece (pitanje br. 7). Zanima nas i stupanj kompetentnosti bibliotekara, odnosno, da li su oni dovoljno educirani i motivirani za rad s djecom

(pitanje br. 8), a ako je odgovor negativan treba objasniti razlog.

Sve aktivnosti koje poduzima biblioteka trebaju biti planirane i zabilježene, a o njima mora postojati pisani trag da bi se mogle evaluirati ili podaci upotrijebiti za neke druge svrhe – o tome su sljedeća dva pitanja. Potrebno je i obrazložiti ako su odgovori negativni (pitanje br. 9 i br. 10). Zakonsko-pravne obaveze bibliotekara u radu s najmlađim korisnicima važan su temelj za izvođenje aktivnosti ako su precizno i dobro definirane, te nas zanima koje su, te da li se i u kojoj mjeri realiziraju (pitanje br. 11). Naravno, ako je odgovor negativan, potrebno je obrazložiti zašto. Nužno je utvrditi da li se stručni časopisi bave temom podsticanja čitanja djece i u kojoj mjeri, što je tema sljedećeg pitanja (pitanje br. 12), u okviru koje treba pronaći uzroke u slučaju negativnog odgovora. Ispitivanje i mjerenje zadovoljstva novije su teme u bibliotečkoj praksi, ali ih je nužno redovito provoditi, te je naše sljedeće pitanje da li se ispituje zadovoljstvo, interesi i potrebe djece (pitanje br. 13), u čijem je podpitanju i to da li se ona i na koji način pohvaljuju za svoj uspjeh. Kada je odgovor negativan treba ga obrazložiti. Ako je odgovor potvrđan, u sljedećem pitanju traži se detaljniji opis (pitanje br. 14). Posljednja dva pitanja vezana su uz marketing biblioteke, a odnose se na vidljivost biblioteke u zajednici (pitanje br. 15) i pridobivanje novih korisnika ali i većih sredstava za rad (pitanje br. 16). Ukoliko su odgovori negativni ili neodređeni, potrebno ih je obrazložiti. Na kraju je ostavljena mogućnost za još neke dodatne napomene, koje su eventualno značajne za temu, ali nisu obuhvaćene ovim obrascem.

Podatke za popunjavanje obrasca dobili smo iz različitih izvora: razgovora sa voditeljima biblioteka i odjela (direktorom JU Opća biblioteka Zenica, voditeljicom Službe za razvoj, marketing i matične poslove Opće biblioteke, bibliotekarkom u Dječjem odjeljenju, bibliotekarkom u Odjeljenju Crkvice i voditeljicom školske biblioteke

OŠ Mak Dizdar Zenica) i osobnih bilješki napravljenih ili dobivenih prilikom razgovora, te godišnjih planova, izvještaja, internih dokumenata, stručnih časopisa i važećih zakonsko-pravnih propisa, kao i izravnim promatranjem. U interpretaciji podataka, donošenju zaključaka i rješavanju problema služili smo se logičkim metodama analize, sinteze i komparacije, te kritičkim razmišljanjem na temelju ranije stečenih stručnih znanja i vlastitom intuicijom, koja je također važna za studiju slučaja kao subjektivnu metodu koja u velikoj mjeri ovisi o samom istraživaču.

Postupak

Da bi se kompetentno i utemeljeno istraživala neka pojava neophodno je posjedovati određena znanja, iskustvo i vještine, te proučiti literaturu i razraditi teoriju koja će biti misao vodilja u istraživanju. Za ovo istraživanje bilo je važno odabrati reprezentativne slučajeve, a potom izraditi nacrt odnosno plan istraživanja, koji će biti alat u procesu prikupljanja, analiziranja i interpretiranja zapažanja. Odabrali smo biblioteke koje se nalaze u Zenici, jer smo smatrali da su biblioteke koje su najveće prema veličini fonda i broju korisnika u najvećem gradu kantona ujedno i reprezentativne za cijeli prostor kantona. Drugi su kriteriji za izbor bili to što je riječ o bibliotekama čiji je rad gotovo u potpunosti uređen i koje nemaju većih teškoća u smislu prostora, kadra, opreme i organizacije u odnosu na druge biblioteke. One su tradicionalno i najaktivnije u zajednicama kojima pripadaju. U prikupljanju podataka kroz razgovore s voditeljima biblioteka koji su vođeni u januaru 2009. godine nije bilo nikakvih teškoća. I svi ostali podaci potrebni za istraživanje prikupljeni su u januaru i februaru iste godine, odnosno, uglavnom tokom zimskog raspusta školske 2008/2009. godine.

Rezultati istraživanja

Studija slučaja I. – JU „Opća biblioteka“ Zenica

Opći podaci o biblioteci

Javna ustanova Opća biblioteka Zenica, osnovana 1954. godine, organizirana je u četiri ogranka (odjeljenja) smještena u užem području grada: Centralno i Dječije odjeljenje, Odjeljenje Crkvice i Odjeljenje Sarajevska. Biblioteka i ogranci nemaju namjenski izgrađene zgrade, nego se nalaze u prizemlju stambenih zgrada. Godišnje se upiše ukupno oko 5.000 članova, među kojima su najbrojniji učenici, studenti i penzioneri.³ Cjelokupni fond biblioteke sadrži oko 90.000 knjiga, a biblioteka je pretplaćena na 20 naslova časopisa i dnevnih novina. Uslugama Centralnog odjeljenja, ukupne površine oko 380 kvadratnih metara, u kojem se nalazi Odjel beletristike, Odjel stručnih knjiga i štampe i Zavičajna zbirka, te čitaonica sa 80 mjesta, dnevno se koristi oko 300 članova. U Američkom kutku, otvorenom 2004. godine uz pomoć Ambasade SAD-a u BiH, slobodan je pristup internetu na tri kompjutera. Biblioteka zapošljava ukupno dvadeset i jednog djelatnika, od kojih je devet sa visokom stručnom spremom. Godišnje realizira više od 30 vlastitih programa i četiri veća projekta: Mjesec knjige, Zeničko proljeće, Ljeto u biblioteci i Zimski raspust u biblioteci. Godišnje se nabavlja dvije do tri hiljade novih knjiga. U vlastitoj ediciji, Opća biblioteka izdala je u posljednje vrijeme dvije knjige zeničkih autora, a ranije je bila izdavač časopisa „Zeničke sveske“. Status i finansiranje biblioteke riješeno je tako što osnivač biblioteke Vijeće Općine Zenica iz svog budžeta izdvaja sredstva za kupovinu knjiga, realizaciju projekata

³ Opća biblioteka Zenica. URL: http://www.biblioze.ba/o_nama.htm (27.01.2009.)

i korištenje prostora, a sredstva za plaće, dio materijalnih troškova i kulturne projekte biblioteke, izdvajaju se iz budžeta Vlade Zeničko-dobojskog kantona.

Opća biblioteka u Zenici matična je biblioteka samo za područje općine, ali u okviru svojih mogućnosti nastoji biti nosilac razvoja bibliotekarstva u gradu i na prostoru Kantona. Pomaci su vidljivi u posljednje vrijeme kada je riječ o narodnim (općinskim) bibliotekama, dok školske biblioteke nisu u njenoj nadležnosti, ali ona nastoji pozitivno utjecati na njihov rad.⁴ Zaslugom Službe za razvoj, marketing i matične poslove krajem 2008. godine narodne biblioteke iz Kaknja, Breze, Vareša, Zavidovića i Maglaja potpisale su ugovor o članstvu u COBISS-u BiH⁵, dok su odranije članice ovoga sustava narodne biblioteke u Zenici i Tešnju, te Univerzitetska biblioteka Univerziteta u Zenici, tako da više od četvrtine ukupnog članstva u bosanskohercegovačkom COBISS-u čine biblioteke s prostora Zeničko-dobojskog kantona.⁶ Jedno od značajnijih postignuća Opće biblioteke u radu školskih biblioteka na području općine jest to što se ona založila da u školskim bibliotekama radi stručno osoblje, odnosno djelatnici s položenim stručnim ispitom, da školski bibliotekari imaju isti status kao i nastavnici, te da svaka školska biblioteka mora ispunjavati određene minimalne uslove za rad.

⁴ Ovdje postoji neslaganje i nedorečenost u zakonskim propisima, odnosno izvjestan procjep u ingerencijama koji u praksi dodatno komplicira stanje, jer pedagoško-stručni nadzor nad radom svih stručnih saradnika škole, pa tako i bibliotekara, prema Zakonu o osnovnoj školi obavlja Pedagoški zavod, a stručni nadzor nad radom biblioteka prema Zakonu o bibliotečkoj djelatnosti vrše matične službe Nacionalne biblioteke BiH ili narodna biblioteka koju za te poslove odredi resorno ministarstvo.

⁵ COBISS – *Co-operative Online Bibliographic System and Services* – program-ska podrška i sustav uzajamne katalogizacije.

⁶ Početkom 2009. godine zvaničan broj biblioteka u COBISS-u BiH bio je 25 prema podacima na URL: <http://www.cobiss.ba/scripts/cobiss?ukaz=getid&lani=ba&scri=lat> (11.02.2009.)

Ove godine zenička Opća biblioteka slavi 55. godišnjicu postojanja i rada, ali u istom prostoru u kojemu je počela raditi polovinom prošloga stoljeća, kada je grad imao znatno manje stanovnika nego što danas živi na užem gradskom području. Grad se za to vrijeme znatno promijenio, razvio i proširio, postao administrativni centar kantona a 2000. godine i univerzitetski centar s nekoliko hiljada studenata. O razvoju i širenju biblioteke u skladu s razvojem grada nije se vodilo računa, budući da nije otvoren niti jedan novi ogranak i da su tek prošle godine, nakon više desetljeća, renovirani prostori dva ogranka uz pomoć sponzora. U planu je otvaranje novoga ogranka u kojemu će biti smještena igroteka, a uslove za otvaranje osigurat će općinska, kantonalna i federalna vlast. Dugoročno rješenje najvećeg problema gradske biblioteke još se ne nazire, a riječ je o novom, većem i primjerenijem prostoru za koji za sada postoje samo ideje.

Aktivnosti, građa i usluge biblioteke namijenjene djeci

Opća biblioteka u Zenici nastoji voditi računa o svojim najmlađim korisnicima, djeci predškolske i rane školske dobi, te u okviru svojih skromnih finasijskih sredstava i uz nedostatak stručnog kadra i prostora, priređuje za njih stalne i povremene aktivnosti. Među stalnim aktivnostima su grupne posjete učenika Centralnom odjeljenju, gdje se oni druže sa bibliotekarkom uz razgovor o knjigama i obilazeći prostore biblioteke, ali se u ovom ogranku ne nalazi literatura niti uopće građa za djecu i učenike do VII. razreda osnovne škole. Literatura za djecu nalazi se u Dječjem odjeljenju i Odjeljenju Crkvice, koje je namijenjeno i odraslima. Povremene aktivnosti za djecu koje se priređuju u čitaoničkom dijelu Centralnog odjeljenja su obilježavanje značajnih datuma kao što je Dan dječije knjige i promocija knjiga za djecu. Tokom cijele godine jednom sedmično u Odjeljenju Crkvice održava

se program za djecu pod nazivom „Čitaonica, pričaonica, igraonica“. Ova aktivnost realizira se u posljednje dvije godine svakodnevno tokom dva mjeseca u okviru „Ljeta u biblioteci“ i petnaest dana u okviru „Zimskog raspusta u biblioteci“. Priredbe i aktivnosti za djecu održavaju se ponekad i u vrijeme „Mjeseca knjige“.

Dva su projekta Opće biblioteke u Zenici značajna za rad s djecom svih uzrasta: „Ljeto u biblioteci“ i „Zimski raspust u biblioteci“. „Ljeto u biblioteci“ počelo se realizirati 2007. godine i nastavljeno je pod nazivom „Zimski raspust u biblioteci“ 2008. godine, pa tako redom, te je do sada održano po dva „Ljeta“ i „Zimska raspusta“. U okviru ova dva projekta, koji su zapravo jedan-isti samo pod različitim nazivima s obzirom na period u kojem se održavaju, realizira se nekoliko aktivnosti odnosno sekcija jednom do dva puta sedmično: ples, šah, informatika, engleski jezik, muzička i likovna radionica, te instrukcije iz matematike, engleskog i bosanskog jezika. Aktivnost pod nazivom „Čitaonica, pričaonica, igraonica“ jedina je koja se održava svakodnevno. Ideja je bila da se kroz ove radionice učenicima osnovnih i srednjih škola pruži prilika da korisno i zabavno provedu svoje slobodno vrijeme na školskim praznicima, te da im se pomogne u savladavanju nekih školskih predmeta. S njima na volonterskoj osnovi radi dvadesetak mladih ljudi, najčešće studenata koji se javljaju na poziv i, nakon razgovora sa svakim od njih, obavi se izbor. Tako se istovremeno afirmira volonterski rad studenata pedagoških fakulteta koji stječu iskustvo u radu s učenicima i obogaćuju svoje znanje služeći se stručnom literaturom koja im je dostupna u biblioteci, ali se takođe udovoljava i potrebama korisnika na jeftin, koristan i svima zabavan način. „Ljeto u biblioteci“ i „Zimski raspust u biblioteci“ projekti su po kojima je zenička gradska biblioteka postala prepoznatljiva i prihvaćena u lokalnoj zajednici i među njenim najmlađim korisnicima. Nosioци i pokretačka snaga ovoga projekta su volonteri, odnosno studenti pedagoških fakulteta koji vole rad s

djecom, žele se družiti s njima, naučiti nešto novo i steći nova iskustva i poznanstva.

Najveći dio ovih aktivnosti izvodi se u Odjeljenju Crkvice, na površini od osamdesetak kvadratnih metara, jer jedino ovaj ogranak ima „nešto više“ prostora za izdvojene aktivnosti u odnosu na druge ogranke, a i razmještaj ormara s policama je takav da omogućuje da se u više kutaka odvijaju različiti oblici rada a da se uz sve to ne ometa uobičajeni rad bibliotekara. Biblioteka Odjeljenje Crkvice namijenjena je odraslima i djeci, ali je prilagođena radu s djecom, te po svom izgledu i fondu može zadovoljiti kriterije prave dječje biblioteke. Posjeduje više od 10.000 knjiga, od čega oko 200 slikovnica za djecu mlađe dobi. Godišnje se upisuje više od 450 članova svih dobi, uglavnom oni koji žive u tom gradskom naselju, te djece bez roditeljskog staranja koja žive u domu za nezbrinutu djecu „Dom i porodica“. Posjeduje dva kompjutera bez pristupa internetu, na kojima djeca mogu igrati videoigrice. Uz pomoć sponzora prostor ogranka renoviran je 2008. godine.

Dječje odjeljenje fizički je izdvojeno iz zgrade Opće biblioteke. To je prilično mali prostor, smješten u prizemlju stambene zgrade, površine od 64 četvorna metra sa oko 5.000 knjiga. U njemu rade dvije bibliotekarke s položenim stručnim ispitom u dvije smjene, jer je broj korisnika prilično veliki – prosječno preko hiljadu učenika upiše se godišnje u ovu biblioteku, od čega pedesetak djece predškolske dobi. Utemeljeno je 60-ih godina prošlog stoljeća, što pokazuje da se već tada razmišljalo o posebnim potrebama djece korisnika biblioteke. Međutim, ne može se reći da ova dječja biblioteka zadovoljava minimum potreba i zahtjeva savremenog djeteta. Prostor Dječjeg odjeljenja bio je u veoma lošem stanju do 2008. godine kada je uz pomoć sponzora djelomično obnovljen. Knjige su takođe u prilično lošem stanju, naročito slikovnice: smještene su u otvorenim policama u slobodnom pristupu, raspoređene

prema abecednoj klasifikaciji, a znanstveno-popularna literatura i slikovnice nisu izdvojene u posebnu zbirku. Nema čitaonicu i nije pretplaćeno ni na jedan dječiji časopis. Nema niti jedna kompjuter, čak niti za rad bibliotekara. Ovdje se ne realiziraju programi, aktivnosti i radionice za djecu zbog nedostatka prostora. Zanimljivo je da ovdje takođe nema društvenih igara, igračaka, prostora za izložbe dječjih radova ili plakata, niti bilo čega što bi zadržavalo korisnike u prostoru biblioteke. Veliki broj korisnika pokazuje da za ovakvom bibliotekom postoji potreba, ali nažalost ona im ne može mnogo pružiti.

Čitalački programi za djecu

U posljednje dvije godine jednom sedmično, te svakodnevno za vrijeme školskog raspusta, Opća biblioteka u Zenici priređuje aktivnosti namijenjene djeci mlađe dobi u okviru projekta „Čitaonica, pričaonica, igraonica“. Za izvođenje ovoga projekta izdvajaju se posebna sredstva od Ministarstva za obrazovanje, nauku, kulturu i sport Zeničko-dobojskog kantona. Tokom godine ovu aktivnost jednom sedmično po jedan sat realiziraju dvije bibliotekarke s položenim stručnim ispitom, a tokom raspusta s djecom rade volonteri. One rade sa stalnom grupom od desetak djece podijeljenom na manje grupe po petoro djece predškolske dobi koja dolaze u pratnji roditelja koji su najčešće i sami članovi biblioteke. To su najčešće djeca koja inače nisu uključena u vrtičke programe i druge oblike organizirane pripreme za polazak u školu. Jedan od roditelja ove djece najčešće je nezaposlen i ima više slobodnog vremena za provođenje sa svojim djetetom u toku radnog vremena biblioteke odnosno vremena kada se održava radionica. Cilj je bio da se djeca socijaliziraju i steknu samopouzdanje radeći u grupi s drugom djecom, te da uz igru, čitanje, pričanje i crtanje steknu socijalne i predčitačke vještine. Međutim, u odnosu na potrebe, to je veoma mali broj djece, a i o ispunjavanju tih ciljeva nema nikakvih podataka. Nema

pisanih izvora informacija iz kojih bi se mogao vidjeti tok realizacije projekta uz zapažanja voditelja ili roditelja o napretku kod djece, niti stručne evaluacije rezultata rada sa djecom, tako da se čini da Projekt vjerojatno ispunjava neke od ciljeva navedenih u njegovom opisu, kao što su: uvođenje djeteta u svijet knjige stručnim izborom pjesama, priča i bajki, podsticanje aktivnog slušanja pjesama i priča, učenje nepoznatih riječi i pojmova, aktivno učešće u likovnim radionicama i ohrabivanje roditelja da se na sličan način druže sa svojom djecom – ali o tome nema podataka. To je nedostatak svih sličnih projekata koji se „rade srcem“ i s puno optimizma, ali bez pravih pokazatelja koji će dokazivati njegovu uspješnost.

Na zimskom i ljetnom raspustu „Čitaonicu, pričaonicu, igraonicu“ svakodnevno vodi nekoliko volontera koji prema svom ličnom nahođenju potpuno samostalno vode radionice. Najčešće su to studenti sa pedagoško-psihološkim znanjima i vještinama, a u ovome je poslu presudna njihova pozitivna energija i drukčiji pristup od onoga oficijelnog i strogog kakav je još uvijek najzastupljeniji u školama. Radionice su obično kombinacija više aktivnosti: čitanja, pričanja, razgovora, igre i crtanja. Volonteri se s djecom prije svega druže i igraju, a kroz to vrijeme djeca nauče nešto novo. Zagonetke, pitalice i druge igre riječima, između ostaloga su sredstva kojima se služe da podstiču i razvijaju vještinu čitanja, a u grupama od po dvadesetak rade skupa djeca u dobi od 7 do 12 godina, dok je djece predškolske dobi od 3 do 7 godina na ovim radionicama veoma malo. Radi se, dakle, najčešće o djeci školske dobi koja već znaju čitati i koja su članovi biblioteke, a naglasak je ovih radionica na korisnom provođenju vremena i socijalizaciji djece, a samo indirektno na podsticanju čitanja. U radionicama ne sudjeluju roditelji, odgajatelji, članovi porodica, niti uopće druge odrasle osobe. Nema podataka i pisanih tragova o planu i programu, sadržajima, ciljevima i metodama izvođenja, kao i samoj

realizaciji „Čitaonice, pričaonice, igraonice“, jer je sve prepušteno invenciji, vještini i sklonostima voditelja radionica te njihovim procjenama potreba i interesa djece. Takođe, nema niti evidencije s podacima o djeci i njihovom napredovanju, niti su rađene evaluacije ovih radionica. Dakako, svi koji rade s djecom rade s mnogo ljubavi i pažnje, a u ugodnom prostoru biblioteke sve to još dobiva na značaju, ostavljajući vjerojatno prijatne dojmove kod djece, koje će ona i ubuduće vezivati za biblioteku.

Voditeljica Službe za razvoj, marketing i matične poslove provela je anketu među polaznicima i voditeljima radionica nakon „Ljeta u biblioteci 2007. godine“ koja se sastojala od 5-6 pitanja. Pitanja su bila slična u oba anketna upitnika – to su otvorena pitanja tipa: šta je bilo dobro a što loše u organizaciji i realizaciji projekta, koji su prijedlozi za ubuduće, šta su polaznici lično dobili sudjelovanjem u radionicama i koji su razlozi podstaknuli volontere da sudjeluju u projektu. Nažalost, nema ukupnog broja ispitanika i njihovih odgovora izraženih u procentima, budući da anketa nije provedena s ciljem objavljivanja, nego samo za interne potrebe, ali iz analize koju je provela voditeljica projekta vidljivo je da su svi ispitanici bili veoma zadovoljni organizacijom i idejom „Ljeta“, te da svi žele da se nastavi s projektom. Polaznici su ocijenili da je vrijeme provedeno u biblioteci bilo korisno, ugodno i zanimljivo, te da su stekli nova znanja, vještine i poznanstva. Među stvarima koje „nisu bile dobre“ na otvoreno pitanje polaznici su dali samo dva odgovora: to što je kratko trajalo i što diplome koje su dobili ne mogu verificirati. Na isto pitanje volonteri su odgovorili da nije bilo dobro što zbog kratkoće vremena nisu mogli udovoljiti zahtjevima polaznika koji su željeli više.

Nije bilo teško iščitati zadovoljstvo i pozitivno ozračje koje je vladalo među polaznicima i voditeljima radionica za djecu pod nazivom

„Čitaonica, pričaonica, igraonica“ u koje smo se i sami uvjerali. Iako je prostor bio premali za sve koji su željeli sudjelovati, nikome nije smetala pretjerana gužva jer su svi uspijevali naći mjesto. Način vođenja radionice doista je podsticajan i primjeren za djecu koja učestvuju aktivno, opušteno, s punom pažnjom i povjerenjem. Za potrebe ovoga rada, zamolili smo grupu djece i nekoliko volontera da napišu na papiru svoje impresije o radionicama. Dobili smo 20 odgovora polaznika, među kojima izdvajamo nekoliko zanimljivih zapažanja. „Ovaj cijeli raspust provodim u biblioteci. Jako mi se sviđa. Jako bih voljela da i na ljetnom raspustu bude ovako i još puno toga“, piše djevojčica Hana. Druga djevojčica, Mejrema, piše: „Meni je ove zime bilo zabavno, lijepo, poučno. Veoma mnogo smo naučili[...]Upoznala sam mnogo prijatelja i prijateljica.“ A na nepotpisanom papiriću je pisalo: „Prvi dan mog raspusta je bio tragičan. Roditelji su me kaznili [...] U biblioteci je super, super, super. Dabogda uvijek bilo biblioteka do smaka svijeta.“ Među utiscima volontera izdvajamo Arnelov i Sanelin. „Najljepša zima u mom životu, iako smo bili suočeni sa kratkoćom vremena i malim prostorom, bilo je super i svi smo zadovoljni. Svaki naredni raspust, ljetni i zimski, provest ću volontirajući u našoj biblioteci.“, piše Arnel, a Sanela je napisala: „Još jedna zima u biblioteci, opet topla, pozitivna energija, dragi ljudi i djeca željna znanja...predivno!“ Na jednom nepotpisanom papiriću volontera stoji: „Bilo mi je toliko lijepo da mi biblioteka postaje još jedan podsticaj da sve ispite položim u roku, pa da i za vrijeme ljetnog raspusta mogu svoje slobodno vrijeme pokloniti onima kojima to bude najpotrebnije.“ Svi utisci ispisani na praznim papirićima, neki potpisani a neki ne jer se nije insistiralo na tome da se navedu podaci o ispitaniku, svjedoče o zadovoljstvu sudjelovanjem u radionicama Opće biblioteke u Zenici i jednodušni su u ocjeni da su radionice za njih lično i općenito značajne i vrijedne.

Na kraju realizacije „Zimskog raspusta u biblioteci 2009.“ priređena je mala svečanost, na kojoj su u prisustvu predstavnika lokalnih medija podijeljene diplome i dogovorena dalja saradnja s volonterima u nastavku realizacije projekta.

Analiza sadržaja zakona i standarda za narodne biblioteke

Zadaće i obaveze biblioteka proizlaze iz važećih zakonsko-pravnih propisa, te se u skladu s tim uzroci nezastupljenosti ili slabe zastupljenosti programa čitanja za djecu moraju tražiti i u njima. Prema Zakonu o bibliotečkoj djelatnosti iz 1995. godine narodna biblioteka je namijenjena općem obrazovanju, informiranju i zadovoljavanju kulturnih i drugih potreba stanovništva. Među svim nabrojanim poslovima koje obavlja ova biblioteka na posljednjem je mjestu navedeno da biblioteka „samostalno i u saradnji sa kulturnim, obrazovnim i drugim ustanovama, preduzećima i drugim pravnim licima organizira izložbe i *druge oblike razvijanja interesa za bibliotečku građu i bibliotečku djelatnost*“ (nagl. aut.). Možemo pretpostaviti da se eventualno u okviru ove formulacije krije i razvijanje interesa za čitanje, osim ako se on ne podrazumijeva u fomulaciji navedenoj među prvim poslovima biblioteke odnosno da ona „osigurava efikasno korišćenje bibliotečke građe i pruža pomoć pri izboru i korišćenju građe“. Međutim, više nigdje se ne navodi ništa što bi bilo vezano uz edukativnu ili odgojnu zadaću biblioteke za određene vrste korisnika ili konkretno djece predškolske dobi.

Bibliotečka djelatnost nije detaljnije opisana ni u istoimenom kantonalnom zakonu i pored toga što mu je ta „djelatnost“ već u naslovu, odnosno nisu ništa preciznije definirane odgojno-obrazovne zadaće, a ni ostale zadaće biblioteka, jer je većina prenesena iz spomenutog

republičkog zakona. Inače, u oba zakona razvidna je tradicionalna orijentiranost biblioteka na „građu“, odnosno izgradnju i upravljanje zbirnkama, a ne na korisnike i korištenje, te je bibliotečka djelatnost u državnom zakonu opisana kao ona koja obuhvata „sistematsko prikupljanje, stručnu obradu, čuvanje, pohranjivanje i davanje na korišćenje bibliotečke građe, prikupljanje informacija o toj građi, kao i obavezno dostavljanje štampanog materijala“. Davanje na korištenje bibliotečkog materijala jeste navedeno, ali je još uvijek nedovoljno naglašeno i nedovoljno jasno definirano kao jedna od glavnih zadaća biblioteke. Ona to doduše postaje tek u novije vrijeme, kada je fokus na korisniku i korištenju te pristupu informacijama, a ranije je naglasak u bibliotečkoj djelatnosti bio na izgradnji i upravljanju fondom. Za razliku od ovoga, kantonalni zakon daje nešto savremeniji opis bibliotečke djelatnosti kao one „čiji je cilj omogućiti korišćenje kulturnih i naučnih tekovina, zabilježenih na različitim vrstama bibliotečke građe, radi svestranog kulturnog, naučnog i obrazovnog napretka pojedinca i društva u cjelini“.

Do važećeg standarda za narodne biblioteke nikako nismo uspjeli doći, nego nam je bio dostupan samo dokument pod nazivom „Prijedlog bh standarda za javne biblioteke“ iz 2001. godine koji je ostao u formi prijedloga jer nije usvojen. Međutim, možemo pretpostaviti da je prethodni standard kojega je ovaj trebao zamijeniti u glavni isti kao i ovaj dokument koji nam je bio dostupan, jer je takav slučaj sa standardom za školske biblioteke – osim malih izmjena sve je gotovo doslovno preneseno iz ranijeg standarda. To dokazuje izvjesnu površnost i nebrigu stručnih organa koji se bave ovim stvarima. Dakle, u tom prijedlogu navedeno je da su „javne biblioteke kulturno-prosvjetne institucije koje podstiču, šire i unapređuju opšte obrazovanje, pomažu naučni rad i zadovoljavaju i razvijaju kulturne potrebe stanovništva“, te da one između ostaloga „organizuju sistematsku propagandu

knjige i ostale bibliotečke građe radi približavanja i upoznavanja stanovništva svog područja s vrijednim i humanim djelima domaće i svjetske literature s područja lijepe književnosti, umjetnosti, nauke i sa aktuelnom stručnom literaturom“. O korisnicima usluga biblioteke govori se veoma neodređeno kao o „stanovništvu“ i ne opisuju se zadaće narodnih biblioteka na podsticanju čitanja ili razvijanja interesa za čitanje u korisnika ili posebnih korisničkih skupina. U „Metodskom uputstvu o unutrašnjem uređenju biblioteka“, koje zauzima najveći dio „Prijedloga bh standarda za javne biblioteke“ navodi se da je dječji odjel namijenjen korisnicima od 7 do 14 godina, te da „s obzirom na veliki značaj obrazovno-pedagoškog rada u dječjem odjeljenju, treba predvidjeti i poneku vitrinu za izložbu, odnosno pano, zatim obaveznu zidnu tablu za pisanje i crteže ili dijelove zidnih površina specijalno obrađene tako da dozvoljavaju da se po njima piše“. Ovo je jedino mjesto gdje se uopće spominje odgojno-obrazovni rad, iako se ne definira u čemu je „veliki značaj obrazovno-pedagoškog rada u dječjem odjeljenju“. Zatim, kada je riječ o dječjem odjelu kaže se da „prilikom uređenja dječjeg odjeljenja ne treba zaboraviti da ono ne samo da ima cilj da privuče najmanje čitaoce, već da ih ohrabri i pomogne im da steknu navike za redovno korišćenje biblioteke“. Ovo je ipak trebalo biti detaljnije opisano u djelatnostima i zadaćama biblioteke ili bibliotekara, a ne samo na ovom mjestu kod uređenja prostora.

Usporedbe radi, u „Standardima za narodne biblioteke“ u Republici Hrvatskoj među djelatnostima biblioteke navodi se eksplicitno da „narodna knjižnica posebnim oblicima djelovanja potiče kod svih kategorija pučanstva počevši od predškolaca korištenje knjižnicom i knjižničnom građom“. U sistematizaciji poslova bibliotečkih djelatnika detaljnije se navode i zadaće biblioteke, odnosno poslovi bibliotekara. Tako se u poslovima višeg bibliotekara i diplomiranog bibliotekara navodi da on između ostaloga „organizira, koordinira i vodi posebne

programe za djecu“, a da diplomirani bibliotekar i iznimno knjižničar između ostalog „vodi i provodi rad s mladim korisnicima (kutić slikovnica, pričaonica, igrotoka, igraonica, radionice i aktivnosti za osnovnoškolsku djecu, prigodne i povremene akcije)“. Čak se u preporučenim normama za najčešće poslove u biblioteci navodi da za jedan sat rada s djecom treba predvidjeti dva sata pripreme. Standardi za hrvatske narodne biblioteke iz 1999. godine propisuju i utvrđuju „minimalne uvjete za obavljanje djelatnosti narodnih knjižnica na temelju Zakona o knjižnicama i uvažavajući ciljeve i zadaće narodnih knjižnica utvrđene UNESCO-ovim Manifestom za narodne knjižnice iz 1994. godine“, te na dosta precizan, detaljan i savremen način nastoje urediti područje narodnog bibliotekarstva. Međutim, vrijeme je da se i oni revidiraju jer je zbog razvoja komunikacijske i informacijske tehnologije posljednjih godina došlo do velikih promjena u bibliotekama, a u njima se i navodi da „radi poticanja razvoja narodnih knjižnica standardi će se revidirati svakih deset godina“. Inače, ne treba posebno naglašavati da su dobro i detaljno utvrđeni standardi za rad biblioteka, kao i zakon o bibliotekama, važan temelj za ozbiljan, profesionalan, sustavan i sveobuhvatan rad u bibliotekama.

Analiza sadržaja časopisa „Bosniaca“

Za razvoj bibliotečke teorije i djelatnosti značajno je da se objavljuju znanstveni i stručni radovi o temama iz raznih oblasti savremenog bibliotekarstva i informacijskih znanosti. „Bosniaca“ je trenutno jedini aktivan bosanskohercegovački časopis posvećen bibliotekarstvu. To je časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine koji izlazi jedanput godišnje, u kojem se objavljuju originalni stručni i znanstveni radovi značajni za obnovu zbirki Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH i za bibliotečku struku u cjelini. Indeksiran je u EBSCO - CEEAS bazi (*Central & Eastern European Academic Source*)

i C.E.E.O.L -u (*Central and Eastern European Online Library*). Glavni i odgovorni urednik je direktor NUB BiH I. Ovčina, a redakciju čine uglavnom zaposlenici ove kuće, te suradnici iz Hrvatske A. Horvat i M. Willer. Prilozi su podijeljeni u šest tematskih cjelina: Bibliotečko-informacijski sistem, Biblioteke i bibliotekarstvo u BiH i svijetu, Kulturno naslijeđe, Događanja, Prikazi i Prilozi. Izravnim uvidom u sadržaj brojeva za period od 2002. do 2007. godine, a to su brojevi 8(2003), 9/10(2004-2005), 11(2006) i 12(2007), ustanovljeno je da o temi podsticanja čitanja i konkretno o podsticanju djece na čitanje nema nijednog članka. Ni u okviru drugih tema, odnosno među člancima koji govore o temama koje nisu usko vezane uz ovu, kao što je obrazovanje korisnika i rad s korisnicima, nisu pronađeni članci u kojima se tretira odgojna uloga biblioteke i njen utjecaj na čitanje djece.

SWOT analiza JU „Opća biblioteka” Zenica i mjere za rješenje problema

U teorijskom dijelu rada naveli smo neke od glavnih obaveza i zadaća savremenih biblioteka kada je u pitanju podsticanje čitanja kod djece, ne uključujući sve ostale zadaće. Njihovu provedbu potrebno je ugraditi u strategiju i planove budućega rada svih biblioteka, bez obzira na to u kojim se one okolnostima nalaze, te osigurati ono što je obavezno u ispunjavanju prava, zahtjeva i potreba korisnika. Stoga je radi analize djelovanja „Opće biblioteka” u Zenici i projekcije njenog budućeg razvoja u skladu sa složenijom ulogom biblioteke u savremenom društvu te u vezi s našom temom, potrebno uočiti najznačajnije promjene koje su se dogodile u posljednjih 10 godina izvan i unutar biblioteke, odnosno ukratko definirati cjelokupan aktuelni kontekst djelovanja biblioteke, a onda izraditi SWOT analizu i na osnovi dobivenih rezultata predložiti moguća rješenja.

Vanjske promjene:

- promijenjena i povećana očekivanja od biblioteka zbog razvoja informacijskog društva i informacijsko-komunikacijske tehnologije, te koncepta cjeloživotnog obrazovanja
- povećana knjižna i neknjižna produkcija, te globalna produkcija informacija
- povećan broj stanovnika grada, povećan broj studenata iz drugih gradova, ukinuta donja dobna granica korisnika usluga (povećan broj potencijalnih korisnika).

Unutarnje promjene:

- veći pritisak radi novih, većih i složenijih zahtjeva korisnika
- promjene radi uvođenja novih usluga i proširivanja djelokruga rada
- uvođenje automatizacije poslovanja.

Tablica 1. SWOT analiza JU „Opća biblioteka“ Zenica

	POZITIVNO (KORISNO)	NEGATIVNO (ŠTETNO)
U N U T A R N J E	<p>Strengths (jake strane, prednosti):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. dobra posjećenost biblioteke 2. dobra vidljivost biblioteke u zajednici 3. solidan fond i njegova dobra iskorištenost 4. solidna dinamika obnove fonda 5. solidno stručno osposobljen kadar za postojeće usluge 	<p>Weakness (slabosti, nedostaci):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. nedovoljan fond, prostor i usluge za djecu i ostale posebne skupine 2. nedovoljna stručna edukacija kadra za nove zadaće 3. nedovoljan razvoj novih i promocija postojećih zbirki i usluga 4. nedovoljna informatizacija i opremljenost kompjuterima za pristup internetu i pretraživanje baza podataka
V A N J S K O	<p>Opportunities (mogućnosti, prilike):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. veća orijentiranost društva na obrazovanje 2. veća potreba za bibliotekom zbog savremenih zahtjeva obrazovanja 3. povećani zahtjevi za promocijom i razvojem postojećih zbirki i usluga 4. pomicanje donje dobne granice za korisnike usluga biblioteke, povećan broj stanovnika grada i studenata (povećan broj potencijalnih korisnika) 	<p>Threats (prepreke, opasnosti):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. neodgovarajući standardi za narodne biblioteke 2. neodgovarajući prostor i zastarjela oprema biblioteke 3. nedovoljna namjenska sredstva za obnovu bibliotečkog fonda 4. nedovoljno razumijevanje uloge i značaja biblioteke od strane lokalne zajednice

Iz studije slučaja i SWOT analize, izdvaja se nekoliko glavnih problema promatrane biblioteke:

1. nema novog standarda za narodne biblioteke, a raniji je neodgovarajući
2. neriješen status i finansiranje, nedovoljan broj osoblja, neodgovarajuće plaće, ne educira se kadar za nove usluge i zahtjeve korisnika
3. mali broj ogranaka (odjeljenja) u odnosu na broj stanovnika, a

- postojeći ogranci u neodgovarajućem prostoru (radi toga dječji ogranak ima građu i usluge za djecu ali ne i programe i aktivnosti, ogranak u Crkvicama kombinuje usluge za djecu i odrasle u malom prostoru)
4. središnji ogranak nema namjensku zgradu i u neodgovarajućem je prostoru, te ne pruža usluge za djecu
 5. veličina i raznovrsnost zbirke i kvaliteta usluga ne prate razvoj grada i nove potrebe građana u smislu savremene uloge biblioteke (nedovoljna i usluga za korisnike s posebnim potrebama i posebne korisničke skupine, kao što su djeca, mladi, nacionalne manjine, invalidi, stare i nepokretne osobe, bolesnici, zatvorenici, udaljeni korisnici, i sl.)
 6. nema evaluacije bibliotečkih zbirki, programa i usluga
 7. nema istraživanja zadovoljstva i potreba korisnika
 8. nedovoljna promidžba postojećih usluga i rad na pridobivanju novih korisnika
 9. izbor vrste građe i opreme ne prati razvoj informacijsko-komunikacijske tehnologije
 10. nije automatizirana posudba i nisu međusobno informatizirani ogranci biblioteke
 11. nedostaju neki značajni interni dokumenti kojima se preciznije uređuje djelokrug rada biblioteke i odnos sa korisnicima (kao što su npr. izjava o misiji i vizija biblioteke, strategija i marketinški plan, godišnji plan nabave na temelju smjernica za nabavu, pravilnik o korištenju zbirke, usluge za nacionalne manjine i osobe s posebnim potrebama, godišnji plan i program rada, itd.)
 12. nedovoljna saradnja sa školskim bibliotekama i ostalim odgojno-obrazovnim ustanovama.

Među ovim problemima kriju se i uzroci nedovoljne aktivnosti biblioteke u podsticanju čitanja djece predškolske i rane školske dobi

koja podrazumijeva novi pristup (akcent na pravu a ne na potrebama), primjerene usluge, odgovarajući prostor, opremu i fond, te učinkovite odgojno-obrazovne programe. Opća biblioteka Zenica realizira aktivnost pod nazivom „Čitaonica, pričaonica, igraonica” uz određene uočene nedostatke:

1. Veliki je broj djece koja bi trebala biti obuhvaćen ovom aktivnošću, ali je ipak mali odziv djece ciljane dobi, čemu je uzroke moguće tražiti u neinformiranosti roditelja o značaju razvoja vještine čitanja od najranije dobi, zatim u tome što djeca već pohađaju vrtićki program, u neodgovarajućem terminu održavanja radionica kada su roditelji na poslu (radnim danom u 12 sati) ili u nedovoljnoj promidžbi ove usluge.
2. Radionice umjesto educiranih bibliotekara ili stručnih saradnika izvode volonteri – studenti pedagoških fakulteta, što može biti prednost, jer su to uglavnom mladi ljudi puni energije, ideja i želje da rade s djecom, ali i nedostatak, jer im nedostaje stručnosti, metodičnosti i iskustva u radu s djecom i eventualnom rješavanju problema.
3. Podsticanje čitanja je kompleksna aktivnost koja uključuje planiranje i evaluaciju, a u ovom slučaju realizacija radionica nije tako osmišljena, nego je sve prepušteno invenciji i kreativnosti voditelja, što može imati prednosti ali i nedostataka, jer improvizacija nije dobra za dugoročan rad kojim se žele postići trajniji rezultati. Kao što nema planova, tako nema niti izvještaja o radionicama, ali ni njihove stručne evaluacije.
4. Radionice i interaktivne igre su odgovarajući oblici rada, ali cilj radionica ne bi trebalo biti samo druženje i zabava, nego prije svega usvajanje i razvijanje vještine čitanja uz pomoć zabave. Djeca koja pohađaju radionice veoma su zadovoljna, u što smo se i sami uvjerali, ali jedan od razloga je i taj što u gradu nema sadržaja za organizirano provođenje slobodnog vremena djece,

posebno za vrijeme školskog raspusta pa ona nemaju mnogo izbora.

5. Neodgovarajući prostor, oprema i fond, te nedovoljne usluge za djecu i saradnja sa roditeljima, stručnjacima i drugim institucijama.

Iz dobivenih rezultata istraživanja radi rješavanja nekih od glavnih problema i nedostataka može se predložiti sljedeći opći plan:

1. osmišljavanje izjave o misiji (*mission statement*) i vizije razvoja (*vision*) biblioteke radi definiranja ciljeva i zadaća
2. izrada drugih odgovarajućih internih dokumenata kojima se jasno utvrđuje djelokrug i način rada biblioteke u komunikaciji s korisnicima
3. ispitivanje zadovoljstva korisnika bibliotečkom građom i uslugama
4. ispitivanje zahtjeva i potreba korisnika za građom i uslugama biblioteke
5. objavljivanje rezultata lokalnoj upravi i drugim upravnim tijelima, njihovo razmatranje i donošenje odluka
6. senzibiliziranje uže i šire zajednice za stvaranje klime promjena
7. razrada finansijskog plana i stvaranje budžeta za obnovu bibliotečkog fonda i realizaciju posebnih programa i usluga
8. udruživanje snaga s drugim bibliotekama i bibliotekarima, te stručnim saradnicima i korisnicima
9. planiranje stalne pozitivne prisutnosti biblioteke u zbivanjima u užoj i široj zajednici organizacijom raznih aktivnosti
10. angažiranje medija kao podrške u promjenama
11. uvođenje promjena
12. redovito izvještavanje o promjenama i vrednovanje rezultata
13. djelovanje na osnovi rezultata.

Kada je u pitanju rješavanje problema i nedostataka vezanih konkretno uz podsticanje čitanja, već smo u teorijskom dijelu rada naglasili neke najvažnije komponente, a model predlažemo u četvrtom poglavlju. Možemo zaključiti da JU „Opća biblioteka“ Zenica ima brojne komparativne prednosti i mogućnosti za promjene u odnosu na ostale biblioteke u Zeničko-dobojskom kantonu, jer se nalazi u njegovom administrativno-političkom središtu, ali i zbog svoje tradicije i ugleda, zbog velikoga broja korisnika i naslijeđenog solidnog fonda – koje su, međutim, nedovoljno iskorištene. Iako je njena startna pozicija za razvoj dobra, ipak je ona dio zajednice u kojoj se nalazi i sve teškoće se odražavaju na njen rad i razvoj. Međutim, promjene na globalnom planu moraju podstaknuti i one u mikro-okolini i lokalnoj zajednici, a biblioteka može biti jedan od glavnih pokretača i nosilaca kulturnog napretka. Definiranjem ciljeva, strategije i plana provedbe, te stalnom evaluacijom rezultata, u naredne dvije do tri godine moguće je stvoriti povoljniju poziciju biblioteke i odgovoriti savremenim zahtjevima, pravima i potrebama korisnika. To je njena dužnost i obaveza prema međunarodnim dokumentima i smjernicama.

Zaključno razmatranje

U Studiji slučaja I. dati su najvažniji podaci o JU „Opća biblioteka“ Zenica, njejoj organizaciji, zbirkama, korisnicima i uslugama, te naznačeni neki od općih problema u njenom radu i nedostaci povezani s podsticanjem čitanja kod djece u dobi od 3 do 10 godina. Opisane su značajnije aktivnosti i usluge za djecu, načini njihova izvođenja, te građa i prostori u kojima se realiziraju. „Zimski raspust u biblioteci“ i „Ljeto u biblioteci“ projekti su u kojima učestvuju djeca svih dobi s ciljem da se kroz igru i zabavu korisno provedu školski praznici. U okviru tih programa je radionica za djecu „Čitaonica, pričaonica, igraonica“ čiji je cilj podsticanje čitanja i koja je prvobitno bila namijenjena djeci

predškolske i rane školske dobi, ali je zbog slabog odziva radionica u međuvremenu promijenila ciljanu skupinu.

Analiziran je sadržaj važećih zakona i standarda vezanih uz narodne biblioteke radi stvaranja potpunije slike o stupnju razvoja narodnoga bibliotekarstva u Zeničko-dobojskom kantonu, te radi boljeg razumijevanja položaja i zadaća promatrane narodne biblioteke iz kojih proizlaze njene obaveze i realne mogućnosti da ispunjava odgojno-obrazovne zadaće kao što je podsticanje čitanja. U državnom i kantonalnom zakonu o bibliotečkoj djelatnosti kao i u standardu za narodne biblioteke nije detaljnije opisana djelatnost i zadaća biblioteka i bibliotekara u tome niti uopće njena neposredna odgojno-obrazovna uloga. Analiziran je sadržaj časopisa „Bosniaca“, jedinog stručnog časopisa iz bibliotekarstva u BiH, izdanja u posljednjih pet godina, i zaključeno je da u njemu nisu tretirane ove teme. Radi analize djelovanja „Opće biblioteka“ u Zenici i projekcije njenog budućeg razvoja u skladu sa složenijom ulogom biblioteke u savremenom društvu te u vezi s našom temom, izrađena je SWOT analiza, naznačeni glavni problemi i nedostaci, te na osnovi dobivenih rezultata predložena moguća rješenja za poboljšanje općeg položaja biblioteke i njen djelotvorniji rad. Kada je u pitanju rješavanje nedostataka vezanih uz podsticanje čitanja, model predložimo u četvrtom poglavlju.

Ovo je zanimljiv slučaj, koji na prvi pogled predstavlja odstupanje od uobičajenog, ali koji ipak ostaje u okvirima tipičnog za narodne biblioteke. Primijenjenom metodologijom uspješni smo analizirati postavljeni problem te ispuniti ciljeve i zadaće istraživanja. Napravljen je presjek kroz relevantne dokumente i primjer iz prakse za prikaz stanja u narodnim bibliotekama, te utvrđen tretman narodnih biblioteka kao i njihove uloge u podsticanju djece na čitanje. Istaknuto je ono što je nedovoljno i na neodgovarajući način zastupljeno. Dokazana

je glavna hipoteza da u narodnim bibliotekama Zeničko-dobojskog kantona nisu zastupljeni odgovarajući programi podsticanja čitanja za djecu u određenoj dobi, odnosno da nema kontinuiranog, planskog i organiziranog podsticanja čitanja i razvijanja čitalačkih vještina, navika i potreba djece predškolske i rane školske dobi. Pomoćne hipoteze koje su s njom uzročno-posljedično povezane takođe su dokazane.

Studija slučaja II. – Biblioteka OŠ „Mak Dizdar“ Zenica

Opći podaci o školi i biblioteci

Osnovna škola „Mak Dizdar“ u Zenici ima više od 1.000 učenika od I. do VIII. razreda, raspoređenih u više od 40 odjeljenja, na površini od preko 4.500 kvadratnih metara, i jedna je od najvećih škola u ZDK. Osnivač je Skupština Zeničko-dobojskog kantona, a škola obuhvata djecu sa područja tri mjesne zajednice, te djecu iz Doma za nezbrinutu djecu „Dom i porodica“ (OŠ Mak Dizdar, Godišnji plan i program rada za školsku 2008/2009. god.). Škola postiže odlične rezultate u odgojno-obrazovnom radu u nastavnim i vannastavnim aktivnostima: ima visoku prolaznost (u školskoj 2007/2008. godini iznosila je 99,52%) i veliki broj odličnih učenika (čak 351, odnosno 41,94% u prošloj školskoj godini), te osvaja visoka mjesta na općinskim i kantonalnim takmičenjima u raznim aktivnostima. Učenici i nastavnici realiziraju i učestvuju u brojnim priredbama, takmičenjima, projektima i manifestacijama, pa se može reći da je Osnovna škola „Mak Dizdar“ jedna od najaktivnijih škola u Zenici i Kantonu.

Školska biblioteka, površine oko 100 kvadratnih metara, nalazi se na središnjem mjestu u školi, velika je i svijetla, ima čitaonički prostor s tridesetak mjesta što je dovoljno za cijelo razredno odjeljenje. Posjeduje više od 13.000 knjiga, smještenih u otvorenim policama u slobodnom pristupu, raspoređenih dijelom po abecednoj a dijelom po UDK klasifikaciji, ovisno od toga da li pripadaju učeničkom ili nastavničkom fondu. Bibliotečki fond se obnavlja raznim donacijama i poklonima, a škola nema namjenskih sredstava za tu svrhu, što je zapravo jedan od najvećih problema u funkcioniranju i radu biblioteke. Postojeći

fond uglavnom zadovoljava potrebe za lektinom koje ima u dovoljnom broju primjeraka. Biblioteka nema telefon, niti priključak na internet, kao ni druga savremena tehnološka pomagala, posjeduje samo jedan kompjuter za rad bibliotekara. U njoj radi viša knjižničarka, odnosno nastavnica razredne nastave s položenim stručnim ispitom za višu knjižničarku⁷. To je iskusna i motivirana bibliotekarka, koja je za svoj rad i afirmaciju biblioteke jedanput nagrađena internom nagradom škole koja se dodjeljuje najboljim nastavnicima.

Oblici rada školske biblioteke

Raspodjela lektire po razredima i odjeljenjima obavlja se na temelju ustaljenog godišnjeg plana, tako da svaki učenik može dobiti svoj primjerak. Ovaj godišnji plan distribucije lektire jednak je za sve osnovne škole i on je jedno od većih postignuća u radu osnovnoškolskih biblioteka u Zenici. Plan je rezultat ranijeg dogovora i zajedničkih nastojanja osnovnoškolskih bibliotekara da usklade svoj rad s nastavnicima u realizaciji nastavnog plana za maternji jezik i tako olakšaju posao svima – učenicima, nastavnicima i bibliotekaru. Naime, osnovnoškolski bibliotekari redovno su se sastajali i aktivno radili nekoliko godina do 2005. godine u okviru Sekcije za biblioteke osnovnih škola Podružnice bibliotekara Zeničko-dobojskog kantona Društva bibliotekara BiH, sve dok se te aktivnosti nisu postupno potpuno ugasile. U uslovima kada bibliotekari iz raznih razloga nedovoljno sudjeluju u radu stručnih aktiva za maternji jezik u školama i kada nije jednostavno postići bilo kakav međusobni dogovor, spomenuti godišnji plan distribucije lektire gotovo da ima težinu zakona kojeg svi poštuju i pridržavaju ga se bez pogovora.

⁷ Prema Pravilniku o stručnim zvanjima u bibliotečkoj djelatnosti objavljenom u Službenim novinama Federacije BiH, broj 24/97, osnovna stručna zvanja u bibliotečkoj djelatnosti su knjižničar, viši knjižničar i bibliotekar.

Učenci se upisuju u školsku biblioteku tek u II. razredu i svako dijete dobiva svoj karton čitaoca, te kasnije samostalno dolazi po svoj primjerak lektire, za razliku od ranije prakse da učitelj uzima knjige za cijelo razredno odjeljenje. Na taj način razvija se samostalnost i odgovornost djeteta za služenje bibliotekom, ali i neposredni kontakt sa bibliotekarkom, u kojem ona može pratiti razvoj svakog pojedinog učenika. Glavna je aktivnost biblioteke posudba lektirnih naslova, ali bibliotekarka pomaže pri izboru knjiga za „slobodno čitanje“ prema dobi i sklonostima učenika. Svakodnevno u čitaonici borave učenici koji rade svoje projekte i domaće zadaće, služeći se uz pomoć bibliotekarke referentom zbirkom. Učenci prvog razreda prvih dana nastave dolaze u grupnu posjetu biblioteci zajedno sa svojim razrednikom. Tada se samo upoznaju sa pravilima i načinima rada biblioteke, a sve ostalo vezano uz stjecanje vještina čitanja saznaju od svojih nastavnika maternjeg jezika. Učenci prvog razreda koji su čitači, njih 90, upisani su na svoju inicijativu i samostalno se služe bibliotekom, jer ona posjeduje oko 200 slikovnica, koje su u prilično lošem stanju. Biblioteka nije pretplaćena niti na jedan dječiji časopis, iako ih nekoliko redovno dolazi u školu i prodaje se učenicima.

Uz sve nabrojano, ne izvodi se niti je planiran bilo kakav poseban program ili aktivnost za podsticanje i razvijanje predčitačkih i čitačkih vještina i navika čitanja namijenjen učenicima prvog razreda, odnosno djeci koja još ne znaju čitati. Za stariju djecu koja su savladala tu vještinu takođe nema značajnijih aktivnosti za razvijanje te vještine, te čitalačkog ukusa i navike čitanja. Jedan od razloga je i taj što u standardima za školske biblioteke nije posvećen poseban prostor za detaljniji opis djelatnosti i zadaća školske biblioteke i bibliotekara, niti opis neposredne odgojno-obrazovne djelatnosti, kako bi bibliotekari tačno znali što se pod time podrazumijeva i što se od njih očekuje.

Analiza sadržaja godišnjeg plana i programa

Radi otkrivanja uzroka nedostatka programa podsticanja čitanja, kao i u prethodnom slučaju napravili smo analizu sadržaja relevantnih dokumenata. U „Godišnjem planu i programu rada“ škole „Mak Dizdar“ opisani su poslovi i radni zadaci bibliotekara prema kantonalnim „Pedagoškim standardima za osnovne škole“ iz 2004. godine, u kojima se nalazi struktura radne sedmice bibliotekara, ali bez normiranog broja sati za pojedine zadatke. U ovom planu je, međutim, predviđeno za „rad sa učenicima“ u okviru 40-satne radne sedmice – 1 sat sedmično, a naprimjer za „poslove na izdavanju i preuzimanju knjiga“ čak 20 sati sedmično. Čini se da je ovako raspoređen posao bibliotekara po satima formalno naveden za sve biblioteke osnovnih škola Zeničko-dobojskog kantona, a da se niko ne pita o njegovoj nelogičnosti, jer se očigledno ove dvije aktivnosti ne mogu razdvojiti jedna od druge. Potvrda za ovakav pristup „rasporedu sati“ bibliotekara može se naći i u komparaciji sa „Pedagoškim standardima za osnovne škole“ Kantona Sarajevo iz 2005. godine, gdje je formalno normiran broj sati sedmično za sve zadaće bibliotekara, te je predviđeno samo 3 sata sedmično za „rad sa učenicima na popularizaciji knjige, davanje uputa za korištenje bibliotečke građe i metodičkih napomena za brzo i efikasno stjecanje potrebnih informacija, saradnja s roditeljima u području korištenja knjiga i pružanja pomoći učenicima“, a za „poslove izdavanja i primanja knjiga“ 15 sati sedmično. Takođe, usporedbe radi, za biblioteke srednjih škola tog kantona pedagoški standard iz 2004. godine predviđa samo 2 sata „rada sa učenicima“ i 20 sati „poslova na izdavanju i preuzimanju knjiga“. Ovakav raspored sati i opis poslova i zadataka važeći je i pored toga što je u neskladu sa standardom za školske biblioteke u kojem je predviđeno 27 sati sedmično rada na „zadacima vaspitno-obrazovnog procesa (u individualnim i grupnim pedagoško-propagandnim aktivnostima), a 15 sati sedmično na stručnim poslovima nabavke i

obrade bibliotečkog materijala“. Naravno da je i ovo daleko od onoga kako bi doista trebalo biti.

Analiza sadržaja nastavnih planova i programa

Radi razumijevanja položaja školskih biblioteka u osnovnim školama Zeničko-dobojskog kantona i u potrazi za odgovorom na pitanje zašto se te biblioteke općenito veoma malo bave učenicima do III. odnosno čak do IV. razreda (dob od 9 do 10 godina), neophodno je analizirati sadržaj nastavnog plana i programa za predmet Bosanski/hrvatski/srpski jezik i književnost. Prije reforme obrazovanja, započete školske 2004/2005. godine, kojom se prešlo na devetogodišnje osnovno obrazovanje, položaj biblioteke osnovne škole bio je bolji jer je bio povoljniji njen tretman u nastavnom planu i programu. Naime, u ranijem „Nastavnom planu i programu osnovnih škola“ iz 1999. godine za osmogodišnje osnovno obrazovanje u dijelu za Bosanski/hrvatski jezik i književnost posvećeno je više prostora i pažnje školskoj biblioteci, nego u novom „Okvirnom nastavnom planu i programu“ iz 2006. godine, iako bi se moglo očekivati suprotno jer je ovaj posljednji trebao biti savremeniji, razrađeniji i detaljniji. Istina, čitanju je u njemu data značajnija uloga u odnosu na stari program ali i to se može tvrditi samo uslovno.

U starom NPP-u iz 1999. godine za predmet Bosanski/hrvatski jezik i književnost predviđeno je 175 sati godišnje do VI. razreda, a obrada predmeta podijeljena je u pet tematskih cjelina među kojima su: Početno čitanje i pisanje, Jezik, Književnost, Govorna kultura i Medijska kultura. Za realizaciju tematske cjeline Medijska kultura (kojoj je već i sam naziv nejasan i neodređen) predviđeno je 5 školskih sati od ukupnog broja od I. do IV. razreda. U programu za I. razred (dob od 7 godina) navedene su dvije teme za obradu: Filmovi i TV emisije

i Školska biblioteka. Druga tema je razrađena na sljedeće podteme: Upoznavanje učenika sa školskom bibliotekom, Ponašanje u biblioteci, Slobodan pristup slikovnicama i knjigama, Posudba, Vraćanje i čuvanje knjiga, Zapisivanje najvažnijih podataka o pročitanoj djelu. Čini se da je to ipak prezahtjevno za djecu u dobi od 7 godina koja tek uče čitati i pisati. U II. razredu otpada tematska cjelina Početno čitanje i pisanje iz programa za maternji jezik, a ostaju preostale četiri među kojima i Medijska kultura. Ponovo je u Medijskoj kulturi na drugom mjestu podtema Biblioteka nakon Filmova i TV emisija, u okviru koje su predviđene sljedeće teme: Razvijanje ljubavi prema čitanju, Upućivanje učenika na čitanje dječjih listova, Pričanje priča i bajki, Posudba, čuvanje i vraćanje knjiga, Bilježenje. Samo je u programu za I. razred naglašeno da je riječ o školskoj biblioteci, dok za ostale razrede nije precizirano o kojoj je vrsti biblioteke riječ. U programu navedenog predmeta za III. razred u okviru Medijske kulture je tema Biblioteka, za koju su predviđene sljedeće podteme: Uočavanje razlika između knjiga zabavnog sadržaja, stručnih djela, enciklopedija i slično, Usvajanje pojmova: pisac, književnik, ilustrator, izdavač.

U istom NPP-u programskim sadržajima za IV. razred za predmet maternjeg jezika predviđeno je 7 sati za obradu Medijske kulture, što je za 2 više nego u prethodnim razredima. Pod temom Biblioteka, koja se i dalje nalazi ispod Filmova i TV emisija, navedene se sljedeće podteme: Upoznavanje i upotreba enciklopedija i rječnika, Čitanje časopisa i novina, Razgovor o zanimljivim knjigama i filmovima, Upoznavanje s funkcijom biblioteke u školi, Zapisivanje – bilježenje o pročitanoj djelu. Izbor tema nije baš najsretniji i ne može se reći da su na njemu radili stručnjaci-bibliotekari, ali mora se priznati da je biblioteci ipak dato određeno mjesto, iako nakon filma i TV-a, koji su na nezasluženom prvom mjestu u programu Medijske kulture. Općenito, izbor tema za obradu o školskoj biblioteci i brojnim drugima povezanim s njom

ne može poslužiti kao temelj za planski, osmišljen, sustavni i timski odgojno-obrazovni rad bibliotekara i nastavnika na podsticanju čitanja i razvijanja čitalačkih navika i ukusa učenika, nego samo kao okvirni, prilično neprecizan i neodgovarajući prijedlog.

Indikativno je da u programima za V, VI, VII i VIII. razred, biblioteka pada na sve niže mjesto u okviru tematske cjeline Medijska kultura, stalno držeći posljednje mjesto: u V. razredu je na trećem mjestu, iza Filma i Pozorišta, u VII. je na četvrtom mjestu, iza Filma, Televizije i Pozorišta, u VI. je na petom mjestu, iza prethodno pobrojanoga, čemu se još dodaje i Štampa (tisak), a u VIII. nije sasvim jasno na kojem je mjestu, iako je označeno četvrto mjesto, ali izgleda da je školska biblioteka na sedmom mjestu iza svega pobrojanog čemu se pridodaje još: Radio i Strip. Uz sve to, predviđeno je smanjenje broja nastavnih sati za predmet Bosanski/hrvatski jezik i književnost sa 175 sati u V. na 140 u VI. i VII. razredu, a u VIII. razredu na 132 sata godišnje. Mora se, međutim, priznati sastavljačima ovoga NPP-a da su za peti razred detaljno razradili podteme za Školsku biblioteku koja je ponovno navedena uz pridjev „školska“ u V., VI. i VIII. razredu, dok su za VII. razred predviđene podteme: Posjeta jednoj gradskoj biblioteci i Razgovor sa bibliotekarom. Naime, u okviru Medijske kulture za V. razred navedene su sljedeće podteme: Raspored knjiga u školskoj biblioteci, Kako pronaći željenu knjigu (katalog), Članska karta (posudbeni kartončić), Najvažniji podaci o knjizi, Školska biblioteka – gradske biblioteke, Kako voditi bilješke o pročitanoj knjizi, Posjeta školskoj biblioteci i razgovor sa bibliotekarom, Časopisi i novine.

Očigledno je da sve ove teme nisu birane prema nekom organiziranijem principu, zasnovanom na znanstvenim i stručnim spoznajama i smjernicama, pravima, potrebama ili zahtjevima djece, čiji bi cilj bio osmišljen plan i program edukacije učenika za

bibliotečku i informacijsku pismenost te podsticanje čitanja. Takođe, može se primijetiti po ponavljanju tema drugim riječima i izboru termina (ponekad biblioteka, ponekad knjižnica, a ponekad oboje), da su komisije za različite razrede radile bez međusobno dogovorenog i usklađenog plana, barem kada je riječ o programskim sadržajima za školske biblioteke. Možda bi primjerenije bilo i samu tematsku cjelinu nazvati Medijskom i bibliotečkom pismošću ili Informacijskom pismošću, ali tu onda ne bilo mjesto pozorištu, filmu i stripu, koji ionako ne pripadaju na ovo mjesto.

U uputama za izvođenje programa za Medijsku kulturu navodi se kako ovo nastavno područje ima veliki značaj za podizanje opće kulture učenika, te da „mali fond predviđenih sati za ovo nastavno područje ipak omogućava realizaciju, jer značajnu ulogu ima i bibliotekar škole koji će sa učenicima realizirati dio programskih sadržaja”. Ovo je bila ključna rečenica za marginalizirane bibliotekare osnovnoškolskih biblioteka kojom su oni makar samo deklarativno dobili satisfakciju i kakvo-takvo mjesto u realizaciji nastavnog procesa, ali je sve to kratko trajalo. Rečenica u kojoj se kaže da bibliotekar škole ima značajnu ulogu a da se ne navodi ništa u prilog tome, i da ovo nastavno područje ima veliki značaj za podizanje opće kulture učenika takođe bez ikakvih obrazloženja, ipak je bila sasvim neobavezujuća i površna, pa nije mogla poslužiti kao smjernica za ozbiljniji napor.

U aktuelnom NPP-u pod nazivom „Okvirni nastavni plan i program“ iz 2006. godine za predmet Bosanski/srpski/ hrvatski jezik i književnost u prvom razredu (dob od 6 godina) nije niti spomenuta školska biblioteka. U programu za II. razred pod tematskom cjelinom Medijska kultura koja je sada na pomalo zbunjujući način umetnuta u cjelinu Čitanje i interpretiranje književnog teksta, navedena je tema Školska biblioteka, ali tek iza Crtanog i lutkarskog filma i Televizijske

emisije. Posljednje dvije razrađene su na podteme, dok je za školsku biblioteku umjesto toga navedena veoma štura i površna konstatacija da ona „ima nezamjenjivo bogatstvo knjiga, u njima je znanje i odgovori na ono što ne znamo“. U raspodjeli sati predviđeno je po 5 nastavnih sati godišnje za spomenute teme, a samo 2 za biblioteku. Da bi se imala potpunu sliku o kakvom se nedostatku radi, potrebno je reći da je program jezika za II. razred (kao i za I., te III. i IV. razred) napisan veoma stručno i temeljito, uzimajući u obzir novije znanstvene spoznaje o čitanju, iako mjestimično pomalo apstraktno i „prestručno“ za nastavnika razredne nastave koji ga izvodi, a zauzima prostor od 14 stranica A4 formata. Ali time nije sve završeno – u III. razredu razrađena je detaljno tematska oblast Medijska kultura, u okviru koje su Filmske vrste i Izražajna sredstva filmske umjetnosti, ali nema niti riječi o školskoj biblioteci. Identična je situacija u programu za IV. razred – u okviru Medijske kulture za koju je predviđeno 15 sati, gdje su Filmske vrste, Dokumentarni film, Crnobijeli i film u boji, Nijemi i zvučni film (ukupno 11 sati za realizaciju tema o filmu), Radioemisije i Dječji listovi (samo 2 sata) – školska biblioteka nema svoje mjesto.

Zašto je izostalo nešto što bi u uslovima savremenog obrazovanja u osnovnoj školi moralo biti nezaobilazni dio odgojno-obrazovnog procesa i zašto je školska biblioteka izgubila čak i ono mjesto koje je već bila „izborila“ u ranijem nastavnom planu i programu, potpuno je neshvatljivo. Ne umanjujući značaj filmske umjetnosti za razvoj ličnosti djeteta u dobi od 6 do 10 godina, ipak je neobjašnjivo da se o njoj govori nauštrb školske biblioteke koju imaju sve osnovne škole, za razliku od filma za koji je potrebno posjedovati TV aparat i video ili DVD *player* (ili video-projektor) koje zasigurno nemaju sve učionice u školi. A ako škola i ima ova pomagala, ona se najčešće nalaze u školskoj biblioteci ili čitaonici, pa je paradoks time još veći.

Analiza sadržaja Zakona o osnovnoj školi, Pedagoških i Standarda za školske biblioteke

„Zakon o osnovnoj školi” Zeničko-dobojskog kantona uopće ne predviđa da svaka škola mora imati biblioteku, niti uređuje bilo šta drugo vezano uz školsku biblioteku, nego se u njemu samo na dva mjesta spominje bibliotekar: da za obavljanje bibliotečkih poslova škola ima stručnog saradnika (čl. 69), te da se utvrđuje da stručni saradnici, kao i nastavnici, moraju nakon isteka jedne, a najviše dvije godine obavezno polagati stručni ispit (čl.76).

Kantonalni „Pedagoški standardi za osnovnu školu“, u poglavlju „Struktura radnih zadataka stručnih saradnika” samo preciziraju opis poslova bibliotekara, ali ništa više od toga. I sam taj opis poslova zastario je i vjerovatno samo preuzet iz ranijeg standarda, a kao jedna od zadaća bibliotekara navodi se „rad s učenicima na popularizaciji knjige i pružanje pomoći pri izboru i korišćenju bibliotečke građe“. Indikativno je da se među slobodnim aktivnostima učenika u oblasti kulture i umjetnosti čak niti ne spominje biblioteka ili bibliotekarska sekcija koja je ranije bila uobičajeni oblik rada sa učenicima, kao ni klub čitalaca, novinarska sekcija, ili neka druga aktivnost koja bi mogla biti vezana uz biblioteku. Ovim standardima se takođe ne obavezuje škola da ima biblioteku, a kamoli da se propisuju minimalni uslovi za njen rad.

„Standardi za školske biblioteke“ navode izrijeckom da je svaka škola dužna imati biblioteku, te da osoblje mora imati istu školsku spremu kao nastavno osoblje u odgovarajućem tipu škole i potrebno stručno bibliotečko znanje. Novi dokument koji ga je trebao zamijeniti pod nazivom „Prijedlog bh standarda za školske biblioteke“ iz 2001. godine koliko nam je poznato nikada nije usvojen, što znači da je važeći raniji

standard iz 1995. godine. Prijedlog novog standarda potpuno je isti kao raniji, osim u dijelu kojim se određuje broj primjeraka obavezne školske lektire iz maternjeg jezika – ranijim se predviđa 35 do 40, a novim 20 do 25 primjeraka. O odgovarajućem standardu za školske biblioteke kojim bi se potpuno uredili minimalni uslovi za rad školske biblioteke na temelju savremenih potreba društva i razvoja znanosti, još uvijek nema govora.

Radi usporedbe navodimo hrvatski „Standard za školske biblioteke“ iz 2000.godine donesen na prijedlog Hrvatskog knjižničnog vijeća. U njemu se na 10 stranica detaljno i precizno utvrđuju minimalni uvjeti u pogledu bibliotečke građe, bibliotečkog osoblja, prostora i opreme za obavljanje djelatnosti školskih biblioteka. Pod djelatnošću školske biblioteke navode se neposredna odgojno-obrazovna djelatnost, stručna bibliotečka djelatnost, te kulturna i javna djelatnost. U neposrednu odgojno-obrazovnu djelatnost spadaju, između ostaloga, uvođenje savremenih metoda u razvijanju sposobnosti djelotvornog čitanja, ispitivanje zanimanja učenika za knjigu i razvijanje čitačke sposobnosti učenika. Podsticanje čitanja iz užitka i općenito podsticanje čitanja ili razvijanje čitalačkog ukusa kod učenika nije izrijeком navedeno, kao niti vođenje neke evidencije ili dnevnika zapažanja o individualnom i grupnom radu s učenicima koja bi služila za praćenje njihovoga razvoja, ali moguće je da se ti zadaci podrazumijevaju u okviru navedenih aktivnosti, iako nema konkretnijih opisa i preporuka za njih. U kulturnoj i javnoj djelatnosti školske biblioteke nabrojane su književne i filmske tribine, takmičenja u znanju, književni susreti, predstavljanje knjiga, tematske izložbe, filmske i videoprojkcije.

Analiza sadržaja časopisa „Didaktički putokazi“

„Didaktički putokazi“ je časopis za nastavnu teoriju i praksu, čiji su izdavači Pedagoški zavod i Pedagoški fakultet u Zenici. Izlazi četiri puta godišnje u nakladi od 4.000 primjeraka, koji se distribuiraju u cijeloj Federaciji BiH, a glavni i odgovorni urednici za promatrani period su se mijenjali: 2003. godine bio je F. Begović, 2004. godine bila je H. Ništović, a posljednjih godina tu dužnost obavlja K. Velagić. Nije indeksiran ni u jednoj bazi podataka. Prilozi su na stotinjak stranica A4 formata, podijeljeni u tri tematske cjeline: Nastavna teorija i Nastavna praksa, te Prikazi i Mišljenja. „Didaktički putokazi“ povremeno objavljuju članke o bibliotekama i bibliotekarstvu, koje pišu bibliotekari ili nastavnici. Vrijedno je istaći da je redakcija „Putokaza“ objavila specijalni prilog na tridesetak stranica o školskim bibliotekama uz broj 22 (2001), u okviru kojega je uz prijevod „Manifesta za školsku biblioteku“ objavljeno osam članaka koji govore uglavnom o aktuelnom stanju u bibliotekama kroz primjere iz Zenice i Sarajeva, te jedan članak o bibliotekama budućnosti. Inače, u broju 41 (2006), objavljena je bibliografija radova od prvog broja „Didaktičkih putokaza“ (1995. godine), u kojem je pod temom „Bibliotekarstvo“ ukupno 16 članaka, što je za ovdašnje prilike i prvenstvenu namjenu časopisa impresivan broj koji dokazuje postojanje razumijevanja značaja školskih biblioteka za odgojno-obrazovni proces. Da li su i uolikoj mjeri ovi članci uopće čitani i imaju li odjeka u školskoj i bibliotekarskoj javnosti – drugo je pitanje kojim se ovdje nećemo baviti.

Radi dobivanja relevantnih podataka o našoj temi, izvršen je pregled brojeva koji su objavljeni u periodu od pet godina – od 2002. do 2007. godine, a to su: 28, 29, 30 (2003), 31, 32, 33 (2004), 34, 35, 36, 37 (2005), 38, 39, 40, 41 (2006), 42, 43, 44, 45 (2007), što je ukupno 18 brojeva. Ustanovljeno je da u posljednjih pet godina nije objavljen niti jedan

rad izravno vezan uz temu podsticanja čitanja djece u bibliotekama osnovnih škola, iako ima nekoliko članaka koji govore o važnosti čitanja s različitih aspekata. Međutim, ima primjera da se podsticanje čitanja ne spominje niti tamo gdje bi ga se moglo i trebalo isticati – u člancima o školskoj biblioteci. U broju 29 (2003) u članku pod nazivom „Priprema za čas iz Medijske kulture“⁸ autorice H. Hasanbegović nije navedena odgojna uloga školske biblioteke u podsticanju čitanja i služenja knjigom radi užitka i učenja, iako je za to bilo mjesta. Naime, u okviru nastavne cjeline „Enciklopedije, rječnici, atlasi, leksikoni“ namijenjene učenicima IV. razreda u funkcionalnim i odgojnim zadacima nastavnoga sata autorica navodi sljedeće: osposobljavanje učenika za samostalno korištenje enciklopedija, rječnika, atlasa i leksikona, razvijanje misaonog i kreativnog u navedenim vještinama, razvijanje kritičkog razmišljanja i zaključivanja, te odgojni zadaci: razvijanje smisla za timski rad i rad u grupi, kreativnost i individualnost. Međutim, nedostaje stimuliranje za čitanje sekundarnih izvora radi pronalaženja brze i pouzdane informacije, ali i podsticanje na korištenje bibliotekom u druge svrhe. U članku nedostaje i napomena da sat treba izvoditi u školskoj biblioteci i da ga vodi bibliotekar, što bi bilo značajno za afirmaciju i isticanje značaja školske biblioteke u okviru nastavnog procesa.

U članku pod nazivom „Uloga i značaj biblioteke u osnovnoj školi“ R. Đanešić u broju 41 (2006) navodi da je među prvim zadacima školske biblioteke onaj kojim se „razvija ljubav prema knjizi“, a ukoliko bibliotekar „izvrši svoj zadatak kako treba“, rezultat će biti da učenik „zavoli knjigu i da oformi pravilan odnos prema njoj“. Ovom pristupu nedostaju konkretniji odgovori na pitanja kako i kojim metodama, po kojem planu i kojim programskim sadržajima, te uz koja znanja i vještine bibliotekar može izvoditi taj zadatak. Autorica nudi neke

⁸ Medijska kultura je naziv dijela nastavnog plana i programa iz predmeta maternjeg jezika i književnosti.

moguće oblike rada kao što je „ostvariti prisan odnos između korisnika i bibliotekara“, te uspostavljanje „jednog korektnog odnosa punog povjerenja“, pri čemu bibliotekarski posao „treba oplemeniti raznim drugim aktivnostima i u njih uključiti što veći broj učenika“. Međutim, moguće je reći mnogo više, stručnije i znanstveno utemeljenije o toj temi od ponuđenoga.

Još je jedan članak u kojem se samo spominje podsticanje čitanja – članak I. Kasapović pod nazivom „Informatizacija biblioteka kao uslov za ulazak u Evropu“ u broju 43 (2007). Članak se ne bavi odgojnom ulogom biblioteke, nego se naglasak stavlja na imperativ čitanja radi informiranja u kontekstu savremenog informacijskog društva i novih oblika pismenosti. U navedenom tekstu govori se o podsticanju čitanja i razvijanju ljubavi prema knjizi kao o tradicionalnim zadaćama koje nisu više jedine i prioritetne za savremenu biblioteku, jer „nije više dovoljno voljeti knjigu i biti načitan, nego treba imati znanje i informaciju“. Ovakav pristup takođe se pokazuje kao jednostran i nedovoljan u savremenim okolnostima, jer tradicionalne zadaće biblioteke ne gube svoj značaj uz nove zadaće svih vrsta biblioteka.

Izuzetan je primjer isticanja važnosti čitanja i slobodnog pristupa informacijama u školskim bibliotekama, bez obzira na to da li su one osnovnoškolske ili srednjoškolske, u članku A. Hodžića pod nazivom „Promoviranje intelektualnih sloboda – temeljna bibliotečka funkcija“ u broju 30 (2003). Autor ne govori izravno o podsticanju čitanja djece, niti o strategijama, oblicima ili programima školskih biblioteka u podsticanju čitanja, nego nazivajući školsku biblioteku „radionicom humanosti“ i „centralnom tačkom ukupne aktivnosti škole“, navodi jednu od njenih glavnih zadaća – odgajanje navike u učenika da biblioteka kao riznica znanja postane mjesto na koje će učenici dolaziti „dobrovoljno, nošeni željom i ljubavlju i prelistavati ono što je trenutno

predmet njihovog intreresovanja“. Kao jedan od prvih ciljeva odgoja i obrazovanja koji se „prelamaju u aktivnostima školske biblioteke“ autor navodi „podsticanje djece u sticanju navike i užitka čitanja“, što je u odnosu na navedene izuzetan primjer razumijevanja savremene uloge i zadaće školske biblioteke.

O važnosti čitanja sa drugih aspekata koji nisu direktno vezani uz našu temu govore članci „Čitanje i individualne razlike među učenicima“ D. Krnete, te „Specifičnosti u čitanju kod djece s oštećenim sluhom“ A. Imširagić-Gegić i „Specifičnosti čitanja i pisanja učenika s oštećenjem vida“ Š. Tulumović. Posljednja dva članka pisana su s defektološkog stajališta, a prvi navedeni ističe značaj „faktora čitanja“ za mjerenje individualnih razlika među učenicima.

SWOT analiza biblioteke OŠ „Mak Dizdar“ Zenica i mjere za rješenje problema

Za potpuniju analizu djelovanja biblioteke Osnovne škole „Mak Dizdar“ i projekciju njenog budućeg razvoja, te na osnovi dobivenih rezultata formuliranje nekih prijedloga za njeno uključivanje u savremene trendove, poslužili smo se SWOT analizom. Najprije smo razmotrili opće promjene koje su se dogodile u posljednjih nekoliko godina u lokalnom i globalnom okruženju biblioteke koje utječu na njen rad, te opće promjene unutar škole i školske biblioteke.

Vanjske promjene:

- reforma obrazovanja započeta 2004. godine
- promjene u nastavnim planovima i programima
- razvoj informacijske i komunikacijske tehnologije
- razvoj koncepta cjeloživotnog učenja i informacijske pismenosti.

Unutarnje promjene:

- smanjen broj učenika i odjeljenja
- zastarjela nastavna sredstva i učila
- povećani zahtjevi i potrebe korisnika.

Tablica 2. SWOT analiza biblioteke Osnovne škole „Mak Dizdar“ Zenica

	POZITIVNO (KORISNO)	NEGATIVNO (ŠTETNO)
U N U T A R N J E	<p>Strengths (jake strane, prednosti):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. dobra posjećenost biblioteke 2. solidan početni fond i njegova dobra iskorištenost 3. odgovarajući veliki prostor i dobar smještaj unutar zgrade 4. dobra vidljivost biblioteke u zajednici 5. stručno osposobljen kadar 	<p>Weakness (slabosti, nedostaci):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. dinamika obnove fonda ne prati promjene u nastavnom programu 2. ne postoji priključak na internet 3. ne postoji oprema za pretraživanje izvora niti druga pomagala 4. neautomatizirano poslovanje 5. nedovoljan fond i usluge za nečitače i čitače početnike
V A N J S K O	<p>Opportunities (mogućnosti, prilike):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. veća orijentiranost društva na učenje i obrazovanje 2. škola postiže odlične rezultate u učenju i takmičenjima 3. orijentacija škole prema učenicima i boljim rezultatima 4. povećani i složeniji zahtjevi savremenog nastavnog procesa 	<p>Threats (prepreke, opasnosti):</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. ne postoji budžet za obnovu bibliotečkog fonda 2. neodgovarajući standard za školske biblioteke 3. rascjep ingerencija u stručnom nadzoru, nema savjetodavnog tijela 4. neodgovarajući tretman biblioteke u NPP-u

Iz studije slučaja i SWOT analize mogu se izvesti glavni problemi u radu ove školske biblioteke:

1. neodgovarajući tretman školske biblioteke i bibliotekara u važećim zakonsko-pravnim propisima za obrazovanje, nastavnom planu i programu, stručnim časopisima, te godišnjem programu škole

2. zastarjeli standard za školske biblioteke
3. nepostojanje namjenskih sredstava za obnovu bibliotečke zbirke
4. nedovoljna opremljenost biblioteke raznovrsnom građom i savremenim pomagalicama
5. dinamika obnove bibliotečke zbirke ne prati promjene u nastavnom procesu
6. rascjep u reguliranju stručnog nadzora nad radom školske biblioteke između pedagoškog zavoda i matične službe općinske biblioteke
7. nema stručne udruge školskih bibliotekara
8. nedovoljna zbirka i usluge za čitače početnike.

Svi naznačeni nedostaci i teškoće uzrok su nezastupljenosti programa biblioteke u podsticanju čitanja učenika nižih razreda.

Iz dobivenih rezultata istraživanja moguće je izraditi konkretniji plan za rješavanje nekih glavnih problema:

1. osmišljavanje i izrada internih dokumenta školske biblioteke kojima se uređuju odnosi s korisnicima i aktivnosti biblioteke, kao što su misija i vizija, pravilnici i smjernice
2. ispitivanje zadovoljstva korisnika postojećom građom i uslugama biblioteke
3. ispitivanje potreba i zahtjeva korisnika i nastavnog procesa
4. objavljivanje rezultata upravi i nastavničkom vijeću, njihovo razmatranje i donošenje odluka
5. senzibiliziranje uže i šire zajednice za stvaranje klime promjena
6. razrada finansijskog plana i stvaranje budžeta za obnovu bibliotečkog fonda
7. udruživanje snaga sa drugim bibliotekama i bibliotekarima
8. planiranje stalne pozitivne prisutnosti biblioteke u zbivanjima u užoj i široj zajednici organizacijom raznih aktivnosti (takođe

- prisutnost i na web-stranici škole)
9. angažiranje medija kao podrške u promjenama
 10. uvođenje promjena
 11. redovito izvještavanje o promjenama i vrednovanje rezultata
 12. djelovanje na osnovi rezultata.

Školska biblioteka Osnovne škole „Mak Dizdar“ u Zenici ima značajne prednosti i mogućnosti za razvoj u odnosu na ostale osnovnoškolske biblioteke koje ipak nisu dovoljno iskorištene. Definiranjem ciljeva i plana provedbe, u narednih nekoliko godina moguće je stvoriti povoljniju poziciju ove biblioteke i odgovoriti savremenim zahtjevima obrazovanja, nastavnog procesa i korisnika. To je također i njena dužnost i obaveza prema međunarodnim dokumentima, smjernicama i preporukama.

Zaključno razmatranje

Osim uobičajenih aktivnosti koje obuhvataju posudbu lektire, pružanja pomoći pri izboru naslova za „slobodno čitanje“ i pomoći pri služenju referentnom zbirkom, biblioteka Osnovne škole „Mak Dizdar“ u Zenici ne realizira poseban program podsticanja čitanja. To je jedan od nalaza analize slučaja. Kako je utvrđeno nakon analize sadržaja, jedan od razloga za to je što u Pedagoškom i u Standardu za školske biblioteke nije posvećena potrebna pažnja detaljnijem opisu djelatnosti i zadaća školske biblioteke i bibliotekara, niti opisu njene neposredne odgojno-obrazovne djelatnosti, kako bi bibliotekari tačno znali što se pod tim podrazumijeva i šta se od njih očekuje. Ostali mogući uzroci dobiveni su analizom sadržaja Godišnjeg plana i programa rada škole, te sadržaja nastavnih planova i programa, kao i kantonalnog Zakona o osnovnoj školi i Pedagoških standarda za osnovnu školu. Analiziran je i sadržaj za period od posljednjih pet godina časopisa za nastavnu teoriju i praksu „Didaktički putokazi“, te utvrđena nedovoljna zastupljenost

ove teme. Bilo je potrebno provesti analizu tih dokumenata radi stvaranja potpunijeg uvida u stanje i razumijevanja položaja školskih biblioteka u osnovnim školama Zeničko-dobojskog kantona iz kojeg proizlaze njihove obaveze ali i realne mogućnosti za provedbu odgojno-obrazovnih zadaća, među kojima i podsticanja čitanja. Nakon toga izrađena je SWOT analiza i na osnovi dobivenih rezultata predložena su rješenja za njen djelotvorniji rad.

Studijom ovoga tipičnog slučaja dokazana je glavna hipoteza da se u školskim bibliotekama osnovnih škola Zeničko-dobojskog kantona ne provode posebni programi podsticanja čitanja namijenjeni učenicima nižih razreda. Primijenjenom metodologijom istražen je postavljeni problem i ispunjeni ciljevi i zadaće istraživanja. Napravljen je prikaz stanja u školskim bibliotekama, te ustanovljeno kakav je njihov tretman kao i njihove uloge u podsticanju čitanja kod djece u dobi do 10 godina. I ostale hipoteze istraživanja dokazane su kroz analizu slučaja. Naime, utvrđeno je da je uzrok nezastupljenosti programa podsticanja čitanja u neodgovarajućem tretmanu ove važne zadaće školskih biblioteka, ali i njih samih u važećim kantonalnim i državnim zakonsko-pravnim propisima i časopisima iz obrazovanja. Školske biblioteke ispunjavaju tradicionalne zadaće u radu s djecom starijeg uzrasta, a sustavni rad na razvoju vještine i sklonosti čitanju nije prepoznat kao jedna od njenih glavnih savremenih zadaća. Takođe, osiguravanju prava djeci na stjecanje vještina i navika čitanja kao korisnicima usluga u bibliotekama osnovnih škola Zeničko-dobojskog kantona nije posvećena odgovarajuća pažnja koja im se pridaje u novijoj znanstveno-stručnoj literaturi u skladu s potrebama savremenog društva. Ovi rezultati istraživanja i spoznaje iznesene u teorijskom dijelu rada poslužit će za izradu modela ukupnog rada biblioteka i bibliotekara povezanog sa postavljenom temom.

MODEL RADA NA PODSTICANJU DJECE NA ČITANJE

Da bi bibliotekari i ostali stručnjaci mogli ispunjavati svoje zadaće podsticanja čitanja na primjeren način s ciljem poboljšanja kvaliteta rada i u skladu sa zahtjevima savremenog doba, nužno je da se ispune sljedeći preduslovi:

1. odgovarajući zakonsko-pravni okvir (zakoni, propisi, standardi, nastavni programi, školski kurikulumi, strategije razvoja pismenosti, reforme obrazovanja i sl.) za rad biblioteka i bibliotečkih djelatnika
2. automatizacija poslovanja, informatizacija biblioteka, stvaranje jedinstvenog bibliotečko-informacionog sistema
3. aktivan rad stručnih tijela bibliotekara i objavljivanje stručnih radova
4. primjerena edukacija bibliotekara
5. ispunjavanje prava, potreba i zahtjeva djece prilagođavanjem bibliotečkih zbirki, prostora, opreme i usluga
6. senzibiliziranje i animiranje uže i šire zajednice u području značaja čitanja, te uloge biblioteke u tome, saradnja sa stručnjacima, kao i edukacija pojedinih posebnih grupa
7. izrada i provedba stalnih bibliotečkih programa i projekata podsticanja čitanja
8. uključivanje tih programa u školske i vrtičke kurikulume, te njihova evaluacija
9. formiranje odgovarajućih institucija i udruženja koja promiču čitanje, bave se dječjom knjigom i čitanjem kod djece
10. osiguravanje stalne pozitivne prisutnosti biblioteke i usluga za djecu u medijima i na mrežnim stranicama prilagođenim djeci, sudjelovanjem i organiziranjem odgovarajućih aktivnosti koje

uključuju saradnju i interakciju na relaciji biblioteka-djeca-porodica-zajednica (vrtić, škola).

Narodne i školske biblioteke svoj rad mogu poboljšati uz sljedeće korake:

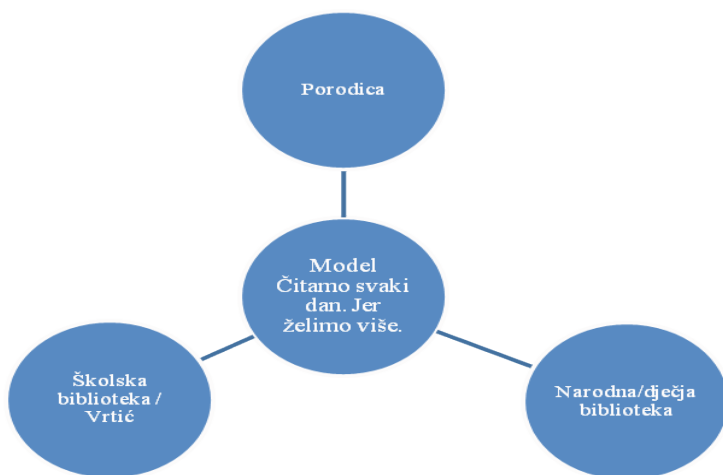
1. izrada strategije razvoja i operativnih planova
2. izrada misije i vizije kojima se izražavaju temeljne vrijednosti institucije
3. izrada smjernica za izgradnju zbirke
4. izrada godišnjih planova, programa i izvještaja
5. izrada pravilnika i ostalih internih dokumenata kojima se regulišu odnosi s korisnicima
6. formiranje odgovarajućih internih stručnih tijela
7. izrada analiza korisnika i SWOT (ili PEST) analiza
8. evaluacija službi i usluga
9. izrada projekata i prikupljanje sredstava (*fundraising*)
10. marketing i promocija postojećih zbirki i usluga
11. saradnja s javnošću i drugim ustanovama i stručnjacima

Na osnovi dosadašnjih spoznaja i analize prakse, za potrebe kontinuiranog i sustavnog rada na podsticanju čitanja djece od najranije dobi, izradili smo Model „Čitamo svaki dan. Jer želimo više.“, koji se sastoji se od tri dijela, za svakog od učesnika-partnera u procesu (slika 1):

- Narodna/dječja biblioteka (Tablica 3);
- Školska biblioteka / Vrtić (Tablica 4) i
- Porodica (Tablica 5).

Za odnose među njima ključna je poveznica SARADNJA koja je neophodna u realizaciji modela, a nju treba inicirati, osmišljavati i razvijati BIBLIOTEKAR odnosno biblioteka. Svaki od njih podijeljen

je na dva dijela: stalne aktivnosti i povremene aktivnosti. Cilj modela jeste razraditi osnovne postavke cjelovitog koncepta podsticanja čitanja djece u institucionalnim i izvaninstitucionalnim uslovima. Aktivnosti se ne mogu strogo razdvojiti na stalne i povremene, ali je to ovdje uslovno učinjeno. Važno je da one budu unaprijed osmišljene i planirane. Kreatori i realizatori modela mogu biti psiholozi, pedagozi, odgajatelji, roditelji, učitelji, bibliotekari i drugi zainteresirani. Naziv modela u skladu je s imperativom savremenog društva da se nastoji ne samo učestvovati nego željeti više u nekoj aktivnosti, a usmjeravanje aktivnosti prema određenom cilju i rezultatima u skladu je i s dječjom prirodom.

Slika 1. Prikaz faktora modela

Tablica 3. Narodna/dječja biblioteka

STALNE AKTIVNOSTI	POVREMENE AKTIVNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja odgovarajućih zbirki za djecu uz sudjelovanje djece pri izboru građe, osiguravanje i uređivanje odgovarajućeg prostora i opreme • Planiranje i realizacija bibliotečkih programa za svakodnevni grupni i individualni rad s djecom i roditeljima na podsticanju čitanja i pismenosti • Stručna pomoć pri izboru građe za djecu, roditelje, odgajatelje; vođenje zabilježki o napredovanju i teškoćama u čitanju, savjetodavni rad • Osmišljavanje i održavanje mrežnog mjesta biblioteke sa sadržajima za djecu (sučelje prilagođeno djeci) • Saradnja sa školskim bibliotekarima na pripremi i realizaciji školskog kurikulumu vezanog uz čitanje i pismenost • Saradnja sa vrtićima i odgajateljima na pripremi i realizaciji vrtićkih kurikulumu vezanih uz čitanje i pismenost • Saradnja sa roditeljima i članovima porodice u pripremi i realizaciji programa čitanja i razvijanja porodične pismenosti • Saradnja sa stručnjacima raznih profila na pripremi i realizaciji programa predavanja i radionica za djecu i roditelje • Saradnja sa ostalim kulturnim ustanovama i lokalnom zajednicom na realiziranju lokalnih programa podsticanja pismenosti i čitanja 	<ul style="list-style-type: none"> • Čitalačke radionice i pričaonice koje podrazumijevaju stručni i osmišljen rad, primjerene pedagoške metode i evaluaciju • Igraonice i igroteke za djecu, roditelje, odgajatelje • Obilježavanje datuma značajnih za djecu priredbama u biblioteci • Osobe iz javnog života čitaju djeci svoje omiljene knjige i priče • U saradnji s pozorištem i roditeljima dramatiziranje jednostavnih tekstova • Video-projekcije filmova za djecu koji su adaptacija dječjih knjiga ili dr. primjereni filmovi • Predavanja za djecu starijeg uzrasta (7-10 god.) i roditelje na teme iz svakodnevnog života (polazak u školu i problemi prilagodbe, godišnja doba, životinje i sl.) • Satovi lektire za djecu starijeg uzrasta (7-10 god.) • Kvizovi znanja i druga takmičenja povezana sa ovladavanje vještinom čitanja • Tematski susreti povodom izlaska iz štampe najnovije dječje knjige s omiljenim junacima • Promocija dječjih knjiga • Lutkarske predstave • Likovne radionice i izložbe dječjih radova • Muzičke priredbe • Klubovi za rasprave i razgovore o knjigama

Tablica 4. Školska biblioteka / Vrtić

STALNE AKTIVNOSTI	POVREMENE AKTIVNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja odgovarajuće zbirke za djecu nečitače i početnike u čitanju, osiguravanje i uređivanje odgovarajućeg prostora i opreme • Osmišljavanje, planiranje i realizacija školskog/vrtićkog kurikulumu vezanog uz podsticanje čitanja i razvijanje pismenosti • Promocija programa čitanja • Stručna pomoć pri izboru građe za djecu, roditelje, nastavnike; vođenje zabilježki o napredovanju i teškoćama u čitanju i planiranje daljih aktivnosti • Osmišljavanje i održavanje mrežnog mjesta škole/vrtića na kojemu je poveznica na biblioteku sa sadržajima za djecu (sučelje prilagođeno djeci) • Saradnja sa dječjim bibliotekarima na pripremi i realizaciji školskog/vrtićkog kurikulumu vezanog uz čitanje i pismenost • Sustavan odgojni grupni i individualni rad, vođenje zabilježki o napredovanju u čitanju, praćenje i planiranje daljih aktivnosti, evaluacija • Saradnja sa roditeljima i članovima porodice u pripremi i realizaciji programa podsticanja čitanja i razvijanja porodične pismenosti • Saradnja sa stručnjacima raznih profila na pripremi i realizaciji programa, predavanja i radionica za djecu • Saradnja sa ostalim kulturnim ustanovama i lokalnom zajednicom na realiziranju lokalnih programa podsticanja pismenosti i čitanja 	<ul style="list-style-type: none"> • Čitalačke radionice i pričaonice koje podrazumijevaju stručni i osmišljen rad, primjerene pedagoške metode i evaluaciju • Obilježavanje datuma značajnih za djecu povezanih s knjigama i čitanjem • Osobe iz javnog života čitaju djeci svoje omiljene knjige i priče • Video-projekcije filmova za djecu koji su adaptacija dječjih knjiga i priča ili drugih primjerenih filmova • Razgovori o knjigama i dramatizacija tekstova u okviru klubova čitalaca • Satovi lektire za djecu starijeg uzrasta • Predavanja za djecu na teme iz svakodnevnog života (polazak u školu i problemi prilagodbe, godišnja doba, životinje i sl.) • Kvizovi znanja i druga natjecanja povezana sa ovladavanjem vještinom čitanja • Promocija dječjih knjiga • Svečane dodjele knjiga najboljim čitaocima • Posjeta dječjih pisaca i drugih zanimljivih ličnosti i razgovor s djecom • Likovne radionice i izložbe dječjih radova • Takmičenja u igranju raznih društvenih igara • Izbor najdraže i najčitanije knjige iz biblioteke • Radionice za roditelje o pomoći djeci u podsticanju čitanja i učenju • Posjete dječjoj biblioteci • Igraonice i igroteke za djecu

Tablica 5. Porodica

STALNE AKTIVNOSTI	POVREMENE AKTIVNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> • Izgradnja odgovarajuće kućne zbirke za djecu i uređivanje odgovarajućeg prostora za čitanje • Učlanjenje u biblioteku i često posjećivanje i posudba građe za odrasle i djecu, saradnja s bibliotekom • Svakodnevno dijaloško čitanje djetetu i pričanje priča u odgovarajućem terminu (prije spavanja ili neko drugo vrijeme za odmor i druženje) • Razvoj porodične pismenosti - roditelji i ostali članovi porodice svakodnevno i sami čitaju dnevnu štampu, knjige ili internetske izvore, bilježe obavijesti i komentiraju • Izgradnja odgovarajuće referentne kućne zbirke s rječnicima, enciklopedijama, priručnicima, atlasima itd. • Praćenje razvoja djeteta u čitanju, uočavanje nedostataka i poteškoća i njihovo otklanjanje uz pomoć bibliotekara i drugih stručnjaka • Uključivanje djeteta u porodične aktivnosti čitanja, razumijevanja obavijesti i prenošenja poruka • Podsticanje djeteta na obogaćivanje vlastitog iskustva, otkrivanje novih stvari i rješavanje problema kroz sudjelovanje u igri • Saradnja sa školskim bibliotekarima/odgajateljima na pripremi i realizaciji školskog/vrtičkog kurikulumu vezanog uz čitanje i pismenost • Saradnja sa dječjim bibliotekarima na pripremi i realizaciji školskog kurikulumu vezanog uz čitanje i pismenost • Saradnja sa ostalim kulturnim ustanovama i lokalnom zajednicom na realiziranju lokalnih programa podsticanja pismenosti i čitanja • Saradnja sa drugim porodicama i roditeljima 	<ul style="list-style-type: none"> • Zajedničke posjete narodnoj i školskoj biblioteci radi posudbe, druženja i prisustva priredbama • Učešće u aktivnostima narodne i školske biblioteke koje su vezane uz čitanje • Zajedničke posjete knjižarama i sajmovima knjiga i kupovanje knjiga po izboru djeteta • Zajedničke posjete igraonicama i pričaonicama i druženje s drugom djecom i porodicama • Zajedničke posjete predavanjima i edukacijama o porodičnoj pismenosti • Zajedničko sudjelovanje u lokalnim programima podsticanja čitanja i pismenosti • Sudjelovanje u radionicama za roditelje o pomoći djeci u podsticanju čitanja i učenju

Realizacija samog programa podsticanja čitanja treba da se odvija kroskurikularno, u okviru više različitih tematskih cjelina, predmeta i ustanova, sudjelovanjem više faktora, pa je teško uskladiti zadaće i sadržaje te izgraditi jedan uravnotežen program, ali bi zajednička jezgra svih dijelova programa (biblioteka, škola, vrtića) podsticanja čitanja okvirno trebala biti koncipirana tako da sadrži sljedeća poglavlja:

PROGRAM PODSTICANJA ČITANJA ZA DJECU NEČITAČE I POČETNIKE

1. UVOD (OSNOVNE POSTAVKE)
2. CILJEVI
3. ZADACI (ODGOJNI, OBRAZOVNI, FUNKCIONALNI)
4. PROGRAMSKI SADRŽAJI
5. METODE I OBLICI RADA
6. KOMPETENCIJE
7. CILJANA SKUPINA
8. UPUTE ZA REALIZACIJU I PREPORUČENA LITERATURA
9. MATERIJALNI USLOVI (PROSTOR, OPREMA, ZBIRKE, FINANSIRANJE))
10. OPERATIVNI PLANOWI I PROGRAMI
11. TESTOVI (INTELIGENCIJE, SPREMNOSTI ZA ČITANJE, TESTOVI PROVJERE USPJEŠNOSTI U ČITANJU)
12. OBRASCI ZA VOĐENJE DOKUMENTACIJE

Realizacija Modela „Čitamo svaki dan. Jer želimo više.“ treba imati sljedeću strukturu, odnosno, korake koji se ciklično ponavljaju (slika 2):

1. Istraživanje potreba i interesa
2. Programiranje sadržaja
3. Planiranje aktivnosti
4. Organizacija i realizacija
5. Informiranje
6. Praćenje rezultata
7. Vrednovanje rezultata
8. Primjena novih spoznaja i iskustava

Slika 2. Prikaz koraka u realizaciji modela

Programski sadržaji za školske i narodne biblioteke, te vrtiće i porodicu obuhvataju odgovarajuće tematske cjeline koje bi trebali izrađivati timovi stručnjaka, a realiziraju se prema ponuđenim dijelovima. Neki od sadržaja mogu biti sljedeći:

- vježbe promatranja i zapažanja bitnih pojedinosti u okruženju
- razvijanje govornih i auditivnih sposobnosti
- aktivnosti i igre za razvijanje predčitačkih vještina
- aktivnosti i igre za razvijanje čitačkih vještina
- identifikacija objekata i njihovo razvrstavanje u kategorije
- zapažanje uzročno-posljedičnih veza među stvarima i pojavama
- razvijanje motivacije za učenje i čitanje
- proučavanje različitih izvora znanja i informacija
- služenje različitim medijima
- posjete i upoznavanje uloge i funkcije kulturnih ustanova
- pričanje i prepričavanje događaja i doživljaja iz ličnog života i na osnovu predloška
- zapažanje osnovnih emocionalnih stanja kod druge djece i osoba
- uočavanje važnijih cjelina u slikovnici, priči i govoru
- razumijevanje i uočavanje smisla slušanog i pročitanog
- navikavanje djece da se svakodnevno služe slikovnicama i knjigama, da ih pronalaze, čuvaju i pospremaju
- zapažanje i komentiranje situacija i postupaka
- izražavanje emocija i zapažanja

Model je moguće još razraditi i konkretizirati u skladu sa spoznajama navedenim u teorijskom dijelu rada, te drugim znanstvenim i stručnim spoznajama i empirijskim rezultatima. On nije nepromjenjiv, nego je otvoren za mijenjanje, dopunjavanje i kombiniranje s drugim modelima, kao i za primjenu u realnim okolnostima u cjelosti ili pojedinih dijelova, prema potrebi i mogućnostima. Ponuđeni može poslužiti

kao inspiracija i podsticaj bibliotekarima, odgajateljima i roditeljima da i sami istražuju, formuliraju, izgrade i primjenjuju vlastiti model u skladu sa svojim potrebama.

ZAKLJUČAK

Posljednjih godina ističe se potreba ispunjavanja prava djeteta na stjecanje vještina i navika potrebnih za informacijsku pismenost, cjeloživotno učenje, kulturu, zabavu i lični razvoj. Glavna odgovornost za početni razvoj vještine čitanja i stava prema čitanju prelazi sa učitelja, za kojega se ranije smatralo da je najodgovorniji za poduku iz čitanja, na porodicu i odgojne institucije, a mijenjaju se i bibliotečke usluge u kojima se ukida donja dobna granica korisnika i osmišljavaju posebni programi koji uključuju porodice i bebe. Iako je još daleko do formalne nastave učenja čitanja i pisanja, s podsticanjem i podukom treba početi od najranije dobi. Dijete ne uči novu radnju odjednom nego postepeno, a učenje brže napreduje što je veće zadovoljstvo što ga dijete postiže naučenom radnjom. Na stjecanje vještina i navika mnogo utječe i stimuliranje, a poznato je da su pohvala, priznanje i nagrada najbolji podsticaj na vježbu kod djece. Podsticanje čitanja vezano je uz savlađivanje prepreka i dugotrajno navikavanje na ulaganje napora, odnosno uz jačanje volje i samopouzdanja. Međutim, uspjeh u učenju ne ovisi od bilo kakvog podsticaja, nego od podsticaja koji odgovara dobi i psihološkoj strukturi ličnosti djeteta. Stoga podsticanje ne smije biti kampanjski posao, nego studiozan i sistematičan rad.

Motivacija je *condicio sine qua non* svakog učenja, pa tako i čitanja. Psiholozi ističu da dijete mora biti motivirano da bi učilo, da se u učenju bolje napreduje ako je subjekt motiviran, te da je problem motivacije centralni. Kada se ima u vidu da su ciljevi podsticanja čitanja da čitačka vještina postane navika čitanja, odnosno da se razvije unutarnja potreba

i interes za čitanje, da se razvijaju efikasne strategije čitanja s ciljem sve boljeg razumijevanja, kritičkog prosuđivanja i estetskog uživanja, onda se nameće kao nužno stručno pedagoško vođenje. Psiholozi motivacije preporučuju da kada se njeguju interesi treba djelovati tako da se ugodna emocionalna iskustva vezuju uz nastavne sadržaje, methodske postupke i slobodne aktivnosti. Interesi se trebaju početi njegovati od najranije dobi, a intelektualni interesi mogu se razvijati samo postepenim i upornim radom odgajatelja, učitelja i roditelja. Budući da je čitanje proizvod tri faktora: različitih djetetovih sposobnosti i specifičnih vještina, zanimljivosti i atraktivnosti materijala za čitanje, te metoda podsticanja i podučavanja, može se pretpostaviti da se među njima kriju i razlozi zaostajanja u čitanju i odbojnosti prema čitanju. Međutim, sigurno je da načini podsticanja i metode podučavanja, te drugi stimulansi iz okoline igraju veliku ulogu u stavu prema čitanju i uspjehu u čitanju jer dijete počinje graditi svoj stav prema čitanju prije nego što počne samostalno čitati, a njegov afinitet ovisi najčešće o stavu roditelja i podsticajima iz okoline.

Malo dijete ne može stvarati slike i predodžbe u svijesti jer se sposobnost zamišljanja situacija razvija kod većine djece tek između osme i devete godine života, pa mu je potrebno da se pomaže svim raspoloživim sredstvima da bi shvatilo smisao teksta. Stoga je od velikog značaja izgled i sadržaj prvih tekstova za čitanje koje bi trebalo pažljivo birati prema strogim estetskim i sadržajnim kriterijima. Radi izgradnje bogatog predodžbenog života potrebno je osigurati djetetu što više neposrednog iskustva sa stvarima i bićima, upozoravajući ga na njihova svojstva, jer će se bez takvog osjetilnog iskustva dijete oslanjati samo na vizualnu pojavnost i njegov će doživljaj biti siromašan. Za dijete je igra osnovni i najbitniji oblik njegova života i aktivnosti uz pomoć koje ono komunicira s okolinom i prilagođava je svojim potrebama. Igra koja ima svrhu učenja čitanja i razvijanja navike čitanja treba biti

stručno planirana, vođena i usmjeravana ka određenom cilju, ali tako da ne izgubi svojstva spontanosti i zabave. Ona mora biti prilagođena djetetovim aktuelnim potrebama i interesima, njegovoj životnoj dobi i razvojnom stupnju, usklađena s mogućnostima, ciljevima i potrebama kulturne sredine u kojoj se odvija. Bit podučavanja i učenja kroz igru je povezivanje znanja sa životom, što je jedan od najvažnijih zahtjeva u razvijanju i vođenju interesa za učenjem. Podsticanje djeteta na čitanje vezano je uz razvoj njegovih spoznajnih sposobnosti odnosno podsticanje na promatranje, slušanje, doživljavanje predmeta i pojava u prirodi, umjetnosti i životu, opažanje, razmišljanje, maštanje, sanjarenje, kritičko prosuđivanje i raspravljanje o doživljenom.

Temeljne životne navike djetete stječe od svoje najranije dobi u krugu porodice. Neki savremeni psiholozi tvrde da ono najvažnije djeca dobivaju od svojih roditelja tokom prve tri do četiri godine života. Naravno, sredina u kojoj se djetete razvija i raste podrazumijeva i ostala mjesta gdje ono boravi, uključujući i druge osobe koje dolaze u kontakt s njime. To su: predškolske ustanove (vrtići, domovi za nezbrinutu djecu, i dr.), šira porodica, rođaci i prijatelji, škola, ali i biblioteke. Roditelji, odgajatelji i ostali odgovorni su za stvaranje kvalitetne i podsticajne okoline za razvoj vještine čitanja u djeteta, o čemu ovisi njegova uspješnost u početnom čitanju, njegova vještina čitanja u odrasloj dobi, te konačno i to koliko će mu čitanje tokom cijeloga života biti izvor znanja i užitka. Značajno je da oni sami djetetu daju primjer korištenja i odašiljanja pisanih obavijesti, uživanja u pričama i zanimljivostima o kojima čitaju, organizirajući čitačko ozračje i svakodnevno čitajući djetetu i s djetetom. Posljednjih godina promijenjena je uloga predškolskih ustanova i dječjih vrtića u odgoju djeteta, te oni dobivaju drugu dimenziju od ranije uglavnom zaštitno-socijalne funkcije. Fokus se prenosi sa programskih sadržaja koje treba realizirati radi pripreme za školu na djetete, njegove specifične potrebe,

individualne interese i aktuelne želje, a planiranje aktivnosti ima samo orijentacijski karakter. Tradicionalna uloga odgajatelja mijenja se u smislu da on postaje voditelj i pomagač u igri, učenju i razvoju djeteta, uz pomoć programskih sadržaja koji su samo sredstvo za postizanje određenih ciljeva, a glavni oblik i metoda aktivnosti je igra, kojom se najpotpunije realiziraju odgojni sadržaji.

Izravan rad s djecom i roditeljima, njihovo informiranje i educiranje u pogledu važnosti čitanja u porodici, savjetodavna uloga, pomoć i podrška roditeljima i odgajateljima, trebali bi biti imperativ u radu savremenih dječjih bibliotekara. Zadnjih desetljeća dodatno je promijenjena uloga narodnih biblioteka prepoznavanjem mladih i djece kao posebnih korisničkih skupina i objavljivanjem smjernica za bibliotečke usluge za ove skupine. Dječje biblioteke namijenjene su ne samo djeci predškolske i školske dobi i njihovim roditeljima, odgajateljima i učiteljima, nego i bebama i maloj djeci, kao i njihovim roditeljima i drugim članovima porodice. U dječjem bibliotekarstvu u skladu s tim dogodile su se brojne promjene koje se ogledaju u drukčijem pristupu korisnicima, promjenama u građi i opremi, programima i aktivnostima za djecu, te kompetencijama koje bibliotekari koji rade s djecom trebaju posjedovati. Školska biblioteka u savremenoj školi važno je mjesto na kojem se podstiče čitanje i stvara trajna navika i potreba za čitanjem. Prema IFLA/UNESCO „Smjericama za školske biblioteke“ iz 2005. godine, među dužnostima školskog bibliotekara su promocija programa čitanja i podsticanje čitanja kao kulturna funkcija školske biblioteke, a bibliotekar treba biti partner u učenju i djelovati tako da savjetuje, a ne da podučava u tradicionalnom smislu. U „Manifestu za školske biblioteke“, koji je objavljen 2000. godine, među temeljnim se zadaćama školske biblioteke navodi podsticanje trajnih čitalačkih navika i uživanja u čitanju i učenju. Naglašava se važnost međusobne saradnje u pružanju usluga i korištenju resursa između školske i dječje

biblioteke. „Smjernice za bibliotečke usluge za djecu“ ističu da su škole važni partneri, da školska biblioteka podupire obrazovni proces, a da je dječja usmjerena na samoobrazovanje i čitanje iz razonode.

Podsticanje čitanja i razvoj „potpune pismenosti“ trebalo biti važan dio kurikuluma namijenjenih svim dobnim skupinama i svim razinama odgojno-obrazovnog procesa, od vrtićkih do visokoškolskih, a u tom poslu značajna je uloga biblioteka i bibliotekara, kao i međusobna saradnja svih faktora koji učestvuju u tom procesu. Posljednjih desetljeća razvijaju se slobodniji oblici i metode rada s djecom, koji su orijentirani na aktivniju ulogu djeteta i izražavanje njegovih interesa i sklonosti, te se u skladu s tim preporučuju interaktivne, participativne i saradničke metode, te radionički tip rada. Rezultat toga je veće bogatstvo i raznovrsnost programa za djecu. Bibliotekar ima ne samo posredničko-saradničku, nego i dugoročno važnu ulogu u pomaganju korisnicima da postanu samostalni u čitanju i stjecanju znanja, posebno kada su u pitanju mlađi korisnici. Da bi prenosili znanje, podučavali i instruirali druge, bibliotekari moraju biti educirani o savremenim metodama podučavanja i odgoja u okviru programa bibliotečkih studija ili putem seminara i treninga. Međutim, i pored svega, istina je da nikakvo stručno znanje i sposobnosti ne mogu nadomjestiti nedostatak ljubavi prema bibliotečkom poslu, ustrajnosti u poslu odgajatelja i nedostatak emocionalne topline prema djeci tamo gdje toga nema, jer učinkovito djelovanje rezultat je tog „čarobnoga“ spoja.

U okviru istraživanja zastupljenosti programa podsticanja čitanja namijenjenih djeci u dobi od 3 do 10 godina u narodnim i školskim bibliotekama Zeničko-dobojskog kantona primijenili smo kombinaciju metode studije slučaja, analize sadržaja i SWOT analize. Napravili smo presjek stanja kroz „pisane“ dokumente, odnosno ono što je deklarativno utvrđeno i normirano, te primjere iz prakse, odnosno ono

što se doista provodi u praksi.

Ciljevi našega istraživanja bili su da se utvrdi da li i kojim programima i oblicima rada narodne biblioteke realiziraju podsticanje čitanja djece u dobi od 3 do 10 godina, da se utvrdi da li i na koji način osnovnoškolske biblioteke realiziraju programe podsticanja čitanja namijenjene učenicima nižih razreda, te da se utvrdi stanje i markiraju moguće uzroci nezastupljenosti ovih programa pa na osnovi dobivenih rezultata da se predlože mjere za rješavanje nekih problema u konkretnim primjerima i općenito poboljšanje stanja.

Zadaci istraživanja bili su da se ustanovi da li i na koji način biblioteke ispunjavaju svoje zadaće u podsticanju čitanja kod djece i koji su najveći problemi u radu biblioteka povezani s time, te da se ustanovi da li su zastupljeni, u kojem obliku i kakvi su programi podsticanja čitanja za djecu od 3 do 10 godina, odnosno nižih razreda, u osnovnoškolskim i dječjim bibliotekama Zeničko-dobojskog kantona, pa ako su zastupljeni, koji su najveći problemi i nedostaci u njihovoj realizaciji, a ako ne da se ustanove mogući uzroci tome.

U istraživanju smo krenuli od glavne hipoteze:

- u narodnim bibliotekama i bibliotekama osnovnih škola u Zeničko-dobojskom kantonu ne realiziraju se posebni programi za podsticanje čitanja namijenjene djeci u dobi od 3 do 10 godina, odnosno za nečitače i početnike.

Sljedeće hipoteze su s glavnom uzročno-posljedično povezane:

- Nije odgovarajući tretman ove važne zadaće biblioteka, ali ni samih biblioteka i bibliotečke djelatnosti, u važećim zakonima, standardima, nastavnim planovima i programima te stručnim časopisima.

- Biblioteke ispunjavaju uglavnom svoje tradicionalne zadaće u radu s djecom starijeg uzrasta koja su ovladala vještinom čitanja, a rad na ranom razvoju vještine i sklonosti čitanju djece nije prepoznat kao jedan od glavnih zadataka savremene biblioteke.
- Osiguravanju prava djeci na stjecanje vještina i navika čitanja kao korisnicima usluga u narodnim bibliotekama i bibliotekama osnovnih škola Zeničko-dobojskog kantona nije posvećena odgovarajuća pažnja koja im se pridaje u novijoj znanstveno-stručnoj literaturi u skladu s potrebama savremenog informacijskog društva.

Kroz naše studije slučaja prikazali smo:

- jedan tipičan slučaj koji je reprezentativan za sve ostale školske biblioteke kakav je biblioteka Osnovne škole „Mak Dizdar“ u Zenici, i
- jedan zanimljiv slučaj, koji na prvi pogled predstavlja odstupanje od uobičajenog, kakav je Javna ustanova Opća biblioteka u Zenici, ali koji ipak ostaje u okvirima tipičnog za narodne biblioteke.

U Studiji slučaja I. dati su najvažniji podaci o JU „Opća biblioteka“ Zenica, njenoj organizaciji, zbirkama, korisnicima i uslugama, te naznačeni neki od većih problema u njenom radu i nedostaci povezani s podsticanjem čitanja kod djece u dobi od 3 do 10 godina. Opisane su značajnije aktivnosti i usluge za djecu, načini njihova izvođenja, te građa i prostori u kojima se realiziraju. Analiziran je sadržaj važećih zakona i standarda vezanih uz narodne biblioteke radi stvaranja potpunije slike o stupnju razvoja narodnoga bibliotekarstva u Zeničko-dobojskom kantonu, te radi boljeg razumijevanja položaja i zadataka promatrane narodne biblioteke, iz kojih proizlaze njene obaveze i realne mogućnosti da ispunjava odgojno-obrazovne zadaće kao što je podsticanje čitanja. U državnom i kantonalnom zakonu o bibliotечноj djelatnosti, kao i

u standardu za narodne biblioteke, nije detaljnije opisana djelatnost i zadaća biblioteka i bibliotekara u tome, niti uopće njena neposredna odgojno-obrazovna uloga. Analiziran je sadržaj časopisa „Bosniaca“, izdanja u posljednjih pet godina, i ustanovljeno da u njemu nisu tretirane ove teme. Radi analize djelovanja „Opće biblioteke“ u Zenici i projekcije njenog budućeg razvoja u skladu sa složenijom ulogom biblioteke u savremenom društvu, te u vezi s našom temom, izrađena je SWOT analiza biblioteke, naznačeni glavni problemi i nedostaci, te na osnovi dobivenih rezultata predložena moguća rješenja za poboljšanje općeg položaja biblioteke i njen djelotvorniji rad.

Osim uobičajenih aktivnosti koje obuhvataju posudbu lektire, pružanja pomoći pri izboru naslova za „slobodno čitanje“ i pomoći pri služenju referentnom zbirkom, biblioteka Osnovne škole “Mak Dizdar” u Zenici ne realizira program podsticanja čitanja za djecu nižih razreda. To je jedan od zaključaka koji proizlazi iz Studije slučaja II. Kako je utvrđeno nakon analize sadržaja, jedan od razloga za to je što u Pedagoškom i Standardu za školske biblioteke nije posvećena potrebna pažnja detaljnijem opisu djelatnosti i zadaća školske biblioteke i bibliotekara, niti opisu njene neposredne odgojno-obrazovne djelatnosti, kako bi bibliotekari tačno znali što se pod tim podrazumijeva i šta se od njih očekuje. Ostali mogući uzroci dobiveni su analizom sadržaja Godišnjeg plana i programa rada škole, te sadržaja nastavnih planova i programa, kao i kantonalnog Zakona o osnovnoj školi i Pedagoških standarda za osnovnu školu. Analiziran je sadržaj za period od posljednjih pet godina časopisa za nastavnu teoriju i praksu „Didaktički putokazi“, te utvrđena nedovoljna zastupljenost ove teme. Bilo je potrebno provesti analizu tih dokumenata radi stvaranja uvida u stanje i potpunijeg razumijevanja položaja školskih biblioteka u osnovnim školama Zeničko-dobojskog kantona iz kojega proizlaze njihove obaveze i realne mogućnosti za provedbu odgojno-obrazovnih

zadaća, među kojima je podsticanja čitanja. Nakon toga izrađena je SWOT analiza biblioteke i na osnovi dobivenih rezultata predložena su rješenja za njen djelotvorniji rad.

Primijenjenom metodologijom uspjeli smo istražiti postavljeni problem, te ispuniti ciljeve i zadaće istraživanja. Napravljen je presjek kroz relevantne dokumente i primjere iz prakse za prikaz stanja u narodnim i školskim bibliotekama, te utvrđen njihov tretman kao i njihove uloge u podsticanju čitanja djece. Dokazana je glavna hipoteza da u narodnim i školskim bibliotekama Zeničko-dobojskog kantona nisu zastupljeni odgovarajući programi podsticanja čitanja za djecu u određenoj dobi, odnosno da nema kontinuiranog, planskog i organiziranog podsticanja čitanja i razvijanja čitačkih vještina, navika i potreba djece u predškolskoj i ranoj školskoj dobi prema posebnom programu. I ostale hipoteze postavljene na početku istraživanja dokazane su kroz izvještaj o studiji slučaja. Naime, utvrđeno je da je uzrok nezastupljenosti programa podsticanja čitanja u neodgovarajućem tretmanu ove zadaće narodnih i školskih biblioteka, ali i njih samih u važećim zakonsko-pravnim propisima i stručnim časopisima. Narodne i školske biblioteke ispunjavaju tradicionalne zadaće u radu s djecom starijeg uzrasta, a sustavni rad na razvoju vještine i sklonosti čitanju nije prepoznat kao jedna od njihovih glavnih savremenih zadataka. Takođe, osiguravanju prava djeci na stjecanje vještina i navika čitanja kao korisnicima usluga u narodnim i bibliotekama osnovnih škola Zeničko-dobojskog kantona nije posvećena odgovarajuća pažnja koja im se pridaje u novijoj znanstveno-stručnoj literaturi u skladu s potrebama savremenog informacijskog društva.

Rezultati istraživanja, te spoznaje i zaključci izneseni u teorijskom dijelu rada, poslužili su za izgradnju modela rada na podsticanju djece na čitanje u kojem su opisani načini rada za sve faktore koji

sudjeluju u tom procesu. Cilj modela bio je razraditi osnovne postavke cjelovitog koncepta u institucionalnim i vaninstitucionalnim uslovima. Model „Čitamo svaki dan. Jer želimo više.” zasniva se na potrebi ispunjavanja savremenih prava i potreba djeteta na stjecanje vještina i navika potrebnih za informacijsku pismenost, cjeloživotno učenje, kulturu, zabavu i lični razvoj. Usmjeren je na dijete i razvijanje njegove individualnosti, kreativnosti i autonomije. On podrazumijeva pravilno stimuliranje i podsticanje djeteta i njegovog razvoja od najranije dobi u svakom pogledu, pa tako i u čitanju. Da bi se kreirali odgovarajući programi podsticanja čitanja i djelotvorno stimuliralo čitanje nužno je precizno definirati pojmove i aktivnosti, te imati u vidu ciljanu skupinu, njene osobine i motive koji je pokreću. Najefikasnije je kada su takvi programi integralni dio obaveznog odgojno-obrazovnog procesa, odnosno vrtićkog i školskog kurikuluma. Najbolji rezultati postižu se zajedničkim radom i međusobnom saradnjom različitih ustanova te uz stručnu pomoć na svim razinama odgoja i obrazovanja kroz sve predmete i različite tematske oblasti koje se izučavaju. Kreiranje i realizacija programa podsticanja djece na čitanje podrazumijeva interdisciplinarni pristup i kroskurikularnu realizaciju saradnjom više faktora.

Model sadrži:

- preduslove koje je potrebno ispuniti da bi bibliotekari i ostali stručnjaci mogli kvalitetno i profesionalno obavljati svoje zadatke povezane s podsticanjem čitanja
- korake koje je potrebno poduzeti radi poboljšanja rada narodnih i školskih biblioteka u Zeničko-dobojskom kantonu
- prikaz strukture modela s najvažnijim faktorima koji učestvuju u procesu
- tablice preporučenih stalnih i povremenih aktivnosti za narodne/dječje biblioteke, školske biblioteke/vrtića i porodice

- strukturu zajedničkog jezgra, odnosno pisanog programa rada na podsticanju čitanja s poglavljima koja trebaju biti zastupljena
- programske sadržaje koji trebaju biti zastupljeni.

Iz teorijskog dijela rada moguće je izdvojiti odgovarajuće i poželjne metode i oblike rada, zadatke i ciljeve rada na podsticanju čitanja kod djece, te kompetencije kreatora i realizatora programa, obilježja ciljane skupine, preporučenu literaturu i potrebne materijalne uslove za izvođenje programa. Na taj način pružene su najznačajnije informacije i prijedlozi o podsticanju djece na čitanje na osnovu relevantnih teorijskih spoznaja i rezultata istraživanja, te navedena recentna literatura koja je najvažnija za produbljivanje i proširivanje teme.

LITERATURA

- Babić, Veljko Đ. *Humanistički aspekti razvijanja motivacije u procesu rada i učenja*. Sarajevo: Svjetlost, 1977.
- Blažeković, Tatjana; Furlan, Branka. *Knjižnica osnovne škole*. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1993.
- Čudina-Obradović, Mira. *Igrom do čitanja : igre i aktivnosti za razvijanje vještina čitanja u djece od 3. do 10. godine života*. Zagreb: Školska knjiga, 1996.
- Denijel, Evelin. *Strateško planiranje i unapređivanje organizacije biblioteka* (2004.). URL: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=817 (15.02.2009.)
- *Didaktički putokazi* : časopis za nastavnu teoriju i praksu 6, 22(2001).
- Đanešić, Radmila. *Uloga i značaj biblioteke u osnovnoj školi*. // u: *Didaktički putokazi* : časopis za nastavnu teoriju i praksu 12, 41(2006), str. 73-74.
- Gambrell, L.; Marinak, B. *Reading Motivation : What the Research Says*. 2009. URL: <http://www.readingrockets.org/article/29624> (19.10.2010.)
- Godišnji plan i program rada za školsku 2008/2009. godinu. Zenica: Osnovna škola „Mak Dizdar“ Zenica, 2008.
- Gorman, Michael. *Postojana knjižnica : tehnologija, tradicija i potraga za ravnotežom*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2006.
- Hasanbegović, Hanka. *Priprema za čas iz medijske kulture*. // u: *Didaktički putokazi* : časopis za nastavnu teoriju i praksu 9, 29(2003), str.78-80.
- Herlok, Elizabeta B. *Razvoj deteta*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SR Srbije, [s.a.].
- Hodžić, Adem. *Promoviranje intelektualnih sloboda – temeljna bibliotečka funkcija*. // u: *Didaktički putokazi* : časopis za nastavnu teoriju i praksu 9, 30(2003), str. 51-55.
- Howe, Michael J. A. *Psihologija učenja : priručnik za nastavnike*. Jastrebarsko: „Naklada Slap“, 2002.
-

- Hwang, Philip; Nilsson, Bjorn. *Razvojna psihologija : od fetusa do odraslog*. Sarajevo: Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2000.
- IFLA/UNESCO Manifest za školske knjižnice, 2000. URL: <http://www.ifla.org/VII/s11/pubs/mani-hr.htm> (16.08.2008.)
- IFLA/UNESCO Guidelines for Library Services to Babies and Toddlers. URL: <http://www.ifla.org/en/publications/guidelines-for-library-services-to-babies-and-toddlers> (28.05.2009.)
- IFLA-ine Smjernice za knjižnične usluge za djecu. 2003. URL: <http://www.ifla.org/VII/s10/pubs/ChildrensGuidelines-hr.pdf> (16.08.2008.)
- IFLA/UNESCO Smernice za školske biblioteke. // Glasnik Narodne biblioteke Srbije 1/2005. URL: http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=1282 (05.09.2008.)
- Imširagić-Gegić, Amra. *Specifičnosti u čitanju kod djece s oštećenim sluhom*. // u: Didaktički putokazi : časopis za nastavnu teoriju i praksu 10, 33(2004), str. 42-44.
- Jelušić, Srećko. *Dječja knjižnica u razvijanju čitateljske kulture u obitelji : priopćenje o projektu Istraživanje čitateljskih interesa i informacijskih potreba djece i mladih*. URL: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=39595 (05.09.2008.)
- Jovanović-Ilić, Magdalena. *Razvoj sposobnosti učenja : Navike i tehnike čitanja i samostalnog učenja*. Beograd: Prosveta, 1977.
- Juul, Jesper. *Vaše kompetentno dijete : za nove temeljne vrijednosti obitelji*. Zagreb: Educa, 1996.
- Kasapović, Indira. *Informatizacija biblioteka kao uslov za ulazak u Evropu*. // u: Didaktički putokazi : časopis za nastavnu teoriju i praksu 13, 43(2007), str. 105-106.
- Kasapović, Indira. *Podsticanje čitanja kod djece i mladih : kako odgovoriti na njihove savremene potrebe, zahtjeve i prava*. // u: Bosniaca : časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine 14,14(2009), str. 50-58.
- Kobola, Alojz. *Unapređivanje čitanja u osnovnoj školi*. Zagreb: Školska knjiga, 1977.

- Košiček, Marijan; Košiček, Tea. *I vaše dijete je ličnost*. Zagreb: Panorama, 1967.
- Krneta, Dragoljub. *Čitanje i individualne razlike među učenicima*. // u: Didaktički putokazi : časopis za nastavnu teoriju i praksu 10, 32(2004), str. 22-26.
- Lasić-Lazić, Jadranka... [et al.] *Informacijska pismenost i poticanje čitanja*, 2006. URL: http://www.knjiznicari.hr/UDK02/index.php/Informacijska_pismenost_i_poticanje_%C4%8Ditanja (16.08.2008.)
- Lasić-Lazić, J.; Laszlo, M.; Boras, D. *Informacijsko čitanje*. Zagreb: Zavod za informacijske studije, 2008.
- Maleš, D., Stričević, I. *Literacy Starts at home in early Childhood*. // Literacy without Boundaries: Proceedings of the 14th European Conference on Reading, Zagreb, Croatia 2005. / eds. Gerry Shiel, Ivanka Stričević and Dijana Sabolović-Krajina. Osijek: Croatian Reading Association, 2007. Str. 77-82. URL: http://www.hcd.hr/datoteke/Zagreb_Conference_Proceedings.pdf (28.05.2009.)
- Mesihović, Nijaz. *Uvod u metodologiju društvenih nauka*. Sarajevo: Ekonomski fakultet, 2003.
- Milunović, Dragana. *Biblioteke za decu i njihovi psihološki aspekti*. // u: Glasnik Narodne biblioteke Srbije 1/2003. URL: http://www.nbs.bg.ac.yu/view_file.php?file_id=62 (11.09.2008.)
- Nastavni plan i program : osnovna škola. Zenica: Zeničko-dobojski kanton, Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta, 1999.
- Opća biblioteka u Zenici. Projekt iz oblasti kulture : *Čitaonica, pričaonica, igraonica*. 2007. (interni dokument)
- Opća biblioteka Zenica. URL: http://www.biblioze.ba/o_nama.htm (27.01.2009.)
- Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi : priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi. / Starc, Branka...[etc.]. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2004.
- Pedagoški standardi i normativi za srednje obrazovanje. URL: <http://portal.skola.ba/start/Propisi/tabid/59/Default.aspx> (16.02.2009.)

- Pedagoški standardi i opći normativi za osnovni odgoj i obrazovanje i normativi radnog prostora, opreme, nastavnih sredstava i pomagala po predmetima. URL: <http://portal.skola.ba/start/Propisi/tabid/59/Default.aspx> (16.02.2009.)
- Pedagoški standardi za osnovnu školu. URL: http://ssooiozdk.org/public_html/osnovna.pdf (28.01.2009.)
- Pešaković, Branislava; Todosijević, Milka. *Školska biblioteka u savremenom obrazovanju : priručnik za rad bibliotekara i nastavnika osnovnih i srednjih škola*. Beograd: Nova prosveta, [s.a.].
- Petr, Kornelija. *Obiteljska pismenost. // u: Dijete i društvo : časopis za promicanje prava djeteta* 6, 2(2005.) / Stričević, Ivanka(ur.), str. 364-378.
- Rakić, Branko. *Motivacija i školsko učenje*. Sarajevo: Svjetlost, 1977.
- Rapple, Brendan A. *Novi model za obrazovanje bibliotekara u mrežnom okruženju. // u: Elektronski magazin Gradske biblioteke u Novom Sadu*. URL: <http://www.gbns.ns.ac.yu/ezine.html> (06.04.2009.)
- Rešidbegović, Amra. *Rekonstrukcija bibliotečke zajednice u BiH. // u: Bosniaca: časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine* br. 9/10(2004-2005), str. 12-16.
- Sabolović-Krajina, Dijana. *Marketing u knjižnicama*. URL: <http://www.geocities.com/svezak/marketing-knjiznica.htm> (16.02.2009.)
- Standardi za narodne knjižnice u Republici Hrvatskoj. URL: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/270810.html> (11.09.2008.)
- Standardi za školske biblioteke. // Službeni list R BiH br. 37(1995).
- Standard za školske knjižnice, 2000. URL: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2000/0698.htm> (16.08.2008.)
- Steinbuch, Majda. *Uključenost djelatnosti školske knjižnice i knjižničnog informacijskoga znanja u nastavne programe predmeta*. URL: http://www.knjiznicari.hr/UDK02/images/4/4e/Uklju%C4%8Denost_djelatnosti_%C5%A1kolske_knji%C5%BEnice_i_knji%C5%BEni%C4%8Dnog_informacijskoga_znanja_u_nastavne_programe_predmeta_-_Majda_Steinbuch.ppt (23.04.2009.)

- Stevanović, Marko. *Predškolska pedagogija* : prva knjiga. Tuzla: R & S, 2001.
- Stevanović, Marko. *Predškolska pedagogija* : druga knjiga. Tuzla: R & S, 2001.
- Stričević, Ivanka. *Dječja knjižnica ukorak s vremenom.* // u: Dječja knjižnica za novo tisućljeće : zbornik. / Javor, Ranka (ur.), Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, 2001. Str.6-11.
- Stričević, Ivanka. *Kultura čitanja i pismenosti : pogled iz međunarodne perspektive.* URL: <http://www.hkdrustvo.hr/hr/skupovi/skup/122> (23.04.2009.)
- Stričević, Ivanka. *Reading for Pleasure: What libraries for children and young adults owe to each child and young person and to the society as a whole.* Hong Kong: The Chen Yet-Sen Family Foundation, 2007. URL: http://www.chenyetsenfoundation.org/file/speech_content_Ivanka.doc (27.05.2009.)
- Stričević, Ivanka. *Tekst za odgojitelje o ranoj pismenosti i čitanju djece,* 2006. Projekt **Komisije za knjižnične usluge za djecu i mladež Hrvatskoga knjižničarskog društva** „Čitajmo im od najranije dobi“. URL: http://www.hkdrustvo.hr/hr/projekti/citajmo_im_od_najranije_dobi/ (16.08.2008.)
- Stričević, Ivanka. *Uloga obitelji u razvijanju čitateljske kulture djece predškolske dobi.* // u: *Kako razvijati kulturu čitanja* : zbornik. / Javor, Ranka (ur.), Zagreb: Knjižnice grada Zagreba, Str.87-89.
- Stričević, I.; East, K. *Babies Guidelines - A presentation of the Guidelines for Library Services to Babies and Toddlers.* IFLA. 2007. URL: <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/080-162e.pdf> . (27.05.2009.)
- Stričević, I.; Štefčec, K. *Suradnja školskih i dječjih knjižnica.* // XX. Proljetna škola školskih knjižničara Republike Hrvatske: Suradnja u informacijskom društvu - s obzirom na potrebe školskoga knjižničarstva, Opatija, 2.-5. travnja 2008.: Zbornik radova. Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2008. Str.24-38. URL: http://www.azoo.hr/admin/fckeditor/File/Zbornik%2020_%20Proljetna%20škola%20školskih%20knjiznicara.pdf (28.04.2009.)

- Todorović, Milan. *Pedagoška funkcija biblioteka, muzeja i arhiva i oblici saradnje sa školama : priručnik za nastavnike, bibliotekare, muzeologe i arhiviste*. Sremski Karlovci: Muzej Vojvodine, 1977.
- Tulumović, Ševala. *Specifičnosti čitanja i pisanja učenika s oštećenjem vida.* // u: Didaktički putokazi : časopis za nastavnu teoriju i praksu 13, 44 (2007), str. 43-48.
- Turistička zajednica Zeničko-dobojskog kantona. URL: <http://www.turizam-zdk.net/> (27.01.2009.)
- *Učenje blago u nama* : izvješće UNESCO-u Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće. Zagreb: Educa, 1998.
- UNESCOv Manifest za narodne knjižnice 1994. URL: http://dzs.ffzg.hr/text/UNESCOv_manifest_za_narodne_knjiznice.htm (10.09.2008.)
- Upravno tijelo za pripremu prijedloga strategije prelaska na obavezno devetogodišnje osnovno obrazovanje u Federacije Bosne i Hercegovine. Konceptija devetogodišnjeg osnovnog odgoja i obrazovanja : okvirni plan i program za 1., 2. i 3. razred : predloženi model. Mostar: Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke, 2006.
- Upravno tijelo za pripremu prijedloga strategije prelaska na obavezno devetogodišnje osnovno obrazovanje u Federacije Bosne i Hercegovine. Okvirni nastavni plan i program za četvrti razred devetogodišnje osnovne škole : predloženi model. 2006. (elektronička verzija).
- Vlada Zeničko-dobojskog kantona. URL: <http://www.zdk.ba/> (27.01.2009.)
- Wren, Sebastian. Ten Myths About Learning To Read. URL: <http://www.readingrockets.org/article/351> (20.10.2010.)
- Zakon o bibliotečkoj djelatnosti. // Službene novine Zeničko-dobojskog kantona 8(1999).
- Zakon o bibliotečkoj djelatnosti. // Službeni list Republike Bosne i Hercegovine 37(1995).
- Zakon o osnovnoj školi. // Službene novine Zeničko-dobojskog kantona br. 05(2004).

- Žiropađa, Ljubomir. *Usvajanje vještine čitanja*. URL: <http://citanje.webs.com/tekstovi/ucenjecitanja.pdf> (30.09.2010.)
- Žugaj, M.; Dumičić, K.; Dušak, K. *Temelji znanstvenoistraživačkog rada*. Varaždin: Sveučilište u Zagrebu, Fakultet organizacije i informatike Varaždin, 2006.

PRILOZI

Obrasci za studiju slučaja

PRILOG 1.

Obrazac za studiju slučaja

STUDIJA SLUČAJA – ZASTUPLJENOST BIBLIOTEČKIH PROGRAMA PODSTICANJA ČITANJA NAMIJENJENIH DJECI OD 3 DO 10 GODINA

1. Opći podaci o biblioteci (osoblje, prostor, oprema, organizacija, korisnici, zbirke, finansiranje) – koji su glavni problemi, a šta je dobro u radu biblioteke?
2. Da li se realiziraju i koje su aktivnosti za djecu svih dobi (projekti, programi i usluge)? Ako je odgovor negativan šta je tome uzrok?
3. Ako je odgovor potvrđan, koji su nedostaci i problemi u realizaciji tih aktivnosti?
4. Da li se izvode povremeni ili stalni posebni programi (i drugi oblici rada) podsticanja čitanja namijenjeni djeci i kakvi su (koji je pristup primijenjen, da li su konsultirani stručnjaci – pedagozi i psiholozi)? Ako je odgovor negativan šta je tome uzrok?
5. Ako je odgovor potvrđan, na čiju je inicijativu došlo do tih aktivnosti, ko ih izvodi, ko financira i koje su im prednosti i nedostaci?
6. Da li se izvode takvi programi posebno za djecu u dobi od 3 do 10 godina i šta oni sadrže? Ako je odgovor negativan šta je tome uzrok?
7. Ako je odgovor potvrđan, kakav je odziv djece i roditelja za te

- aktivnosti i da li je biblioteka prepoznata kao pomoć u odgoju i obrazovanju djece?
8. Da li su bibliotekari na odgovarajući način educirani za rad s djecom? Ako je odgovor negativan šta je tome uzrok?
 9. Da li su te aktivnosti planirane, vode li se bilješke, dnevnici i izvještaji o realizaciji programa? Ako je odgovor negativan šta je tome uzrok?
 10. Da li se evaluiraju te aktivnosti, na koji način i koliko često? Ako je odgovor negativan šta je tome uzrok?
 11. Koje su zakonsko-pravne obaveze bibliotekara u radu s najmlađim korisnicima i da li se i u kojoj mjeri realiziraju? Ako je odgovor negativan, šta je tome uzrok?
 12. Da li se stručni časopisi bave temom podsticanja čitanja djece i koliko? Ako je odgovor negativan, šta je tome uzrok?
 13. Da li se ispituju zadovoljstvo, interesi i potrebe djece, te da li se ona i na koji način pohvaljuju za svoj uspjeh? Ako je odgovor negativan, šta je tomue uzrok?
 14. Ako je odgovor potvrđan, na koji način se ispituje zadovoljstvo, interesi i potrebe, te kakvi su rezultati ispitivanja?
 15. Da li je biblioteka na pozitivan način prepoznata u zajednici, te kolika je njena prisutnost u medijima? Ako je odgovor negativan, šta je tome uzrok?
 16. Da li je s ovim programima biblioteka pridobila veći broj korisnika i priskrbila veća sredstva za svoj rad? Ako je odgovor negativan, šta je tome uzrok?
 17. NAPOMENE:

PRILOG 2.

STUDIJA SLUČAJA – USLUGE ZA MLADEŽ U NARODNOJ KNJIŽNICI

1. Zašto se krenulo u kreiranje posebnih usluga za mladež?
2. Radi li se o posebnom odjelu (što ga čini odjelom), posebno izdvojenom prostoru koji ne funkcionira kao odjel, o programu koji je dio aktivnosti odjela za djecu ili odjela za odrasle ili o posebnoj knjižnici za mladež?
3. Kada se započelo s programima? Na čiju inicijativu?
4. Kojoj dobi je odjel/program namijenjen?
5. Kakva je dnevna organizacija rada? Dolaze li mladi pojedinačno ili grupno na poziv ili oboje?
6. Kakav je bio odaziv mladih u početku? Ima li razlika u odnosu na sadašnje stanje?
7. Kako su knjižničari dječjeg odjela i odjela za odrasle koji nisu uključeni u izravan rad na novim uslugama prihvatili ove usluge?
8. Jesu li se nove usluge odrazile na cjelokupan rad knjižnice? Na koji način? (primjerice veći interes za knjižnicu u cjelini, bolja vidljivost knjižnice u zajednici i sl.)
9. Usluge za mladež – radi li se o kontinuiranim ili povremenim programima/aktivnostima ili oboje?
10. Koje se povremene odnosno kontinuirane aktivnosti provode?
11. Za što mladi pokazuju najveći interes?
12. Što se i zašto pokazalo najuspješnijim u radu s mladima?
13. Što su problemi? (organizacijski, komunikacijski s korisnicima, glede opreme, prostora i dr.)
14. S kojim ustanovama/organizacijama izvan knjižnice se surađuje?
15. Tko se izvan knjižnice pokazao najboljim suradnikom i podrškom

ovim novim uslugama?

16. Na koji način se evaluira rad, koliko često?
17. Imaju li knjižničari i koju vrstu dodatnog obrazovanja za rad s mladima?
18. Što je glavna specifičnost odjela/programa/knjižnice za mladež u odnosu na neka slična iskustva u drugim narodnim knjižnicama u Hrvatskoj?
19. NAPOMENE:

Popis slika i tablica

Tablica 1. SWOT analiza JU „Opća biblioteka“ Zenica	90
Tablica 2. SWOT analiza biblioteke Osnovne škole „Mak Dizdar“ Zenica	112
Tablica 3. Narodna/dječja biblioteka	120
Tablica 4. Školska biblioteka / Vrtić	121
Tablica 5. Porodica	122
Slika 1. Prikaz faktora modela	119
Slika 2. Prikaz koraka u realizaciji modela	124

